

تابستان ۱۳۶۹

صافی: ۲-۷۷

واپس

دوازده ساله

مجله فرهنگی فارسی و ترکی

سال دوازدهم

اون ایکی یاشیندا

تور کجه و فارسجا فرهنگی مجموعه

اون ایکینجی ایل

شماره امتیاز ۸۵۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:

دکتر جواد هیئت

قیمت: ۵۰۰ ریال

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی لاری و ترکی
آپلیق تورکجه و لاریجا فرهنگی نشریه

اون ایکینجی ایل - یای صابسی ۱۳۶۹ شمسی

کلمه لر اوزهرینه (۱۵)

دوقتور حمید نطقی

=====

اقتداری فعل :

قدیم بیر فعل واردی : "اوماق" معناسی "قلورین" - ا گوره "مقتدر اولماق، باشارماق" معناسیندا ایتمیش. لاکین عموماً کؤمکچی فعل کیمی ایشله دیلر. بوفعلدن "اوغان" کلمه سی نین بنیه سینده ایزقالمیشدیر. "اوغان"، "قادیر" و بونا گوره ده "تانری" معناسینا گلیر (آدی وئريلمش اثر، ص ۲) بو فعل غرب تورکجه سینده اوندولموش و یئرینه "بیلیمک" فعلی گنجمیشدیر. لاکین غرب تورکجه سینده منفی اقتداری فعلده ایسه ایندی بیله "اوماق" فعلی ایشلک حالدادیر. سس دگیشیکلیگی ایله "اوما -"، "مه - مه -" اولموشدور. آذری تورکجه سی ساحه سینده "م" صامیتی ایکی زلمیشدیر :

گل - هممه - ک : کلمه مک ، باخا ماما ق، دورا ماما ق ... کیمی.

۹ - عنوان بیرلشمه لری

عنوان بیرلشمه سی بیر شخص آدی ایله بیر عنوان ویا قوه مولوق اسمیندن عمله گلن کلمه بیرلشمه سیدیر. شخص آدی باشدا، عنوان ویا قوه مولوق

اسمی داها صونرا گلر :

احمد آقا، حسن بگ، محمودخان، انورپاشا، محیدخان سلطان (سروان) کریم عمی، عباس دایی، علی بابا، نیگارخانیم، ایران خالا، توران عمه، فاطمه ننه، اوغوزخاقان، بابورشاه، بایبندیرخان... کیمی.

اشارت اولدوغو کیمی قدیم تورکجه ده عنوان بیرلشمه لرینده عنوان حصه سی هر زمان بیرلشمه نین صونونا گلدیگی حالدا (کول تگین، ارسلان یابغو، چاغوی بگ) صونرادان دیلیمیزه فارسجا و عربجه عنوان بیر - لشمه لری ایله ترس بیر ترتیب ده گیرمیشدیر:

سلطان آلپ ارسلان، شیخ صدرالدین، قاضی برهان الدین، امیر تیمور، شاه اسماعیل... کیمی.

خاریجی شرق اورنه کلرین و داها صونرا غرب دیلن لریندن گلسن بنزه لرلی نین تاثیر ایله دیلیمیزه ترس ترتیب ده عنوان بیرلشمه لری ده یئرلشمیشدیر.

نه ایسه، بو حاللاردا "مرکب آد" عمله گلیر، عنوان یادا قوهوملوق اسمی شخصین آدی یئرینه ده گنجه بیلر:

صدراعظم میرزا تقی خان امیرکبیر، پروفه سور احمد جعفر و غلو، دده قورقود، ملانصرالدین... کیمی.

خاریجی شرق - غرب کولتورلری نین بحث ائتدیگیمیز تاثیر عنوان نلار بیرلشمه لرینده اکیلیک عمله گتیریبدیر.

دیلیمیزده کی وضعیتین نجه یوز ایل اولکی سابقه سین یادا سالماق یئرینده اولار، بونون اوچون بنش ایل قاباق تهراندا "علمی" موسه سی نین نشریاتیندان دوکتور احسان اشراقی - نین تصحیحی ایله "از شیخ صفی تا شاه صفی" (حقیقته "تاریخ سلطانی" نین اوچونجو حندی) آدی ایله چاپ اولموش هری ۱۱۱۵ (میلادی ۱۷۰۳) - ده سید حسن بن مرتضی حسینی استرآبادی طرفیندن یازیلیمیش اثری اورنکه آلاراق و اراقلا بیر - یق . آشا - یوخاری ۱۶۰۰ شخص آدی بو تاریخ کتابی نین ۲۶۰ صحیفه لیک مندرجاتیندا بیریا نجه دفعه گنجیر بو آدلارین بیرلشمه شکیل لرینسه و اورنه کلرینه گوره بولونمه سی بئله دیر:

۱ - بیرینجی اورنه ک: (آد + عنوان)

بوردادا "عنوان" دان مقصد آز - جوخ بو گونکی "آقا" و "خانیم" کیمی

اجتماعی وضعیتینی گوسته رن عنوانلار دیر. مثاللار:

ابراهيم بگ ، يوسف على خان ، همايون ميرزا ، عاشورا آقا ، فرح انگيز بگيم ، فاطمه سلطان خانيم ، شاه زينب بگيم خانيم (اوزاديلميش شكيلده) ... كيمي .

ب) ايکينجى اورنهک (آد + عنوان + باشقا عنوان) . مثاللار : ابوالفتح بگ شاملو ، فخرالنساء بگيم مهدعليا ، ابراهيم خان قاجار ، حاتم بگ اعتمادالدوله ، عنايت بگ بافقى ، عليقلی خان ائشیک آغاسى شاملو ... كيمي صون مثال بو اورنهگين اوزاديلميشيدير .

ج) اوچونجو اورنهک (باشقا عنوان + آد + عنوان) مثاللار : سلطان آغزی وارخان ، اميرشاه بگ ، ميرعبدالله خان ، سلطان مهربان بگيم ، سلطان عليقلی خان ذوالقدر .... كيمي . صون مثال بو اورنهگين اوزاديلميشيدير .

د) دوردونجو اورنهک (عنوان + آد) مثال : آقا زمان ، ميرزا ابراهيم ، خواجه کمال الدين ... كيمي . ه) بئشينجى اورنهک (باشقا عنوان + عنوان + آد) بو اورنهک چوخ نادر ايشله نير ، کتابدان بومثالی نقل ائديریک : ملا ميرزا جان .

و) آلتينجى اورنهک (عنوان + آد + باشقا عنوان) مثال : آقا ملک محمد طسوجى ، خواجه محمدباقر مروى ، خان محمد قراول ، خواجه کمال الدين اکبر ... كيمي .

بو تاريخى اورنهکلرى زامانيميزا تطبيق ائدرسک ، بيرينجى اورنهک بيزده بئله اولار ، (آد + عنوان) : محمدآقا ، فاطمه خانيم .... كيمي

بو اورنهکان ايشلک اولان خطاب و آدلانديرما صورتيدير .

ايکينجى اورنهک (آد + عنوان + باشقا عنوان) :

زمانيميزدا "آقا" و "خانيم" سوزلرى نين آدلا سوي آدى آراسيندا واقع اولماسى وضعيتى ان ياخشى مثالدير :

محمدآقا محمدى ، فاطمه خانيم محمدى .... كيمي .

اوچونجو اورنهک (باشقا عنوان + آد + عنوان) : گونوموزده مثال

حاجى محمدآقا ، سيدمحمدآقا ، شيخمحمدآقا ، ميرزا محمدآقا ،

قياسلا :

دوقتورمحمدآقا ، پروفه سورمحمدآقا ، معلم محمدآقا ... كيمي .

ها بئله دیر قادین آدلاری :

حاج زهرا خانیم ، شاعیرفاطمه خانیم ، مدیرفاطمه خانیم .... کیمی .

ایکینجی و اوچونجو اؤرنه کلرین مجموعوندان :

دوقتور زهرا خانیم محمدی ، مدیرحاجی محمدآقا محمدی ، پروفه سـور احمد آقا جعفر و غلو .... کیمی .

دؤردونجو اؤرنه ک (عنوان و آد) :

آقا محمد ، خانیم زهرا ..... کیمی .

بعضاً ده بو اؤرنه ک له بیرینجی اؤرنه گین بیرلشمه سی :

(آقا محمد) آقا ، (خانیم زهرا) خانیم .

شاید ، بو حال "آقا" و "خانیم" عنوانلاریندان بیرینجی سی نیــــ

آدلارلا قایناشما سیندان ایره لی گلیر .

بئشینجی اؤرنه ک (باشقا عنوان + عنوان + آد)

زمانیمیزدا دا ایشلک دگیل دیر .

نادر مثاللاردان : حاجی آقا باللا ، بورادا محتملا عنوان و آد قاینا

شیب و بیرلیکده بیرتک آد عمله گتیرمیشلر . یعنی "آقا باللا" - دا "آقا

عنوان کیمی ایشلنمه ییب آدین بیرحصه سی کیمی گنیدیر و "آقا باللا"

مرکب بیر آد دیر و بو اؤرنه کده تکجه عنوان "حاجی" - دیر ، "حاجی آقا

بالا" بیرلشمه سی " حاجی محمد" کیمی بیرلشمه لره معادیل دیر . تک

تاریخی مثالا گنینحه : " ملا میرزا جان" - دا " میرزا جان " مرکب خاص

آد کیمی تلقی اولموشا بنزه ییر . نتیجه اولاراق بو اؤرنه ک تامامی

ایله بیزیم بحث موضوعوموزون خارجینده قالیر .

آلتینجی اؤرنه ک (عنوان + آد + باشقا عنوان) ، مثاللار :

آقا محمد محمدی ، خانیم زهرا محمدی ....

بو اؤرنه کلرده مثلاً "آقا دوقتور محمد محمدی" کیمی بیرلشمه لره

یئر یوخدور . او بیر طرفدن ده بو قبیل یا دا اؤرنه کلری قبول اوچــــون

دیلیمیز باصقی و فشار آلتیندا دیر . بو وضعیتده چاره تاپماق ، دیلیمیز

ین امکاملاری ایله چوخ دا چتین دگیل دیر . مثلاً : " جناب " کیمی تعظیم

و احترام عنوانلارینی بئله آد بیرلشمه لری نین اولینه قویماقــــلا

یا زیچیلاریمیزدان بیر قسمی مسئله نین حلینه یا غینلاشمیشلار :

جناب دوقتور محمد محمدی ، یا دا : جناب دوقتور محمد آقا محمدی .... کیمی

"جناب" يئىرىنە "حرمتلى" دە يازىلىر :

حرمتلى دوكتور محمد محمدى، يادا: حرمتلى دوكتور محمد آقا محمدى... كىمى.

"حرمت" يىن دىلېمىز دەكى معا دىلار يىنى آختار دىغىمىز دا: "صا يما ق"

(احترام ائتمك) مصدر يىنە باش وورماق طبيعى دىر. بو مصدر وون "آذر -

با يجان دىلى نىن ايضاحلى لغتى" - نده (ج ۴ ، ص ۱۶) " صا يغى "كلمه

سىنى تا يماق اولار. بو گووده دن "حرمتلى" - يه قارشى "صا يغى لى" عمله

كلىب . آدى گئىچن لغتده بو كلمه نىن ايضاحى بئله دىر :

"صا يغىلى : صفت ، ۱- باشقالار يىنا صا يغى گؤستهرن، حرمت ائىدن،

صا يان ۲۰ - صا يىلان، حرمتلى، محترم "عئىنى اثر، غئىنى يئىر (

بو ايكى ضد معنالى لىق، بو كلمه نى ايها مىلى حالا گتيرير و ايش

لنمه سىنى محذورلو قىلىر .

اما همين بو يازى نىن اكلىر قىسمينده " - يىن " اكىندن بحث ائىتد -

يگىمىزده گؤردوك كى: "صاى - كؤكو و" - يىن " اكىندن باشدا شرق

تور كچه سىنده " صا يىن " كلمه سى عصر لرحه بؤندان قاباق عمله گلميش

دىر (ماده ۱۵۱/۵۵ - ه مراجعت ائىدىنيز). "صا يىن " اورادادا دئىلد

يگى كىمى " سئجه ، گزىده ، منتخب ، ممتاز " معنا لار يىنا گلىر (قاموس تركى،

ج ۲ ، ص ۸۱۶) و بوگونكى دىلېمىزده ده يئىر آدلار يىندا (صا يىن قالا، صا يىن

گدىكى ...) ياشا ماقدادىر. دئمك "جناب" و "حرمتلى" يئىرىنە سؤز و گئىچن

اؤرنه كده "صا يىن" سؤز و ندىن استفادە ائتمكە حقىمىز وار، بئله :

صا يىن حاجى محمد آقا محمدى ، صا يىن دوكتور محمدى ، صا يىن پروفه سور

وجيهه خانىم خطىبوغلو، صا يىن معلم ... كىمى .

بو صورتله اؤز كلمه لرىمىز اولان "خاننىم" و "آقا" - نى ("آقاى" شكلى

فارسا " - ي "ا كى ايله بىزىم دىلده غلط دىر). قايدا يا و اؤرنه كلىر

يىمىزه مطابق ايشلتمك و عصر يىمىزىن آداب معاشرىتىنە جواب وئرمەگە

دە دىلېمىزىن تۆكتمەز امكانلار يىندان ("صا يىن" قىبىلىندىن) فايدا لا -

نماق يئىرىندە اولۇر. دىلېمىزىن صحىح اؤرنه كلىرىنى بىرداها تكىررار

ائىدىرىك : ۱ - محمد آقا ، زهرا خاننىم ، ۲ - محمد آقا محمدى ، زهرا

خاننىم محمدى ، على آقا زرگر ، فاطمه خاننىم تىرىزلى . ۳ - حاجى

محمد آقا ، دوكتور محمد آقا ، معلم زهرا خاننىم دوكتور زهرا خاننىم

محمدى ، پروفه سور احمد آقا جعفر و غلو . ۴ - آقا محمد ، خاننىم زهرا .

۵ - آقا محمد محمدى ، خاننىم زهرا محمدى . ۶ - جناب دوكتور محمد

محمدی ، یا حرمتلی دوكتور محمدآقا محمدی ، یادا : صابین دوكتور
محمدی ، صابین پروفه سور احمد جعفر و غلو ، صابین حاجی محمدآقا
محمدی ... کیمی

۹ - اصوات بیر لشمه لری

بیر سلنمه اداتی ایله بیر آد عنصر و ندن عمله کله ، سلنمه
اداتی باشدا ، آد عنصر و صوندا بیئرله شرو اکا ایشنلمز :
ای قاردایش ! آی اوغول ! هئی اوچا تانری ! یاغلی !
ائی بو توپراقلار اوچون توپراغا دوشموش عسکر !
۱۰ - صایی بیر لشمه لری

دیلیمیزده صایی لار (عددلر) اوچ شکیلده قارشیمیزا حیخارلار :

۱ - تک کلمه ایله ، مثال :

بیر ، ایکی ، اوچ ، دؤرد ، بئش ، آلتی ، یئددی ، سگگیز ، دوققوز ، اون ،
ایگیرمی ، اوتوز ، قیرخ ، الی ، دؤخان ، یوز ، مین ، میلیون ، میلیارد
و سایر .

۲ - صفت تاما ملاما سی ایله : ایکی یوز ، اوچ یوز ، بئش یوز ،
آلتی یوز ، دوققوز یوز ، ایکی مین ، بیر میلیون ، ایکی میلیارد ....
"یوز" و "مین" تک باشینا ایشله دیلیر لاکین "بیر میلیون" و "بیر
میلیارد" دئییلیر . تک باشینا "میلیون" و "میلیارد" دئییلمز .

۳ - صایی بیر لشمه لری ایله : تک کلمه لی صاییلارین اوندان صونرا
کیلاری نین صفت تاما ملاما سی حالیندا کی صاییلارین آرایئر لرنینده کی
صاییلار دیر :

اون بیر ، اون ایکی ، اون اوچ ، ایگیرمی دؤرد ، اوتوز آلتی ، دؤخان
سگگیز ، یوز بیر ، یوز اون ، اوچ یوز قیرخ ، سگگیز یوز آلتی مین ،
اوچ میلیارد سگگیز یوز میلیون یئددی یوز قیرخ مین ایکی یوز اوتوز
ایکی ....

۱۱ - ادات بیر لشمه سی :

بیر آد عنصر و ایله بیر صون تصریف اداتی نین عمله گتیردیگی کلمه
بیر لشمه سیدیر . اسم عنصر و دایما تک کلمه حالیندا دیر . مثاللار :

منیم اوچون ، سنین کیمی، اونون گۆزه ل خاطر اوجون ، ائوه دوغرو
یا شیل گۆزلری ایله ، پیچاقلا (پیچاق ایله)، تهراندان خبر وئردیگینه
گوره ، سن سیز آخان بیروسوکیمی، جوخ قدیمدن بری، دوشمه نه قارشسی ،
اون بئش گون قانماق اوّزه ره ، دؤنن گئحه یه دایر ، بو ایشدن باشقا ....
ادات بیرلشمه ظرف و صفت کیمی ایشله نیلر .
۱۲ - اسناد (ایسناد) بیرلشمه لری

بیری اوبیرینه اسناد ائدیلن یکی آد عنصر و نون عمله گتیردیگی
کلمه بیرلشمه لری نه اسناد بیرلشمه لری دئییلر .
اسناد عنصر و بیر صفت و یا صفت یئرینه گئچن بیر کلمه بیرلشمه سی
اولار :

باش آجیق ، آیق یالین ، اوّست - باش پریشان ، چیکینلر دوشوک، گۆزو
آجیق ، قارنی توخ ، اطرافی ییخیق ، باغرئ یانیق ، ساچی اوّزون ، عقلسی
قیسا ، آئنی آجیق ، باغچا سی نین دؤرد دیواری سارما شیقلا لا غرتولسو ،
الی آجیق ، قازنی یاریق ...

اسناد بیرلشمه لری عمومیتله بیر پارتیمسپ بیرلشمه سی نین قیسا
لمیشی کیمیدیر ، اونون اوچون بونلاری قیسا لتما بیرلشمه لری صایماق
دا ممکن و نندور .

گئچرچکن بوتون اسناد بیرلشمه لری نین آرخاسیندا ذکر ائدیلمه یین
بیر " اولان " و یا " اولاراق " (ظرف اولانلاردا) وار کیمی دیر .
۱۳ - مضاف الیه بیرلشمه لری

مضاف الیه اکی ایله بیر - بیرینه باغلانان یکی آد عنصر و نون ،
عمله گتیردیگی کلمه بیرلشمه سیدیر .

مضاف الیه عنصر باشدا ، اونون باغلاندیغی ساده آد صونرا کلیر .
بیرلشمه ییه لیک اکی دوشموش بیر ییه لیک بیرلشمه سی کیمیدیر :
بیزیم قیز ، سنین ائوه ، منیم آت ، سیزین اوّو ایتی ....
۱۴ - " - ه " حالی بیرلشمه لری :

" - ه " حالیندا کی (داتیف حالیندا کی) بیر عنصر له اولان صونرا
کلن ساده بیر آد عنصر و نون عمله گتیردیگی کلمه بیرلشمه سیدیر :
دیله آسان ، باشابلا ، جانا یاخین ، آتا - آنا سینا باغلی ...

۱۵ - "ده" حالی بیرلشمه‌لری :

"ه" حالدا (لوقاتیف) بیرآد عنصر وایله اوندان سونرا گلن بیرآد عنصر وونون عمله گتیردیگی کلمه بیرلشمه سیدیر :
گنچمیشده بوگون، یوکده یونگول، قیمتده آغیر، ایشینده اوستا ،
اؤچده ایکی، یۆزده بیئش ....

۱۶ - "دن" حالی بیرلشمه‌لری :

"دن" حالیندا (آبلاتیف) بیر عنصرله اوندان دونرا گلن بیرآد عنصر وونون عمله گتیردیگی کلمه بیرلشمه سیدیر :
آنادان دوغما ، سونرادان گورمه ، خکدن واحیب ، گؤ دن اوزاق ،
یا لاندان دوستلوق، اؤزوندن راضی، اونلاردان بیری ...
۱۷ - فعل بیرلشمه‌لری :

فعل بیرلشمه‌لری، فعل آدلاری اۆزه رینه قورولان کلمه بیرلشمه‌لریدر .
فعل آدلاری بو بیرلشمه‌لرین اساس عنصرودور وان سوندا یئر توتار .
چتشدیلری پروفه سور بانقو اوغلونا گوره بیئله دیر :
ظرف بیرلشمه‌لری قالیبیندا : فعللره گلن طرفلرین اونلارلا قایناشما -
سیندان عمله گلیر :
ایره‌لی سۆرمک ، گئری قالماق ، گئری دؤنمک ، آیری دؤشمک ، گنچ
قالماق ، خوش گؤرمک ، قارشى قویماق ....
یوخاریدا اولدوغو کیمی، طرف لردن سوای حمله‌نین اوبیر عنصرلری
ده فعلله بیرلشمه‌لر دوزه لدر و بعضاً یا پیشیق بیر حال آلیب خاص
معنادا مرکب فعللر عمله گلر :
قاریاغماق ، باش قوزاماق ، دیله دوشمک ، یولدا قالماق، باشدان
چیخماق ....

فاعیل اولان آدلار تک شخصلی (لازم) *verbe unipersonnel*

فعل گؤده‌لری عمله گتیریرلر :

یاغیش یاغماق ، توز قالخماق ، قان گلکمک ، شفق سؤکمک ، گون دوغماق ،
دعوا چیخماق ....

بومرکب فعللری نین بیر قسمینده آدا یا بییه‌لیک اکی گلیرسه تک

شخصلى حالدان چىخارلار :

گۆزۈ قارالماق ، دىلى توتولماق ، آياغى بۆدرەك ، قانى قاينا -
ماق ، اۆزۈ گۈلمەك ، گۆھۈيتمەك ، آدى چىخماق ...

مفعول اولان آدلار ايكى نۆعدور : " - ي " اكي آلمايان (غيرمعين)
و " - ي " اكي آليب معين لەشەن تركيب لىر ھرايكي حالدا فعل متعدى دىر
بىرىنجى حالدا ، غيرمعين اولانلار دىلیمیزدە چوخ ايشلقدىر :

گۆزۈيۇماق ، بۇيۇن اگمەك ، قۇلاق آسماق ، آياق دىرەك ، دىش قچىرتماق
ال آچماق ، سۆز آچماق ، آندا اچمەك ...

آدلا فعل عثینی كۆكدن گلەبیلر :

يتمەك ، تىكیش تىكمەك ، ايچكى ايچمەك ، اكین اكمەك ، اۋاۋولاماق
سۆز سۆیلەك ، اۋيۇن اۋينا ماق ...

ايكىنجى حال معين مفعوللاردان عملەگن تركيبلردىر :

پۇلوصا يماق ، كۆتەگى يتمەك ...

بۇنلار يىپەلىك اكي دە آلابىلرلر :

گۆزۈنۈ آچماق ، دىلىنى تۇتماق ، باشینی ازمەك ، سۇيۈنۈچكەك ...

اكثر - ه ، - دە ، - دن حال اكلرى آلان آدلارلا فعللرین بىرلشمە

سىندن چىخان تركيبلردە وار :

الھالماق ، گۆزە گىرمەك ، يولدا قالماق ، خالغىردە تۇتماق ، آياقدا

دورماق ، باشدان سووماق ، گۆزدن دوشك ...

گىنە بىرىنچە سطیر نقل ائتمكە بو فصلە صون وئىرىك :

فعلدن دە قوشما تركيبلر عملە گلر :

صايىب - تۆكمەك ، يىغىب - ايچمەك ، باتىب - چىخماق ، سيلىب - سۇپور

مك ، گلىب - گىتمەك ...

بۇرادا ايكى فعل عثینی كۆكدن اولابىلر :

سۇروب - سۇرۇش دورماق ، دىدىب - دىدىش دىرمەك ...

بۇ قوشما " بىرلشمەلر نۆعوندان اسم ، صفت و ظرف معنالى تركيبلر

دە واردىر :

اسم : آليم - ساتيم ، صفت : آچىق - ساچىق ، ظرف : دۆشە - قالخا ...

بۇنلار اكالدىقلاریندا ايكى قسمة آىرىلارلار :

۱ - ھر ايكى فعل عثینی اكي آلار :

آلىش - وئرىش ، يىپەك - ايچەك ، گلن - گىدن ، اۋخور - يا زارا

(با سواد)، بیخماز - اوسانماز، باتا - چیخا، باغیرا - چاغیرا، باخمادان - گئدمه دن ....

۲ - بیرینجی فعل " - یب " ظرف فعل اکینی آلار ایکینجی فعلین اکلری چئشیدلی اولار :

یاتیب - قالخما، گئدیپ - کلمه، گلیپ - گئچیجی، آلیپ - وئره جک، اوتوروب - قالخمادان ...

بیرده تصریف شکیللری اولمادان، یان - یانا گلمیش فعللرله عمله کلن بیرلشمه لرواردیر :

دوغما - بؤیومه، اولن - قالان ...

۱۸ - صفت فعل (پارتیسیپ) بیرلشمه لری :

بیرپارتیسیپله اونا باغلی عنصرلردن عمله کلن کلمه بیرلشمه لریدیدر بیرلشمه ده، پارتیسیپ صوندا گلیر :

دنیزه گیرن، سۇدان گلن، خبر گلیر، گلمز یولاچیخان، قاچا - قاچا گلدیگی (زامان)، سنی ایلک گؤدوگوم، - یاری یولدا قالمیش ... کیمی

۱۹ - ظرف فعل بیرلشمه لری :

بیر ظرف فعل ایله اونا باغلی عنصرلردن عمله کلن کلمه بیرلشمه سیدیر. ظرف فعل ان صونرا گلر :

ساغا - صولا قاچا - قاچا، سحردن آخشاما دک چۆلده گزیب، قادین بوتون پنجه ره جاملارینی تمیزله یه رک، دونن پول گلینجه، او آغلایا راق اطرافا باخمادان اوزا قلاشا رکن ....

۲۰ - قیساسالما بیرلشمه لری :

بۇنلار کلمه بیرلشمه لری نین و جمله نرین قیساسالما سی نتیجه سینده اورتایا چیخان کلمه بیرلشمه سیدیر. داها گئنیش بیر بیرلشمه دن قالما قیساسالمیش و قالیبلاشمیش بیرلشمه دیر :

گۆندن - گونه، باشدان - باشا، اوگون - بوگون، یان - یانما، باش - باشا، ال - اله، گئت - گئده، باش - آشاغی، اللریوخاری - باش اوسته .... کیمی

۲۱ - " ی " حالی بیرلشمه لری :

"- ی " حاللی (آقوزاتیف) بیر آد عنصر و ایله اؤنون آرخاسین
 - دان گلن بیر اسم عنصر وندن قورولور :
 ائدیلمن تنقید ، کتابی بیرینه اهدا . . . . . کیمی
 گؤرولور کی " - ی " بیرلشمه سی پارتیسیپ بیرلشمه سی یا فعل
 بیرلشمه سی نین قیسا لیمیش ، کؤمکچی فعلی دوشموش شکلیدیر . اونا گؤره
 بودا بیر قیسا لتما بیرلشمه سی صایلا بیلر .
 صون سؤز

بویا زیلارین باش بؤلومونده کلمه لرین لقسیک (قاموسی) یوللارلا -
 نئجه عمله گلدیگینی ایضا چالیشدیق و بونون اوجون بیرینجی قسم
 اولراق " لهجه و شیوه لر " یولو ایله دیلیمیزین کلمه آرتیمی ساحه
 سینده نئقدیر گئنیش امکانلارا مالیک اولدوغونا اشارت ائتدیک .
 بۇ بؤلومون ایکینجی قسمینده اؤزگه دیلردن آلینان " بۆرج " کلمه لرین
 شرایطی حقیقنده دانیشدیک .

اؤچونجو قسمده کلمه لرین ، معنا لاریندا آز - چوخ دگیشمه ایله ، گونو
 موزون احتیاجلارینا نئجه جواب وئردیکلرینی تدقیق ائتدیک .
 دؤردونجو قسمده فونئتیکی ترکیبین دگیشمه سی نتیجه سینده کلمه
 آرتیمی نی گؤستریدیک .

بئشینجی قسمده خلاصه اولراق " دۆزه لتمه کلمه لرین ساده کلمه
 لر یئرینه گئچمه سی حادیشه سیندن دانیشدیق .
 بۇ بؤلومون صون (آلتینجی) قسمینده مرکب کلمه لرین ساده -
 لشمه سی نتیجه سینده کلمه آرتیمی نی گؤزدن گئچیریدیک .

سۆزلریمیزین ایکینجی و ان گئنیش بؤلومو " کلمه لرین اک آتما
 یولو ایله " (مورفولوژیک یوللا) آرتما سی اولدو . بورادا ۱۵۶ اک قیسا
 قیسا جا تدقیق ائدیلدی . سۆزون سیراسی کلمیش کن متعدد . حاشیه لره
 گئچمگدن و پارانته زلر آچماقدان چکینمه دیک .

دیلمیمیز حقیقنده دئییه لهجه ک سۆز اؤقدیر چوخ و بیر نئجه بحثی
 بیردن آچما غا احتیاج اؤ اولجوده شدتلی دیرکی ، کتاب ، رساله و مقاله
 یازما قایدانورملارینا رعایت ائتمک دایما ممکن اولمور . مقصدیمیز
 مختلف دیل تدقیقاتی نی عادت اولدوغو کیمی آپارمانین یانیندا
 آنا دیل شعورونو آشیلاماق (فعل : -) بیر خسته لیگین قاباغینی آلماق

يا باشلانميش خسته ليكى ساغالتماق اوچون بدنه آشي ماده سي يثريتمك ، آشي وورماق ، پيوند ائتمك ... ۲ - جيئر آغاجي پيوند ائتمك ، قلم ائتمك جالاما ق - مجازي : بيرلشديرمك ، اويوشدورماق ، جالاما ق ۳۰۰۰ - دريني گونو آشي يا قويماق ۴ - مجازي : بير عادتى ، خصوصيتى ، فيكرى ، عقيدده نى ، اصولو و سايره نى محتليف واسيطه لرله باشقالارينا منيمستمسك ، كچيرمك ، اؤگره تمك ، تربيه ائتمك ... " آذربايجان دىلى نيين - ايضاحلى لغتى ج ۱ ، ص ۱۶۷) و اونون گوزه للىگينى ، زينگينلىگينى ، و غارق العاده آهنگ و سيسته مينى گوزلر قاباغينا سرمكدى .
بونا احتياج وار . چونكى بعضى لريميز بو باخيمدان مركب سهولر درياسيندا ال - آياق چاليري ق .

بیر پاراميزين و ضعيتى بئله دير :
ديليميزه فيكير وقرمه ييريك .

اونو هنج بير زمان جدى علمى ، مدنى ، اجتماعى فلسفى و سايره بحثلرين واسيطه سي كيمى ، يازى دىلى سويه سينده ، ايشلتمه ييريك .

اوشا قلىغيميزدا اؤرگه شيب ، صونرا قوناق قاباغينا جيخاريلاماز دئيه كيچيمسه ييب اونودولماغا ترك ائتديگيميز توركونون ناخاليس بقاياسى ايله كفايت له نيري ك . گونده ليك و محدود " ائو - دوكان صحبتلىرى " و خصوصى عائله وى مطلبلىرى (اودا ياريدان چوخ " بورج " كلمه ، عبارده حتى جمله لرله) آراميزدا يارى - ياريمچيق بيان ائتمك له ، اؤز ديليميزده دانيشديغيميزى ظن ائديريك .

بو دانيشديغيميزين قارما - قاريشيق ، يوغسول و محدود عنصرلرينى ديليميزين بيريجيك " كلمه ذخيره سي " ساييري ق و بو " عائله - دوكان سؤز ذخيره سي " - نين دار جيزيغيندان آياغينى ائشيكه قويا نلارا قارا يا خيري ق .

ديليميزين اصيل كلمه لريني ، يعنى دده قورقود ، نسيمي ، خطائى ، و فضولى لرين ايشلتميش اولدوغو دوغما سؤزلره " اؤزگه مالى " دئيه اؤزوموزو قانديرير و اونلارا ترس - ترس باخيري ق ....
چونكى ، ادبيات ، اجتماعيات ، فلسفه و سايره رشته لرينده ، اؤزگه ديللرده نه قدهر عاليم اولساق دا اؤز ديليميزده ساده جه " بئساواد " يق !

بورادا كلمه لردين بحث ائدركن ، اؤز اصيل كلمه لر يمیزی آرادا -

بیر ایشلتمکدن واز گئچمه دیک . بو کلمه لری دیلیمیزی قاسدا ایلسه
اؤخوما میشلارا ، ادبی و یازی دیلیمیزله تانیش اولما یانلارا ایضاح
ااشمه گیمیز لازیمدی . بیز بو ایضاحلاری اکثر " آذربایجان دیلی نین
ایضاحی لغتی " کتابیندان نقل ائتدیک .

سۆزلریمیزین اؤچونجو وصون بؤلومو " نحوی یوللا سۆزلرین عمله
کلمه جریانی " دیر . بو بؤلومده یالنینز مرکب سۆزلردن دانیشمادیق
مسئله نی داها اطرافلی ، یعنی " کلمه بیرلشمه لری " بحثینه آپاریب
چیخاردیق . بۇرادا یئرینه گۆره حاشیه ده دیلیمزه دایر مختلیف
مسئله لری حل ااشمه گه و بیریپارا سئواللارا جواب تاپما غا چالیشدیق .

بۇ یازیلار اکثرأ متنده آدی گئچن منبعلردن آلدیغیمیز گئچیدلرین
بیرتالیفی دیر . یئر- یئر مختلیف و بعضاً ضد فیکرلری اؤزلاشدیرماق
دان (فعل : ۱ . اویغونلاشدیرماق ، اویغون بیرحالا سالماق ، موافیق
لشدیرمک ، اویوشدورماق ، هم آهنگ ااشتمک . ۲ . بیرشٹی ، بیر مسئله
حقینده دانیشیب معین فیکره گلیمک ، بیرشٹی حقینده راضیلیغا گلیمک
۳ - سۆز اوصیلی اؤدوغو سۆزله جنس ، کمیت ، حالانما ، یا شخصه
گۆره اویغونلاشدیرماق . آذربایجان دیلی نین ایضاحی لغتی ، ج ۴ ص
۲۲۶) داها آرتیق ، هر طرفین سینی ااشیتدیرمگی ترجیم ائتدیک

دیل مسئله لری نین دقت ، اعتدال و علمی آراشدیرمالاری یولوا یله
داها دؤزگون حل ائدیله جه گینی اؤنودما ما میز لازیم دیر . فیکرلریندن
استفاده ائتدیگیمیز عالیم و تدقیقا تچیلارا درین حرمت حسلری ایله
سۆزلریمیزه صون و ثررکن ، عزیز اؤخوجولاریمیزین صبر و حوصله لریندن ده
دیلیمیزه علاقه و سؤگیلریندن اؤترو جاندان تشکر ائدر تیمنسا و
تبرکاً سۆزلریمیزه بؤیوک فضولی میزین بیان معجزه نانی ایله صون
و ثریریک :

... فضلی بلاغت پیشه و فصای دقت اندیشه دن (توقع) بؤدورکی
بنائ تالیفینه و طرح تصنیفینه نظر دقت بیراقدوقدا اصلاح خط سینا اقدام
و اهتمام ائده لرو محررو مقریرین دعا ایله یا دا ائدوب قبول عذرله هر
نقصانین تمام ائده لر . شعر :

هموم محنت دوران ملولسی
گرفتار غم عالم فضولی
دگول اول لهجه گفتارا قادر

كىم اولاقابل ، سمع اكابر
قىلور جمعيت دل لفظى دلگوش
مشوش ، سويله مز الا مشوش
كل اى حال تكلمننن خىردار
ترحم ، قىل تعرض قىلما زنهار
(صون)

توبلايان : اكبر آزاد

تۆلكى ايله ايلانين قارداشلىقى

* يۇلداش يۇلداشا كلك گلمز *

ايلان لا تۆلكى قارداش اۇلدولار . بىر يىردە ايستەدى لر ياتالار
ايلان قىيوريلدى ياتدى تۆلكى دىدى : قارداش دۆز يات .
ايلان دىدى : بىزىم ياتما غىمىز بۇدو .
تۆلكى دىدى : بۇ ياتما قدا كلك وار . يۇلداش - يۇلداشا كلك
گلمز .

تۆلكى بۇنى دىدى و تۇندو ايلانى بۇغدى . اۇندان سۇنرا ايلانى
دۆز اوزالتدى و اۇنۇن يانيندا امزوده اوزاندى و دىدى :
" قارداش - قارداش دۆز قارداش "

نئحه كى ، بللى دىر بۇ ناغىلدا ايكي مثل وار :

۱ - يۇلداش - يۇلداشا كلك گلمز .

۲ - قارداش - قارداش دۆز قارداش .

* ~~~~~ *

ملیت ایرانی و زبانهای قومی:

چندی است در نظر داشتیم مقاله‌ای در این مورد بنویسیم. اگرچه در یازده سال گذشته در مجله «فرهنگی فارسی - ترکی و ارلیق و کتابها» که درباره زبان و فرهنگ و ادبیات ترکی انتشار داده‌ام همچنین در مقاله «خود تحت عنوان وطن و اسلام و ارکان ملیت ایرانی که در اوایل انقلاب در اطلاعات به چاپ رسید بکرات در این مقوله سخن گفته و نظرات خود را بطور آشکار بیان کرده‌ام و اخیراً "هم بعد از حوادث خونین آذربایجان شوروی در مصاحبه با بی بی سی و روزنامه «تایمز» لندن ضمن اظهار عقاید شخصی موضع خود و مجله «ارلیق» را بعنوان ایرانی مسلمان و آذربایجانی روشن نمودم، مع هذا واقعیت این است که «اولاً» مجله و کتابهای ما بدست همه هم میهنان عزیز بویژه خارج از ایران نرسیده، بعلاوه تا شیرو عکس العمل آنها در همه کس یکسان نبوده و نقل و قولها نیز در بعضی موارد از روی نقل و قولهای افواهی و عواطف شخصی و یاسوء تفاهات و پیش داوری های قبلی بوده است.

در این مدت در برابر نامه‌های بیشماریکه هر روز و هر هفته در تائید کارهای فرهنگی ما از هر گوشه میهن عزیز بویژه تهران و آذربایجان دریافت می‌کنیم، همچنین در مقابل نامه‌های تشویق آمیز و امیدبخشی که حتی از سران کشورمان و بسیاری از هموطنان آذربایجانی خارج از ایران رسیده، گاهی هم نغمه‌های ناسازگار و غرض آلودی را شنیده‌وییم! خواننده‌ایم که باعث تاسف و تاسرما و میلیونها آذربایجانی و سایر ایرانیان ترک زبان گردیده است. البته این گروه بیشتر بخاطر دشمنی با زبان ترکی و اشاعه ادبیات آن در ایران که از تبلیغات دوران گذشته سرچشمه میگیرد مجله ما را هدف بدگویی و اتهامات نادرست قرار داده اند و ما هم بهتر بود جواب آنها را با خاموشی و بی اعتنائی می‌دادیم ولی بعلمت اینکه اکثریت هم میهنان ما دسترسی به آثار و نوشته‌های ماندارند و ما را از نزدیکی نمی‌شناسند بعلاوه عده‌ای عادت دارند نقل و قولها را حقایق واقعی پندارند و ندانسته خود نیز وسیله اشاعه اکاذیب شوند. بهتر دیدیم نکاتی را که بیانگرافکار و عقاید ما و انگیزه انتشار زبان و ادبیات قومی است بطور اختصار بیان کنیم.

۱- ما ایران را وطن مشترک تمام اقوامی که قرن‌هاست در آن زندگی

می‌کنند اعم از فارس ، ترک و ترکمن ، کرد و لر ، عرب و بلوچ می‌دانیم و همه را برادری و برابری شماریم و هر که پارسیا و اروپا کد امن و وطنخواه ترو فداکارتر باشد برای ما عزیزتر و محبوب‌تر می‌باشد. بدون آنکه زبان ، قومیت و نژاد او مورد نظر و توجه قرار گیرد .

۲- ملت‌های چندزبانی و یا ملیت‌های چندقومی دردنیای ما زیادند در میان آنها اقوامی که موفق‌تر بوده و در نتیجه از فرهنگ بالایی برخوردارند همیشه برادری با هم زندگی کرده و در برابر بیگانگان یکدل و یکجان ایستاده و از زمین مشترک خود دفاع کرده‌اند. نظری به تاریخ کشورهای ما نند سوئیس ، بلژیک حقیقت‌گفته‌های ما را روشن می‌کند. از سوی دیگر کشورهای تک‌قومی ، یعنی تک‌زبانی را می‌بینیم ، مانند لبنان که متأسفانه تحت تاثیر سیاستهای استعماری و تحریکات دول بزرگ ، دائماً در حال نزاع اند حتی دو گروه مسیحی و یا مسلمان هم‌دیگر را می‌کشند و برای هیچ ، زندگی خود را استقلال کشورشان را به باد می‌دهند .

البته در میان این دو گروه قطبی کشورهای ما نند یوگسلاوی وجود دارند که چندقومی و حتی چندملیتی هستند ولی همه بطور برابر و برابری با هم زندگی نموده‌اند .

کشور ما که قرن‌ها گذرگاه و موطن اقوام مختلف آریایی و ترک و سامی بوده و مردم آن بقول شاهنامه از " ترک و دهقان و تازی " تشکیل شده است با گذشت قرن‌ها و زندگی در این آب و خاک و گرفتن رنگ و بو و عادت و سنت‌ها و با لایحه فرهنگ مشترک ایرانی و ویژگی‌های قومی و در این میان زبان و لهجه‌های خود را نیز حفظ نموده‌اند. این حقیقت واقعیتی است که با تاریخ ساخته شده و ما چه خواهیم و چه نخواهیم تغییر پذیر و قابیل انکار نیست . بنا بر این از این کثرت تاریخی و وحدت امروزی ایجاد و به شکل ملت واحد ایران مسلمان پایه عرصه گیتی نهاده است . مگر نه این است که در نیای امروز وحدت از کثرت بوجود می‌آید و نه از ادغام دیگران ، در یکی از عناصر تشکیل دهنده آن .

ارکان ملیت منحصراً قومیت و زبان نبوده بلکه عناصری مهم‌تر مانند وطن ، مذهب ، تاریخ ، فرهنگ (بمعنی اعم‌کله) ، آرمان و دولت نیز در تشکیل آن نقش اساسی دارند . بعلاوه در هیچ ملتی تمام ارکان و عناصر فوق یکجا جمع نشده است .

در ملل مختلف وجوه مشترک مختلفی ارکان ملیت را تشکیل می‌دهد ؛ مثلاً " در سوئیس وطن و در فرانسه فرهنگ و در آلمان قومیت ژرمن و مذهب

و در ایران وطن و اسلام و وحدت تاریخی نقش اساسی را در تشکیل ملیت داشته‌اند. مثلاً "ملتهای آلمان و اطریش هر دو ژرمن هستند و زبانشان آلمانی است. تنها اختلافشان در این است که آلمانیها اکثراً "پروتستان هستند و مردم اطریش کاتولیکند."

۳- ما ایرانیان ترک زبان که یکی از اقوام قدیمی این مرز و بوم می باشیم پیش از و پیش از هر چیز ایرانی و مسلمانیم و به ایرانی بودن و مسلمان بودن افتخار می کنیم.

ما ایران عزیز را میهن گرامی و از آن خود می دانیم. اجداد ما چه ترک و چه ماد هزارتا سه هزار سال در این آب و خاک زندگی کرده و برای حفظ و حراست آن خون داده و شهیدها بجای گذاشته‌اند. ایران بعد از اسلام بینه دست پدران ما تشکیل شده است. اجداد ما برای استقلال ایران با همزبانان ترک خود نیز جنگیده و صدها هزار شهید داده‌اند.

نگاهی گذرا به تاریخ ایران گفته‌های صادقانه اینجانب را که مشتاق از خروار و نمونه‌ای از جانفشانیهای مردم آذربایجان در راه استقلال و یکپارچگی ایران عزیز می باشد به وضوح ثابت خواهد کرد. با این ترتیب حق داریم قبل از هر چیز خود را ایرانی بدانیم و موطن عزیزمان آذربایجان را سرایران بنامیم. آیا سربس تن و بیاتن بی سومی تواند زنده بماند و در عرضه کارزار گیتی از موجودیت خود دفاع نماید. ما برای اثبات ایرانیت و وطنخواهی مان هرگز مجبور نبوده و نیستیم که فارسی زبان باشیم مگر در زمان تشکیل ایران مستقل و یکپارچه: بعد از اسلام یعنی در قیام شاه اسماعیل جنگنده‌های قزلباش و رهبر و مرشدشان که با ترکان عثمانی برای ایران و تشیع می جنگیدند فارسی زبان بودند؟ مگر همه و یا اکثریت قریب به اتفاق آنها ترک و ترک زبان نبودند مگر شاه اسماعیل یکی از بهترین شعرای ترکی گوی آذری نیست؟

متأسفانه در دوران گذشته نظریه پردازان شوونیست و نژادپرستان ایران را - کوچک کردند و آنرا با فارس که یکی از اقوام ایرانی است یکی نمودند و ایرانی را مترادف با فارس و فارسی را هم یگانه زبان ایرانی معرفی نمودند. آنوقت برای آنکه زبان میلیونها غیر فارس را انکار نکنند - بنظریه‌ها ساختند و توجیه‌ها نمودند. مثلاً "گفتند زبان ترکی رایج آذربایجان و سایر نقاط ایران زبان حقیقی این مردم نیست زیرا در هزار سال قبل مسلمان این مرز و بوم آذری و یا فارسی بوده و ترکی در زمان مغولان به

مردم تحمیل شده ، بنا براین زبان ترکی که وسیله زندگی و ارتباط روزانه این مردم چندمیلیونی است، باید عوض شود. غافل از اینکه زبان مردم همان زبانی است که از پدر و مادر آموخته و بدان تکلم می کنند و بفرض صحت ادعای دروغ و محال آنان ، زبان هزار سال قبل جزو تاریخ است و - باید در دانشکده های زبان شناسی مورد بررسی قرار گیرد. بعلاوه زبان قومی و منطقه ای رانمی شود عوض کرد ، همچنانکه در رژیم گذشته در مدت قریب شصت سال با همه تلاش و بکارگیری شیوه های فاشیستی نتوانستند زبان کوچکترین دهی را عوض کنند .

و اما زبان فارسی را هم پادشاهان ترک زبان ایران یعنی غزنویان و سلجوقیان ... در ایران رسمی کرده و شیوع داده اند و شعرای ترک زبان هم مانند نظامی کنجوی و خاقانی شیروانی ، صائب تبریزی ، تا مرحوم استاد شهریار در آن شاهکارها آفریده و بدین پایه از زیبایی و غنا رسانیده اند . بعلاوه زبان فارسی زبان رسمی کشور و ملی ماست ، سرمایه فرهنگی و وسیله تعلیم و تعلم ماست ، زبان دل و تغزل و ارتباط عمومی ماست. ما زبان فارسی را از آن خود می دانیم و بدان عشق می ورزیم و برای فرا گرفتن آن نیازی به تحمیل و اجبار و اعمال زور نداریم .

۴- و اما در مورد اسلام و مسلمانی ، برای آنکه رژیم حاکم اسلامی است و مبادا نوشته های من حمل بر تملق و ریا و مطاحت اندیشی بشود ، مختصرتر از آنچه احساس می کنم در این مقوله سخن می گویم .

خوشبختانه سوابق خانوادگی و شخصی ما نیز کویای این حقیقت میباشد. من در خانواده ای روحانی و عالم بزرگ شده و خدا شناسی و اسلام محمدی زادر بالاترین سطح آن آموخته و بعد هم به انگیزه شخصی و عقده تی فرهنگ اسلام را از منابع مختلف فرا گرفته ام .

من و همکاران مجله وارلیق اسلام را یک مکتب عقیدتی و درعین حال یکی از مهمترین ارکان ملی می دانیم . مگر نه این است که ما همه مسلمانیم و تمام جهانیان هم ما را ملت مسلمان می دانند و بخاطر همین هم ما را چوب می زنند و بیشتر استعمار می کنند ... نگاهی گذرابه حوادث اخیر شوروی و برخورد و ابر قدرت مخالف شرق و غرب با جمهوری های مسیحی و آذری های مسلمان این نکته را بطور روشن ثابت می کند که شرق ظاهرا " کمونیست و غرب کاپیتالیست ، هنوز هم تعصب مسیحیت دارند و در برابر مسلمانان

جبهه واحدی را تشکیل می دهند و با مردم جمهوری های مسیحی برادر وار - رفتاری می کنند در صورتی که در برابر خواسته های بحق مردم مسلمان از هر ملیت و قومی بوده باشند با توپ و تانک و خونریزی و قتل عام جواب می دهند. در آلمان شرقی وقتی دیوار میمان برلین شرقی و غربی از طرف مردم خراب می شود، رئیس جمهور آمریکا آنرا پیروزی دموکراسی می خواند و دستسور می دهد قطعه ای از دیوار خراب شده را بعنوان یادبود در موزه کنگره نگهداری می کنند اما همین رئیس جمهور که خود را پرچم دار آزادیخواهی و حقوق بشر می خواند خراب کردن سیم های خاردار میمان شوروی و ایران و بیاد و قسمت آذربایجان را از طرف مسلمانان آذری یک حادثه خرابکاری از طرف مسلمانان بنیادگرای خوانند و همچنین در مسئله اختلافات ارامنه با مسلمانان آذری و ادعای مالکیت و حاکمیت قره باغ با آنکه مقامات غرب و شرق بخوبی می دانستند حق با کیست و مالک اصلی قره باغ کدام است مع هذا همگی ازارامنه مسیحی طرفداری کردند و هنوز هم می کنند. طبقه تحصیل کرده و آنهایی که خود را روشنفکر و طرفدار غرب و یا شرق می دانند با پذیرش کثرت گدجهانیان ما را ملت مسلمان می دانند و فارس، ترک، عرب و کرد را با یک چوب می رانند.

اسلام نه تنها در رژیم اسلامی کنونی بلکه در رژیم گذشته و در قاننون اساسی مشروطه نیز رکن اصلی ملیت ایرانی بوده و به همین دلیل ترکمنان ایرانی و زرتشتیان اقلیت محسوب می شده اند. گذشته از وطن و اسلام، تاریخ، فرهنگ، عادات و سنت ها و آرمان و حتی مصالح و منافع مادی و سرمایه های معنوی مردم ما هم مشترک است. کشور ما مال خودمان است و از این باب است هم به کسی بدهکار نیستیم.

مردم ما از هر قوم و قبیله ای بوده باشند برای حفظ میهن و خانسه اجدادی خویش حاضرند از جان خود بگذرند همچنانکه مردم خوزستان که اکثراً عرب زبانند در جنگ تحمیلی عراق در برابر آنها ایستادند و تا پای جان جنگیدند و آنها بیکیه نتوانستند در برابر اسلحه های جدید روسی و آمریکایی، انگلیسی عراقی ها مقاومت کنند و شهید شدند و با بداخل ایران عقب نشینی کردند و تسلیم اعراب عراقی شدند.

آیا این حادثه تاریخی بهترین دلیل ایرانی بودن و خصیصه وطنخواهی هم میهنان خوزستانی و عرب زبان ما نبود؟ آیا اگر به فارس و کرمان حمله می شد بیش از خوزستان نیها مقاومت و فداکاری می کردند؟ در این صورت اگر مردم عرب زبان خوزستان بخوانند مجله ای به زبانهای فارسی - عربی منتشر

کنند و یا در مدار نشان زبان مادری شان را هم در کنار فارسی بخوانند آیا
سزاوار است عده‌ای بخاطر داشتن افکار و عقاید افراطی و ششونیستی با آنها
تجزیه طلب و بیابان عربیست بکوبند و آنها را ایرانی بشمارند؟

۵- ما هر چه می‌خواهیم در چهارچوب ایرانیت و در داخل ایران می‌-
خواهیم برای ما تجزیه‌ای ایران لااقل به اندازه مرک و حشتناک و بیش از آن
نکبت آوراست. ما بیش از هر چیز ایرانی مستقل، آزاد و آبادی را می‌خواهیم
که در آن همه اقوام ایرانی سعادت مند و در رفاه و آسایش باشند. همه
برادرو برابر باشند. حق هیچکدام پایمال نشود. ویژگی‌های همه اقوام
عزیز و محترم شمرده شود بجز ویژگی‌های تحمیل نکردد. فقط در این صورت است
که می‌توان از وحدت ملی به معنای واقعی آن سخن گفت. البته کشور ما
با یکدیگر پرچم و یک زبان رسمی مشترک داشته باشد که همه آنرا بپذیرند و در
اعتدای آن بکوشند. زبان مشترک کشور ما از قرن‌ها پیش فارسی است همه -
مردم ایران آنرا دوست دارند و بطور طبیعی (نه بجزور) حتی قبل از آنکه
در قانون اساسی هم تصریح شود زبان فارسی را بعنوان زبان رسمی و ملی
ایران پذیرفته و در اشعار و فراگیری و غنای آن کوشیده و می‌کوشند. اما
همچنان که قانون اساسی جمهوری اسلامی در اصل ۱۵ به صراحت قیود
نموده است:

((باید زبانهای قومی نیز آزاد باشند و حتی در کنار زبان رسمی کشور تدریس
و ترویج شوند)) .

این نه تنها آسیبی به وحدت ملی و استقلال کشور نمی‌زند بلکه آسیب پذیری
گذشته را نیز از زمین می‌برد و بهانه‌ها را از دست بیگانگان و مفرضین می‌گیرد.
نژادپرستان افراطی و پان فارسیستها که خود را ملی و پان ایرانیست
معرفی می‌کنند اگر هم به ظاهر موجودیت زبانهای قومی و حقوقی را که
قانون اساسی بطور صریح برای آن معین کرده قبول می‌نمایند در عمل در
همین حدود هم ادامه زندگی آنها را تحمل نمی‌کنند و برای سرکوبی و محای
زبان مادری میلیونها هموطنان خود و نویسندگان آنها و لوبیش از خود آنها
هم ایرانی و وطنخواه بوده باشند بعناوین مختلف تهمت می‌زنند و از هرگونه
دشمنی فروگذاری نمی‌کنند. در هر حال ما ایرانی هستیم و ایرانی را ولو
دشمن ما باشد دوست می‌داریم .

وفا کنیم و ملامت کشیم و خوش باشیم که در طریقت ما کافر است و نجیب
ن
ع- گفتیم که ما همه چیز را در داخل ایران و برای مردم این سامان

می خواهیم ، وطن عزیز ما را مانند جسم و جان خود دوست داریم و آنرا تجزیه پذیر نمی دانیم ، ولی برخلاف بعضی ها حدود طبیعی و تمدن ایران را تا رود ارس نمی دانیم . برای ما آذربایجان شمالی و بی آن سوی ارس نیز تا در بند قسمتی از وطن قدیمی ما محسوب می شود و مردم آن دیار را کسه فرزندان نظامی کنجه ای ، خاقانی ، شیروانی بشمار می آیند و کوچکترین فرقی با مردم جنوب ارس ندارند ایرانی الاصل می شماریم ، اگر چه عهد نامه کلستان و ترکمن چای را با جبار پذیرفته ایم ولی حاضر نیستیم از برادران دینی و قومی خود بی خیرمانیم و در برابر مقدرات آنها لاقید باشیم و هر بلایی بر سر آنان بیاید تماشاگری احساس آن باشیم .

حوادث اخیر آذربایجان شوروی که باعث خشم رهبران مسکوا و عزام ارتش سرخ و قتل و خونریزی هزاران مردم بی سلاح و بی پناه با کور کردید حقانیت افکار و نوشته های قبلی ما را ثابت کرد و خوبی نشان داد که مردم آنسوی ارس هنوز اصلیت ایرانی و اسلامی خود را فراموش نکرده اند و بعد از ۱۷۰ سال جدایی و ۷۰ سال تدریس اجباری بی دینی و تحمیل عقاید مارکسیستی از کمونیسم و تحمیل کنندگان آن متنفرند و از روسها بیزارند و می خواهند برادران قدیمی این سوی ارس بییونند و دین و آئین قدیمی خود را هم فراموش نکرده اند ، بطوریکه در اولین فرصت نوروز باستانی ایرانی را دوباره عید رسمی ملی خود اعلام کردند و از ایران قرآن و مدرسین قرآن تقاضا نمودند .

آری این آذربایجانی های ستم دیده و حسرت کشیده و بقول آقای بوش این خرابکاران مسلمان بنیادگراسیم های خاردار و حامل بـ سـرق دوران استالینی را با دستهای خود بریدند و در سرمای یخبندان زمستان تن عریان خود را برود ارس که روزنامه گاردین لندن .... آنرا رود اشک می خواند انداختند و بعضی از آنها در امواج سرد و مرگ آفرین رودخانه غرق شدند تا به آرزوی دیرین خویش برسند و از ایران و اقوام ایرانی خود دیدن کنند .

بنا به گفته پدرم و نا ماهیکه هنوز در خانواده ما به یادگار مانده پدرم در اوایل جوانی که هنوز در لباس روحانیت بود و ارتش سرخ با کوه آذربایجان را اشغال نکرده بود ، طبق دستور مرحوم محمد حسن میرزا ولیعهد به آنسوی ارس میروند تا خوانین آن منطقه را برای الحاق مجدد به ایران تشویق به قیام نماید . نامه از طرف قائم مقام (پدر آقای پرفسور عدل) کسه

استاندار و قائم مقام ولیعهد بوده نوشته شده و در آن ضمن معرفی پدرم از طرف ولیعهد ایران از خوانین خواسته شده که در تحقق بخشیدن به این آرمان مقدس با ایشان همکاری نمایند.

البته این اندیشه مخصوص ما آذربایجانی‌ها نیست. اساتید فارسی زبان از این هم فراتر رفته و حدود ایران را تا سرحد زبان و فرهنگ فارسی توسعه داده‌اند. مثلاً آقای دکتر پرویز ناتل خانلری در کتاب زبسان شناسی و زبان فارسی در صفحه ۱۷۵ چنین می‌نویسد:

" نزد من وطن آن نیست که شما می‌پندارید. این چهار خط فرضی که دور ایران کشیده‌اند وطن مرا محدود نمی‌کند. هر جا که فرهنگ ایرانی هست وطن من است، زیرا در آنجا است که روح من و ذوق من آشنا می‌باشد و بس که همان من وطن آنجا است که آشنایی‌هایی هست. نمی‌گویم که فرهنگ همان زبان است، اما زبان هم یکی از اجزاء فرهنگ است و جزء بزرگی است پس آنان که بزبان فارسی تاخته‌اند به وطن من می‌تازند، چرا در دفاع درشت نیاشیم ((

اگر این نوشته‌های استاد خانلری را بعنوان اصلی بپذیریم آیا سایر اقوام ایرانی حق ندارند زبان خودشان را لااقل دوست بدارند و اگر کسی بزبان آنها اهانت کند در مقام دفاع برآیند و اگر در مقام دفاع برآمد باید به آنها پان تورکیست و یا کمونیست گفت (یعنی دو مفهوم ضدونقیض) و مادر باره پان تورکیست که بیشتر اوقات ندانسته در این موارد برای کوبیدن اشخاص و حتی دولتها بکار گرفته می‌شود لازم می‌دانم یکبار دیگر معنی این اصطلاح سیاسی را بطور اختصار شرح دهم تا شاید از کار بی‌جای آن بکاهد:

پان یک پیشوند یونانی است و معنی همه، همه‌گیر، طرفدار اتحاد عموم را می‌دهد. پان تورکیسم یک مسلک آرمان‌گرای سیاسی است که طرفدار اتحاد کلیه ترکان جهان از شرق سибیری تا قلب یوگسلاوی بصورت دولت و پرچم واحد می‌باشد. این افکار خیالی پرستانه نه تنها عملی نیست بلکه امروزه طرفدار جدی هم ندارد. برای پیاده کردن آن باید نقشه سیاسی آسیا و قسمتی از اروپا تغییر کند. شوروی، چین، افغانستان، ایران، عراق، سوریه، بلغارستان، رومانی و یوگسلاوی تجزیه شوند و کثوری به شکل موزائیک از شرق سибیری تا قلب یوگسلاوی تشکیل شود تا زه مردم این کشور خیالی زبان یکدیگر را هم که بخاطر آن متحد شده‌اند بپراحتی نخواهند

فهمید ، همچنانکه در کتاب تاریخ زبان ولهجه های ترکی از بیانات آتا تورک نقل نموده ام (صفحه ۱۵۴ متن نطق آتا تورک) رهبران ترکیه از آتا ترک تا امروز همه دشمن سرسخت پان تورکیزم بوده و تمام همتشان مصروف ترکان ترکیه بوده است . بعلاوه در قوانین ترکیه پان تورکیزم جرم شناخته شده است . سرهنگ بازنشسته آلب ارسلان تورکش که یکی از رهبران ملی گرای ترکیه بوده و طرفدار پان تورکیزم فرهنگی است (ونه سیاسی) در سال ۱۹۴۳ در دوران حکومت تک حزبی ترکیه بجرم پان تورکیزم زندانی و شکنجه شده که آثار آن هنوز در بدنش برجای مانده است .

نگاهی به بیانات رئیس جمهوری حاضر و عکس العمل دولت ترکیه در قبال حوادث خونین و قتل عام باکو نیز این حقیقت را آشکار می سازد . ریاست جمهوری ترکیه آشکارا حمله ارتش سرخ و کشتار مردم بی سلاح ترکان آذری را امری داخلی اتحاد جماهیر شوروی دانسته و شفاها " هم از - همدردی با آنان مضایقه نمود ، در حالی که رهبر جمهوری اسلامی و ریاست مجلس شورای اسلامی و دولت ما متفقا " از مسلمانان آذری پشتیبانی کردند و به دولت شوروی اعتراض نمودند که چرا با مردم مسلمان آذربایجان شوروی رفتاری غیر انسانی و خشونت آمیز مینماید .

با وجود این هنوز اغلب نژاد پرستان ما دولت ترکیه را پان تورکیست می دانند و به هر آذربایجانی که به زبان مادری اش علاقمند باشد و یا در زبان و فرهنگ خود تحصیل و تحقیق نماید بر چسب پان تورکیست می زنند و او را - وابسته به ترکیه می شمارند !

یک سؤال ساده ماهیت قضیه را روشن می سازد :

ما می گوئیم ما ایرانی هستیم و زبان فارسی را هم که زبان مادری این هم میهنان نژاد پرست و زبان رسمی و ملی ماست دوست داریم آنرا عمیق تر از فارسیهای یادمی گیریم و بکار می بریم در ضمن می خواهیم زبان مادری مان را هم در کنار آن بخوانیم و بنویسیم و از فولکلور و موسیقی آن که یادگار نیاکان ما و از آن این مرز و بوم است لذت ببریم . نژاد پرستان و شوونیستهای افراطی در جواب بما می گویند : شما اگر اینکار را بکنید پان تورکیست هستید و تجزیه طلب ، شما باید علیرغم نص صریح قانون اساسی ایران زبان مادری را فراموش کنید و فقط به زبان فارسی (یعنی زبان ما) بنویسید و قومیت خود را انکار کنید .

حالا بیدانصاف داد پان کیست و تجزیه طلب کدام است ؟ ما اگر پان

پان بوده باشیم شاید پان ایرانیست اسلامی می توانیم باشیم نه چیز دیگر. زیرا ما طرفدار اتحاد و وحدت همه اقوام ایران زیر پرچم ایران و اسلام هستیم .

بقرار اطلاع در سالهای اخیر در بسیاری از کشورهای خارج از طرف ایرانیهای آذری زبان نیز مانند سایر میهنان ایرانی انجمن های فرهنگی تشکیل شده که بعضی از آنها کاه و بیگانه نشریه های بی به فارسی و ترکی آذری منتشر می نمایند. اخیراً " در یکی از نشریه های فارسی که در آمریکا از طرف ایرانیان منتشر می شود نوشته شده بود که این انجمنها از طرف ترکیه و با کوشش می شوند و کربنه آذربایجان فرهنگی ندارند که انجمن و نشریه فرهنگی داشته باشد! این مجله و نویسنده آن فراموش کرده است که اکثر ساکنانهای ایرانیا که در اروپا بر علیه جمهوری اسلامی فعالیت می کنند با پول و کمک سیاستی تشکیل شده و حلاله بوسیله آنها و کاهی هم این تبلیغات سرویس انگلستان تغذیه و تقویت می شوند، در حالیکه بنا به اخبار رسیده انجمن فرهنگی آذربایجان درواشنگتن امکانات مالی برای انتشار دومین شماره نشریه خود را هم نداشته است .

مدتی است علاوه بر وارلیق، کیهان هوایی (۴ صفحه)، اطلاعات (چهار صفحه تحت نام سهند) و اسلامی بیرلیک (از طرف سازمان تبلیغات اسلامی) هم به ترکی منتشر می شود و دولت جمهوری اسلامی با وجود کمبود کاغذ همه گونه امکانات را در اختیار آنان قرار می دهد. آیا دولت جمهوری اسلامی ایران هم پان تورکیست و تجزیه طلب شده است؟ نه عذبالله

امیدوارم با خواندن این مقاله همه چیز برای هموطنان عزیز روشن شود. خوشبختانه با شکست مفتضحانه کمونیسم و فروپاشی خودبخود دنیا ی کمونیست دیگر دیوترسناک شمالی شیشه عمرش بسنگ خورده و خطر تجاوز و تجزیه ای که ما را با آن تهدید می کردند و آنرا بهانه ای برای معقول جلوه دادن مصلحت اندیشی های خود خوانده و کوتاه نظرانه خود قرار داده بودند از بین رفته است. حالا اگر خطری بوده باشد برای همان دیونیمه جان است. جنگ تحمیلی ۸ ساله اخیر ثابت کرد که آنچه آنچنانکه این مصلحت اندیشان خیال می کردند مادر سایه ایمان به خدا و عشق به میهن و اتحاد و یکپارچگی مردم آسیب پذیر نیستیم. ما فرزندان این سرزمین مقدس برای حفظ وطن عزیزمان تا پای جان ایستاده ایم. ما ایرانی هستیم و بدون ایرانی مستقل و یکپارچه برای زندگی ارزشی قائل نیستیم. همه

همه برادریم و با ید دست در دست هم این وطن عزیز یعنی ودیعه الهی را که از پدرانمان بما با ماننت سپرده شده آزادتر و آزادتر به فرزندانمان بسپاریم تا شایسته رحمت، ایزدی و سپاس فرزندانمان باشیم .

در خاتمه این نکته را نیز اضافه مینمایم که اگر خدای نکرده روزی در جایی کسی بهر علتی که باشد بخواد بر استی نغمه تجزیه طلبی آغاز کند پیش از همه و بیش از هر کس ما و دیگر آذربایجانیها را در برابر خود خواهد یافت .

بدین بوم ویرزنده یک تن مباد

جوایران نباشد تن من مباد

دکتر جواد هیئت

بیرینجی جدولین جوابی :

۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
X	ق	ا	س	م	ی	ر	ا	س	X	ی	م	ی	س	ا
ز	ا	ر	آ	X	و	X	ر	ا	X	د	ح	ا	و	۲
X	ح	ا	ع	آ	X	ر	د	ی	ت	ی	ر	ا	م	۳
ر	ا	ن	X	ل	آ	X	ا	ر	ا	X	ی	ا	ی	۴
ا	ر	X	ق	ی	ر	ی	ق	X	ا	X	آ	X	ی	۵
ح	X	آ	X	ش	ی	ا	X	X	ق	ی	ا	ی	X	۶
ی	ج	غ	ا	ی	X	ز	ا	س	X	ا	ع	ا	د	۷
م	ق	و	X	ق	ا	ی	د	ا	X	ل	ج	ا	ا	۸
X	م	د	ی	X	چ	ن	X	ر	ه	ق	ا	X	ع	۹
ب	ی	ر	X	م	ی	د	ر	ا	ی	X	ا	ر	ل	۱۰
د	و	ی	X	ه	X	ا	X	ل	ز	ا	X	ی	ا	۱۱
X	X	ن	X	ل	X	ل	ی	ا	X	ل	ا	ی	ر	۱۲
ک	ل	ل	X	ک	ر	ا	X	خ	د	و	ق	X	X	۱۳
و	ج	و	ا	X	X	ق	ی	ی	ی	ج	X	X	X	۱۴
ر	ک	X	ن	ر	م	X	ل	ا	ر	ا	ق	X	X	۱۵

✽ سوونت آذربايجانيندا الفبا مسئلهسى ✽

الفبا مسئلهسى بير عصر دن آرتيق ديركى اورتا شرق ده يازيچى و فكىسر آداملار يميزين توجهنى اوزونه جلب اتميشدير. بيلديگيميز كيمي عرب الفباسى دئديگيميز، قرآنى و اسلامى الفبا اسلام دينى نين ياييلماسى اينه مسلمسان ملترده ايشله ديلمهگه باشلاميش زامانلا انكشاف ائدهرك بوگونكو شكلينى آلميشدير. عرب ديلينده سسلى حرفلرين سايبسى آ (T، ا، ا، پ، او) اولدوغو اوچون عرب الفباسيندا بوسسلى تلفظ ائنگه يالئيز (ا، و، ي) حرفلى واردير اسلام دينى عربلردن باشقا ملتله اوچمله دن ايران ليلار و توركلر آراسيندا ياييلاندان صونرا بير طرفدن بو ملتله قرآن كريمى دوغرۇ - دوژگون اوخويا بيلمك اوچون حركه دئديگيميز علامتلردن فايدالانميشلار و ديگر طرفدن اوز ديللرينى ده بو الفبا اينه يازا بيلمك اوچون الفبا يه بعضى علامتلر آتيرميشلار بو علامتلر ايشلنه - ايشلنه زامانلا عمومى بير شكلده ياييلميش و بوگونكو شكلينى آلميشدير. مثلاً عرب ديلينده اولمايان و ديللر يعيزده اولان چ، پ، ز، گ سسلىرى عرب الفباسيندا كى چ، ب، ز، ك حرفلرينه ايكي نقطه ويا بير باشلىق علاوه ائتمكله پ، چ، ز، و گ سسلىرى نمايش ائتديرمگه چالشميشلار و بو شكلده ديللر يميزى عرب الفباسى اينه يازماغا موفق اولموشلار و بوتون يارا - ديچىلىق ائرلىرى و فرهنگى ميراث يميزى بو الفبا اينه يازميشلار و بوگونكو - ييزلره و حتى بوتون انسانلىغا قيمت بيجيلمز بو يوك و دگرلى بير ميراث بوراخ - ميشلار.

بوگون ۱۵۰ مليونا ياخين مسلمان جماعتلرينى تشكيل وئرن توركلر ويا تورك ديللى خلقلرده مسلمان اولاندان صونرا عرب الفباسينى اوكرنميشلر و بو الفبا اينه اوخويوب يازماغا باشلاميشلار. توركلرده ايران ليلار و فارس ديللى خلقلر كيمي عرب ديلينده اولمايان سسلى افاده ائتمك اوچون خصوصى علامتلردن فايدالانماغا و زامانلا اوزلرينه مخصوص الفبا ياراتماغا و بو الفبا دا فرهنگى ارثيه لرينى نسلدن نسله كوچورمگه و بو يوك بير مدنى خزينه ياراتماغا موفق اولموشلار.

بيلديگيميز كيمي ايران ليلار و توركلر اسلام دينينى قبول ائله ديكدن صونرا فارس و تورك ديللرينه چوخلى عرب كلمه لرى گيرميش و زامانلا بو ديللرين خصوصى قاعده - قانونلارينا او ياراق بو ديللرين مالى اولموش و بو - تون خلقين و يا خلقلرين رۇحونا ايشله ميشدير. ائله كى اوخوما - يازما بيلمه - ين بير فارس ويا تورك بو عربه دن گيرمه سوزلرين چوخونون عربه اولدوغونو

بوگون داخی تشخیص وئره بيلمه مکده دیر. دیلینمیزه (ایسترفارس، ایستر تورک) گیرمیش اولان و بوگونکو دیلیمیزین مهم بیر حصه سینی و مسلما نلارین دیل جهتیندن فصل مشترکینی تشکیل وئره ن بو عرب سؤزلری بوگون بیزده عرب تلفوظوندن فرقلی شکیلده تلفظ اولسادا بو سؤزلرین کؤکونو و معنالاری نین اینجه لیک لرینی و فرقلرینی، اشتقاقینی باشا دؤشمک اوچون عرب الفباسی ایله یازیلما لاری شرط دیر. مثلا "سئوال، مسئله، مسئل" کیمی هرکسین بیلدیگی و ایشلتدیگی سؤزلرین بیر کؤکن گلدیگینی آنلاماق اوچون آنحاق عرب الفباسیله یازیلما لاری لازیم دیر. یوخسا لاتین و یا کریل و یا باشقا بیر الفبا ایله یازار ساق بونلارین بنزرلیکلرینی آنلاماق ممکن اولسادا بیرکؤکن گلدیکلرینی و آرالای ریندا نه کیمی فرقلر اولدوغونو باشا دؤشمک ممکن دگیل دیر. بیز عرب الفبا سینی و عرب دیلینی مدرسه ده اوخودوغوموز اوچون بلکده بو مسئله بیزیم اوچون چتینلیک نوره تمیر اما بوکیمی سؤزلر حقیقته تورکیه نین بوگونکو یازیلما لاری و اوخوموشلاری ایله دانیشسانیز مسئله نین اولنلار اوچون نه قدر چتین اولدوغونو گؤره رسی نیز. بوگون تورکیه ده یاشایان نسل هم بوگون دانیشدیگی و یازدیگی دیلینده کی بیر چوخ عرب و فارس سؤزلرینی و اولنلارین کؤک و اشتقاقلارینی باشا دؤشمور و اولنا گؤره ده معنا اینجه لیکلرینی بیلیمور حتی یازیلاریندا بعضا سؤزلرین یئرینده ایشلتمه گینده سهوا ئدیر، همده سؤز لرین تورک و یا یاد منشالی اولدوغونا آسانلیقلا حکم وئره بیلیمور. بو مسئله شمالی آذربایجاندا و سوویت لر اولکهلرینده یاشایان بوتون تورک دیللی خلقلر اوچون ده بئله دیر.

بوندان باشقا خلقلریمیزین مین ایلدن آرتیق عرب الفباسیله یازیلمیش علمی - ادبی میراثی واردیر. بیزیم اسلام معارفی دئدیگیمیز، بو دیلدره عرب الفباسی ایله یازیلان و شرقین معنوی شخصیتینی تمثیل ائدن زنگین فرهنگی - میز واردیر. گئچمیشده باشا قرآن کریم و بیغمیریمیزین سؤزلریندن الهام آلاراق دده - بابالاریمیزین یاراتدیگی بو معنوی وارلیق و ثروتیمیز بیزلره بوگون مدنی ملت لر آراسیندا یاشاماغا و باشیمیزی اوجا توتماغا حق قازا - ندیریر. بونلاری اوخویوب آنلاماق و منیمسه مک، اولنلاردان الهام آلاراق یئنی ودونیا مقیاسیندا چاغداش اثرلری اراتماق بیزیم ملی بۇرچوموز دور. بونلارا یاد و یا بانجی قالماق بیزی اوزوموزه بیگانه قیلماق و اوزگه لره محتاج و دیلنجی ائتمک دئمک دیر. اوزونو مسلما ن بیلن و یادرین ملی شعور صاحب اولان بیر تورک و یا بیر فارس اوز شانلی گئچمیشینی اوگوه نیب منیمسه مه دن نئجه یاشایا بیلر ؟

بوگون اسلام مدنیتی نئجه کی بوتون مسلما نلارین خصوصاً عرب، ایرانلی و

تورک لرین مالی دیر سا قرآن و اسلام الفبا سی داخی بوتون مسلماً نلارین اوجمله دن ایرانلی و تورک لرین الفبا سی اولموشدور. بوالفبا نین انکشافیندا. بوگونکو شکلینی آلماغینداها میمیزین با ییمیز وار دیر. اونا گوره ده. تورکیه ده ایندی ده اونا، اسکی تورکجه و ایراندا الفبا ی فارسی دئییرلر. بوالفبا ایله میمن نئجه یوز ایلیک معنوی و مادی وارلیغیمیزی، تاریخ - ادبیات و فکر لریمیزی ذوق و حس لریمیزی بیان و تقریر ائده رک مدنیتیمیزی قورموش و مدنی بد ملت سوپه سینده بوکسلمیشیک بوالفبا دا یاراتدیغیمیز مدنیتیمیز بیزیم معنوی وارلیغیمیز صاییلار. بیز نئجه ونه اوچون معنوی وارلیغیمیزدان واز گچمه لی پیک. لاتین ویا کیریلک الفبا لاری نین طرفدارلاری مین ایلیک الفبا مییزی دگیشدیرمک اوچون بوالفبا لارین فونته تیک اولماقلارینی ایره لی سورهرک بوالفبا لارلا دیلیمیزده کی سسلی داها مکمل یا زیب نما یش ائتدیرمک ممکن اولدوغونو ویا زیلانین داها آسان و سهویس اولدوغونا بیله چکینی سویله ییرلر صونرا بوالفبا لارلا خلقلریمیزی آز مدتده. داها آسان سوادلی ائتمک ممکن دیر دئییرلر.

فونته تیک مسئله سی اسکیدن عرب الفبا سیندا تورک دیلینی ویا دیل لرینی یازما قدا چتینلیک تورته ده. بوگون الفبا میزدا آ پار دیغیمیز جزئی اصلاح و ۴ - ۵ علامتینن علاوه سیله بوالفبا مسئله حل ائدیلمیش، و ۱۲ ایلدن بری چیخار - دیغیمیز "وارلیق" درگی سینده الفبا میز فونته تیک حاله کلمیشدیر. بوگون دیلیمیزده کی ۹ سسی آشاغیدا کی شکیلده نما یش ائتدیرمه بیلیریک :

اؤل ده	اؤرتادا	صون دا
A = A	ا	ا
او = O	ؤ	ؤ
او = U	ۇ	ۇ
او = Ö	ئ	ئ
او = Ü	ۆ	ۆ
ا = a	ه	ه
ا = e	ث	ئ
ای = i	ی	ی
ای = i	ی	ی

الفبا میزدا آ پار دیغیمیز بوالفبا اصلاح استاد دوکتور حمید نطقی نین اوزون ایلر چالیشمالاری و دیگر آذربایجانلی یا زیچیلاریمیزلا فکر مبادلہ سی نین محصولودور. دیلیمیزده آهنگ قانونو حاکم اولدوغو اوچون بوالفبا لارین اکثر - ییتله یال نیز بیرینجی هجادا ایشله دیلمه سی کافی دیر. مثلاً اوتورماق سوزونده ایکینجی هجادا خصوصی علامت قویماغا احتیاج یوخدور ویا اوتورمک

گۇرۇنور بۇ قەدەر جزئى اصلاح لا الفبا ميز تماماً فونتيك لشميش و بيزه يادكلمه لرین ده دۇزگون اۇخونما سینی ممکن قیلیمیشدیر و اما خلقلرین داها آسان سوادلی ائده بیلیمک مسئله سی الفبا دان چۇخ اۇخوتما سیستمینه و اماکن لارینا باغلی دیر. ژاپن لارین الفباسی مین قات بیزیم الفبا دان چتیندیر. اما ژاپن دا بوگون سوادسیز آدام تا یماق چتیندیر.

ایندی لاتین و کیریل الفبالاری نین بیزلره وۇردوغو زیانلاری گۇزدن کئچیرهک : داها قاباخدا دا سؤیله دیگیمیز کیمی لاتین الفباسی تورکیه ده تورک ملتی نین اؤز شانلی گئچمیشی و اسلام دونیاسی ایله علاقه سینی کسمیش و بوگونکو نسلین اکثریتینی گئچمیشینه بیگانه قیلیمیشدیر. اۇرادا اۇخوموش لار داھی اؤز شهرلرینده گزه رکن اسکی دن قالما یازیلاری باشا دۇشمور. موزه لرینده کی یازینی آبدلری اۇخویا بیله رر آتا - بابالاری نین یازدیغی اشرلری آنجا ق یئنی یازیا گئچیرندن صوراً قسماً آنلایا بیلیر. خلق اسلام دونیاسی ایجریسینده هر هانکی اولکله گئده رسه اۇرداکی یازیلاری اۇخوما - غا بیز فرانسوز ویا انگلیز کیمی مترجمه احتیاجی واردیر.

سویتلر اولکله رینه ده وضعیت بیله اولمۇشده. بۇندان باشقا اسکی دن کاشغرده چیخان بیز غزئت ویا کتاب. بوتون اولکله رده اۇخونور و آنلاشیلاردی کاشغرتورکی چیخارتدیغی غزئتلی اؤز لهجه سیله اۇخور. آذری و استانبولی دا همان غزئت ویا کتابی اؤز لهجه لرینده اۇخویاردیلار مثلاً حقیقی، خیر، قایق، خلق سۇزلی هر یئرده عینی شکیلده یازیلدیغی حالده بیزده اؤز لهجه میزله و استانبولدا حاکیکی، حاییر، کاییک و حالک کیمی اۇخونار و تلفظ ائدیلدی. بوگون حتی سووئتلر اولکله لرینده یاشایان تورکلر داخی بیز - بیری نین اشرلرینی اۇخویوب، باشا دۇشمورلر. بۇرادا استالینین برکتیندن کیریل الفباسی داھی تورک دیلی خلقلر آراسیندا آیری - آیری شکیلده ایشله - دیلمیش و بۇنلارین بیز - بیزلرینه یاد و بیگانه قالماغینا چالیشیلیمیش دیر. (آبیز - بویور!) حالبوکی همان رژیم و اولکله ده. یاشایان ارمنی و گورجی لرین الفبالاری دگیشدیریلمه میشدیر! بوگون سووئت آذربایجانیندا الفبانین تکرار دگیشدیریلمه سی و لاتین ویا عرب الفباسینا کئچیمک مسئله سی اۇرتایا چیخیمیشدیر. بۇ مسئله ده آذربایجانلی دیلچی و عالمرین فکر - لری آیری - آیری دیر بیزده. ائشیکدن تا ائشیرا قتمک مسئله سی ده واردیر. بیز جه ان طبیعی، عقلی، منطقی و فایدالی ایش هر کسین و هر خلقین اوزونسه قانیتماسی و اؤز ملتی - دینی عنعنه سینه صادق قالاراق یولونو سقچه سی دیر آذربایجانین مین ایلیک گئچمیشینی گورمه مک و اۇنونلا علاقه نی کسمک بیزلره یاراشان ایش دگیلدیر. بیزیم تاریخیمیز و مدنیتیمیز عرب الفبا -

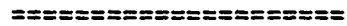
الفبا سىلە (اسكى توركچە) يازىلمىشىدۇر . آذربايجان نىن بۇيوك حصەسى يعنى جنوبى آذربايجان خلقى ديگر وطنداشلارى ايرانلىلار كىمى اسلامى الفبا ايله يازىپ اۇخۇيور . تاريخىن فاجعەسى بىزلىرى بىر - بىرىمىزدن آيىرمىش واستا - لىن رزىمى بىزلىرى بىر - بىرىمىزدن اۇزاقلاشدىرماق اۇچون آرامىزدا اۇزون ايللر دمىر پردە چكىشىدۇر . ايندى وفاسىز فلكدن كىچىك بىر فرصت السه كلىمشكن قارداشلاردان داها دا . آيرىلماغا ويا دقالماغا قۇل چكمك دۇغرۇمو ، عقل و قارداشلىق بۇنا حكم ائدرمى . كىنەدە . بىر بىرىمىزىن يازىلارىنىسى اۇخويا بىلمىه جگىك و بىر - بىرىمىزى باشا دۇشمىه جگىك ، باخاق كۇرەك بىز - يم كىمى آيرىلمىش خلقلر بئلمى مى حركت ائدىر ؟ بس بىز نە وقت بىىر - بىرىمىزە طرف كئدە جگىك . ايندى كى ، نە استالىن وار نەدە . اۇنون قۇرخۇنج سۇنگوسى و ظلمى . كئچمىشده كى آيرىلما جبرى و زۇرلا اۇلدۇغو اۇچسون باغىشلانا بىلر اما بۇگون آيرىلىق يۇلۇنو سئچمگە نە سبب واردىر .

كله جك نسللرە نە جواب وئره جىك ؟ بۇ آيرىلغىغا قول چكن لىر بىلمىه رەك بىر جنائت ويا غىانته قۇل چكىش اولما زىمى .

صونرا آذربايجانلىلارىن بۇگون سئچە جكلرى يۇل ديگر مسلمان و تورك خلقلرىنە دە ائورنك اۇلاجا قدىر . بۇتون بونلارى نظردە تۇتاراق يۇلۇموزو و الفبامىزى سئچمەلى بىك . يۇخسا صونرا كى پشمانلىقىن فايداسى يۇخدور . بۇگون بئله بىر امكان اله كلىمشه اۇندان جنوبلى قارداشلار و ديگر مسلمانلارا ياغىنلاشماق اۇچون استفاده ائتمەلى يۇخسا صاباج كئچ اۇلاجا قدىر .

دوقتور ح . ابراهيم زاد

* مريم *

آدىن كۇل آدى دىر ، اغزونده كۇل سن * چىچكلر آچىلارسن بىردە كۇلسن - قارا ساچلارىنا شئوه يئتىشمىز * كسەر كۇزلىرىنە قمه يئتىشمىز مكتىدە آدىلى سان ، كۇيدە سانلى سان * كۇرونور زىرك سن آذرقانلى سان رىسلرون كۇزەل ، خطون مرجان دىر * دوققوزيا شىندا سان آغلون دۇخساندىر شاعرىن ، يازىچى ، ائوين تك قىزى * تىرمىز ، قايدالى ، هم كۇچك قىزى آرزىم بۇدور : دايم ساغلام اولاسان * خانىم قىزلار جرگە سىنە دولاسان

كۇن آشىر ايشلەرون آتشلى اولسۇن
پارلاسون خالق آرا كۇنشلى اولسون

✽ سیلان در ادبیات و حماسه ✽

سیلان به عنوان مظهر حماسه، میدان تلاشهای انسانهای سخت کوش است. او که نعمات الهی: آب، خاک، مرتع و دیگر نیازهای ساکنینش را در اختیار می گذارد انسانها نیز او را دوست می دارند و با چشم احترام به او می نگرند و این ارتباط دو جانبه و بین بدنهستانها در شالوده و بنیانهای اجتماعی و فرهنگی منطقه تاثیر گذاشته است.

ارتباط انسان و طبیعت به واسطه داده های شان نسبت بیکدیگر است. ویژگی های متفاوت هر یک ساختار فرهنگ و ادبیات و هنر متفاوت انسانها را پی می ریزد.

سیلان زیبا به ساکنین حرمش قرنهای متمادی است که زندگی می بخشد. این موهبت در قلمرو شعر و کلام و فولکلور نیز نمودار شده است طبیعت زیبای سیلان با لاله های سرخ گونش صلابت سنگها و قلعه ها با تاریخ حماسه گونش، انسانهای مهربان و تلاشگر با کار طاقت فرسا، دریاچه ها گلها و پرند ه ها با تفاق هم بصورت ترکیبی همگون نقش مهمی در سیر اندیشه و زندگی ساکنین اش ایفا نموده است.

سیلان پر آب، سیلان سرسبز در سالهای یرباران در کلامی ظریف و روح افزا بصورت بایاتی و شعر در آمده و سالهای خشک و قحطی نیز به صورت شکوه ها و استمداد جویی ها در کلام مردمانش ثبت شده است. برای همین هم هست که سیر ادبیات و شعر و کلام در حقیقت سیر تکوینی زندگی مردم سیلان است.

شعرا سراپندگان قلم زده اندولی بایاتی ها و ضرب العشلها به عنوان نغمه های نغز و دلکش از زندگی و عواطف و راز و نیازهای مردم ساده و پاکدل مایه می پذیرند. اعتقاد مردم کوچ نشین و روستا نشین به این نغمه ها بدان پایه است که آنها را حسب حال و آئینه، سرنوشت نما و حاصل تجربه سالهای طولانی می دانند. این شعرها و بایاتی ها فراوان در میان مردم سیلان وجود دارند و سینه به سینه به نسلهای بعد سپرده می شوند. چرا که سیلان همچنان زنده است و خود را برای حیاسات نسلهای آتی حفظ می کند. آرا شده نمونه هایی از اشعار و بایاتی که در رابطه با سیلان سروده شده به درک ابعاد زندگی مردم و ارتباط آن با ادبیات و فولکلور کمک می کند:

زیبا شیهای سیلان و مایه های درونی آن که در حیات انسانها تا شیر مانی گذارد توصیف بسیار را در شعرها و کلام برانگیخته است. لاله ها، آبشارها، ماهی ها و پرند ه ها و خرمن های گسترده؛ گلها، انسانها را دسته دسته به سوی خود می کشد تا در کشف رازهای این سرزمین آنها را یاری دهد حال کدامین است آن رازها...

شاعری که خود در دامنه این کوه سترک پا به عرصه وجود گذاشته و سردی و گرمی آن را در سیر تاریخ حس نموده با احساس بلندبازی اینچنین ارائه می دهد:

سیلان اگرچه سفیدموی است اما جوان، بلندبالا و پرهیبت می باشد، این راز راهر کس به وسعت نگاهش در شعر و سخن نقل کرده اما سیلان مهربان همراه با یک چشم می نگرود آن چشم محبت و دوست داشتن است:

دَدی بَیر دوست منی قان دَیر	سَر دَگیل چو خدا عیان دَیر
اؤنه کیم دَیر قوجا مان دَیر	ساچی آغدیر سا جوان دَیر
اوزو بَیر شانلی نشان دَیر	نه اولاند دَیر؟ نه اولاند دَیر؟
... ائله گؤرکم اولو هیبت	یا رادیب صانع قـدـرت
ایشله نیب گؤرنه مهـارت	مین گؤزه للیکدن علامت
منی دال دَیردا دؤلاند دَیر	اولو قود سال یئری وارد دَیر
مسجیدی منبری وارد دَیر	التی پیغمبری وارد دَیر
چوخ مقدس بَیر مکان دَیر	یغره سی باغ جنان دَیر
... بو معما نه دی بیلـمـم	سؤزو قیل میـشـدی مـتـمـم
نبی صالح عالـمـم	بویوروب ذات مکـرم
اوبهـشـتـدنـسه نشان دَیر	کی مقدس سا والان دَیر (۱)

سیلان در لغت از دو کلمه "سیل" و "آن" تشکیل یافته سیل بارانی است که از ابر جدا شده و هنوز به زمین نرسیده و الف و نون احتمالاً علامت جمع می باشد. نظری دیگری هست به این مضمون که سیلان در اصل "سؤ بؤل اولان" بوده که به معنای جایی که آب فراوان در آن وجود دارد، کلمه سیلان همیشه پیرآب بوده و چشمه های آب سرد و گرم همیشه در آن سرازیر است. به این دلیل گفته اند که سیلان نامش را از طبیعت خود گرفته است اما اصطلاح محلی سا والان به چه معناست به نظر می رسد سا والان از دو کلمه "سا و" و "الان" ترکیب یافته "سا و" بمعنی "باج" و "الان" بمعنی گیرنده یعنی باج گیرنده. سا والان به دلیل ارتفاع زیاد و هیبت باشکوه همواره از کوه های اطراف بزرگتر و برجسته تر است و این اسم به اعتبار همین شکوه و بلندی بدان نامیده شده است.

همچنان که شنیده. یا در منابع جغرافیائی ملاحظه فرموده اید، سیلان رشته کوه بلندی است در بین شهرهای اردبیل، سراب و مشکین شهر در آذربایجان شرقی، این رشته کوه ۶۰ کیلومتر طول دارد و ارتفاع قله آن ۴۸۰۰ متر می باشد.

در کتاب عجایب المخلوقات از رسول اکرم (ص) روایتی است که در جلسه تفسیر آیه های ۱۷ و ۱۹ سوره روم از سا والان نام برده. فرموده اند در آذر بایجان کوهی است که از چشمه های بهشت در آن جا ریمت و قبیری از پیامبران در آن است. در تاریخ مُعَرَّب آمده آب آن چشمه، بسیار سود ولی در اطرافش چشمه های

آب گرم فراوان اند. زُبیری در العروس فی شرح القاموس نوشته :

در آن کوه اولیاء صالحین مدفونند. در جایی خوانده ام که سیلان سه قله دارد در قله بزرگ دریا چه صاف وزلالی است که بسا ن یک چشم به آسمانها می نگیرد. مشهور است که قبر زردشت در کنار آن دریا چه در زیر تخته سنگی است و به این دلیل همیشه چوپانها از کوهنوردان می خواهند که دریا چه را آلوده نکند و حرمت آن را نگاهدارند.

حمدالله مستوفی در کتاب نزهة القلوب اینچنین نوشته است : کوه سیلان در آذربایجان از کوههای معروف است آبادیهای اردبیل، سراه، پیشکین، آباد، ارجاق و خیا و در دامنه های آن گسترده شده اند. کوه بلندی است و از ۵ فرسخی نمایان، پیرامون آن ۳۰ فرسخ است قله اش همیشه پر برف بود. حتی در بهار و تابستان هم یخ و برف در آن مشهود است.

سخن گفتن در مورد سیلان مستلزم انجام بررسی های پر دامنه است متاسفانه تا کنون تحقیقات علمی و عملی در زمینه های اقتصاد و اجتماع و خصوصیات فرهنگی مردمان آن بعمل نیامده است. در هر حال همگان متفق القول اند که سیلان از مناطق شگفت انگیزی باشد. زیباییهای طبیعت و خلقت با ترکیبی عجیب، مجموعه ای بس بدیع بوجود آورده است.

سیلان با قلمتی بلند و مقام ایستادگی، با چشمه های جوشان و آبهای زلال، دره های سرسبز و با سفره ای رنگین از طبیعت توانمند، دوست داشتن، محبت و مهر به مردمش یاد داده است. در طول تاریخ زمینهای حاصلخیزش، مراتع سبز و خرمش گروههای انسانی کوچ نشین و یکجا نشین را به آغوش گرفته است تا همگونی شرایط طبیعی، تنوع امکانات در آن سبب گردیده، انواع فعالیتها از جمله دامداری، باغداری، زنبورداری، کشتا ورزی و صنایع دستی در منطقه رواج داشته باشد.

موقعیت طبیعی و شرایط جغرافیائی سبب گردیده. چهار نوع معیشت در آن -

پدید آید :

ل
اولی روستائی : این گروه زراعت می کنند. همچنین به دامداری نیز مشغول اند. زنان این جامعه در کنار این کارها به بافت فرش، گلیم و جاجیم و از این قبیل نیز می پردازند.

دومی جامعه نیمه ایلاتی : در منطقه سیلان خصوصیات این جامعه بدین گونه است که زندگی شان از زراعت و دامداری تامین می شود ولی زراعت به مراتب کمتر از دامداری متداول است.

سومی جامعه ایلی است در این جامعه اصل دامداری است. آنها در چبادر زندگی کرده و در پی چرا در قلمرو بیلاق و قیشلاق کوچ می کنند. اینان با شناختی که از اوبه و ایل خود دارند، خود را به اصل و تبار خود وابسته می دانند.

چهارمی جامعه شهری است. در منطقه سیلان جامعه شهری تکوین یافته همان جامعه آن روستائی است به هر حال شرایط اقلیمی و جغرافیائی سیلان در سیر اندیشه و فرهنگ و معتقدات ساکنین آن نقش ایفا نموده و مردم در باورها آداب و سنن، فولکلور، لباس حتی در هنر و ادبیاتشان به میزان قابل ملاحظه از طبیعت منطقه تاثیر پذیرفته اند.

در مورد ارزشهای اجتماعی جامعه های روستائی و عشایری منطقه ساوالان می توان گفت: هر آنچه که به تامین نیازهای اساسی انسانها کمک می کند محترم اند مثلاً زمین، استعداد، تجربه، اولاد، ایمان و معتقدات مذهبی و احترام به خانواده از جمله ارزشهاست.

ساوالان در دامن خود انسانهای شجاع، باهوش، تلاشگر، قانع و صبور و از همه مهمتر انسانهای آزاده پرورانده است. هر که در صدد تهدید آزادیهایشان برآمد تا پای جان به نبرد برخاسته اند.

تاریخ این واقعیت را به وضوح نشان می دهد. آنان در قحطی و خشکسالی صبر پیشه می کردند و با قناعت به زندگی ادامه می دادند. اگر با زدن این شرایط مورد هجوم قرار می گرفتند با همتی والا و با پایداری و استقامت به مقابله برمی خواستند. و همچون پدری مهربان به حرفهای مهمانانش که راه طولانی طی کرده و از پستی و بلندیها گذشته و خود را بدانجا رسانده گوش فرامی دهد:

تبریزدن باشلادیم من دؤشدم یؤلا
یؤردومون یؤللاری وئردی قؤل قولا

حوشا گلدی بوگون قانیم ساوالان
سرابدان چیخمیشام نیره چاتمیشام
اٹله بیل رۇحومو سنه قاتمیشام
قالیبدر پذیرونده گؤزوم ساوالان

چؤخدور دانیشماغا سؤزوم ساوالان
اٹلیمین وقارلی قوجا مان داغسی
ایگیت لیر مسکنی شعرلر یاتاغی
اٹل لری باشینا بیغان ساوالان

واراؤلسون اردبیل موغان ساوالان
ساوالان کوهی استوار است در درون دنهاست و مونس انسانها، مراتع سرسبز و خرم اش ما من تابستانی طایفه های عشایری است. او ذرخن سخنوران همواره بلند و در سیر تکوینی تاریخ سربلند است.

سینه م ساوالان داغی دیر
یا ز اولاندا اوچوب گلر
کوچوب گلر
کوچری لیر یؤردسالار
پاییز دؤشجک کیمسه قالماز

چادر یئری - اوجاق یئری بۇردا - اۇردا قارالار

سینم ساوالان داغی دیر
تاریخ بۇردا یا شا دۇلوب
تاریخ بۇردا داشا دۇنوب
ابدیت قازانیب

بیر ملتین دۇننیدن صابا حینا

سینم اۇستن نئجه - نئجه جیغیر دۇشوب گئنیش یوللار اۇزانیب .

از نظرگاه ایلات ساوالان تنهایک منطقه پیلاقی برای چرای دام نیست بلکه
نشانه مردانگی شجاعت و قهرمانی و سربلندی . پناهگاه مظلومان و بیچارگان
ویاور دردمندان بوده است .

آنان سحرگاهان چشم نگران و ملتسمانه شان رابه افق هادوخته و دردن و
رازشان راباسا والان درمیان می گذارند چراکه که معتقدند اوبیش از هر چیز
و هرکس به خدا . نزدیک تراست .

ساوالان سارا کۆچدی
اۇدا آی تک بوغۇلدى
ویا این بایاتی که از فرهنگ شان الهام گرفته است .

ساوالاندا گنج یاری
اۇبا کوچوب تک قالمیشام
آنها باسا والان درددل می کنند. از آن استمداد می طلبند و با احترام به او
سلطان ساوالان لقب می دهند و خودو ساوالان را یکی می دانند .

ساوالان سلطانیمدی سلطاننیمدی جانیمدی

شانلی آدی . دونیادا منیم آدیم سانیمدی

و در بایاتی دیگر روزهای تنگدستی خاطر نشان می شوند و غم و درد آن روزها
بین ساوالان و مردمش تقسیم می گردند :

ساوالان منی دیندییر
سنین غمین منیم سه
آنان ایلات را از سیلان می دانند و در روز سختی و مصیبت از او مساعدت می
طلبند .

ساوالان منه بیر باخ
مصیبت اوز و غره نده
دوره مده . چنه بیر باخ
سنین دیر اقله بیر باخ
بایاتی هایی است که از اتفاقات گذشته حکایت دارد . معلوم می شود که

ساوالان از گذشته های دور مورد توجه بوده است :

ساوالان اوجا باشسان
سن اصلانلار یوواسی
هرنه دن منه باشسان
قهرمانلا قارداشسان

آن زمان که حاکمان ظالم آزادیهای مردم را از بین می بردند، آنان آزادی را قبل از هر چیز برای ساوالان آرزو می کردند و از این طریق به منزل مقصود می رسیدند :

ساوالان آی ائل داغلی
گوروم اسسین باشوندا

وار اووره کده ائل داغلی
آزادلیغین بایراغلی

*****

ساوالان گون آچیلسا
یئتهر آرزیم یئرینسه

هاوا دوژگون آچیلسا
گوروم او گون آچیلسا

دوران عجز و ناامیدی به سر می رسد. هنگام مبارزه فرامی رسد. خون در رگها به غلیان درمی آید. حرکت آغاز می شود. ساوالان باز دریادها هست چراکه الگوی شجاعت و مردانگی است.

ساوالانا قار گلدی
کول طرلانین باشینا

هئیاوا اکدیم نار گلدی
اولاغینا سار گلدی

*****

ساوالاندا قار اولار
یورقان دوشکده اولمک

عاشیق لاردا تار اولار
ایگی تله عار اولار

مبارزه به پایان می رسد با همت جوانمردان پیروزی حاصل می گردد. پیروزی بدست آمده را باز در سایه ساوالان می پندارند :

ساوالان ائل دایاغلی
ایکیت لرین آرخاسلی

اثلین گورکملی داغلی
نارمدرلین گوز داغلی

ایلات مغان رانیز همچون ساوالان دوست می دارند چراکه آنان بهار و تابستان را در ساوالان و پائیز و زمستان را در مغان به سر می برند. مثلی هست در این خصوص که می گویند :

" مغان هم به ساوالان وابسته است . "

ساوالانا شافاق قوندو
باش اوسته گؤگ یاریلدی

اولدوز طاباق قوندو
آی کیمی بیر چیراغ قوندو

*****

ساوالان صفالی داغ
اووره گی اود گوزو یاش

قارلی باش گولو ایاغ
آنلی آچیق اوژو آغ (۴)

همچنانکه هر چند مختصر اشاره شد ساوالان در ادبیات و فولکلور منطقه سهم بسیار دارد. اهمیت تاریخی، حماسی و اقتصادی آن دو دلیل عمده برای این واقعیت است. اینکه ساوالان سلطان است، مقدس است، پر نعمت است، حماسه است تاریخ است، زیبا و شگفت انگیز است همه از متون سخنها گفته شده. شعرهای سروده شده به سهولت قابل استنباط است.

بخش‌هایی از سه شعر سروده شده توسط شاعران شیرین سخن آذربایجان حسن خت
این مقال است :

بیرزمان کی، باخیرام باشیوه قاروار گورورم
اؤغلو اؤلموش آنا تک سینه وه داغلار گورورم
بیر طرفدن چکیلیب سینه وه داغلار گورورم

ای آلان اوستونوغم تو سگونوهریانی دوما

ای یافان باشینه غم لر اؤدویا سلی ساوالا

دومان اولسام قاریش - قاریش بیجیلهرم بویونا
یاغیش اولسام قایالارین ذیروه - ذیروه بویونار
باهار اولسام اتکلرین آق دؤنؤنو سؤیونار
گونش اولسام چئوریلهرم سنین چچک دؤنؤنا - ساوالانیم - ساوالانیم

○○○○○○○○

قایالاردان ساللانا رام سالخیم شوشه بوز کیمی
قوزو اولوب داشلارینی یالایا رام دوز کیمی
سن بولوددان یاشماق دوتسان بیرنشانلی قیزکیمی
داغیدارام بولودلاری قیلیج کیمی کوز کیمی - ساوالانیم - ساوالانیم

○○○○○○○○

دره لرین گول خرمنی گول ایچینده باتارام
قایالارین سرین گولگه گولگه لنیب یاتارام
گولله ائدیب داشلارینی سویاندیم دا آتارام
سنین ذیروه خوشختلیکدیر اؤذیروه یه چاتارام - ساوالانیم - ساوالانیم

ساوالان قهرمانلار بنجره ن ای قوجا مان
نهره چک سوسما داخی بسدی یوخسی
بوقده ر لال کیمی مات باخما گیلن
ازدها تک توك اغیزدان آلسووی
قوی کوشن لری اؤدلار بؤروسون
ظولم کارین کؤکو دیسدن قوروسون
ساوالان : نهره چکیب دونیانی تیتسره ت
داغیلیب آیری دوشن اقللری بیرلست

یئنه قوی اقللریمیز بیر صفایلن ، بیر دیلایلن ، هامی قارداش ائل -
ایلن قوی حیات اؤسته دیکلسین ، حق اؤغروندا چالیشین
ظفرین بایراغینی چیکنینه آلسین

دوشمنین رنگی سارالسین باشینا دنیا دارالسین (۵)

باورقی :

- ۱ - این قسمت از قطعه، بلندشاعر ارجمند آقای حسن مجیدزاده انتخاب شده است
- ۲ - احتمال دارد نظرات و روایات دیگری هم باشد. از مطلعین تقاضا در جهت تکمیل اطلاعات برای ما مرقوم فرمایند.
- ۳ - در این قسمت مقاله، چاپ نشده، آقای علی صاحب نظر مورد توجّه قرار گرفته است.
- ۴ - بخشی از روایاتی های مطرح شده توسط آقای عزیز قلم در اختیار اینجانب گذاشته شده است.
- ۵ - شعرهای عنوان شده از آقایان فرهاد، سهراب ظاهر، میرهدایت حماری و ... شعرای گرانقدر آذربایجان می باشد.

باشیندا با یاق حسینقلی دین قالدانی:

حینی کیشی تئز گئت گیلن کی، اریم گلنه دریوی بوغازیندان فیلیق—
چخاردار، حسین قلی هونهگ درویشین لیا سین گئیدی، بو دورویه— بودورویه
گوزلرین اووا— اووا یولا دؤشدی، گئتدی— گئتدی بیردن اؤز کؤلگه—
گوروب ایکی الی اؤز باشینا گویسه دی و دئدی : ضیر با ضیر قیزی منی
ائوده قویوب، درویشی یوللایوب، یادا من بو یول درویش لیلن عوض اولمؤ—
شام، قاچا— قاچا یئنه اؤز یاناحاق دامینا اوزین سالدی و آروادی اؤنه
دی دئدی طوقاقین داغینسین من درویش اینن دگیشیک دوشومشم اگر او درویش
دور بس من کیمم ؟ اگر او حسین قلی دور بس من کیمم ؟ آروادین یاز قلیقی
گندی، دئدی : حسین قلی گل ایچهری، حسین قلی سن سن، من ایسته دیم سنه
بیر قولاق بۇرما سی وئره م، تا آروادین مکریندن قورخاسان، اوندان صونرا
حسین قلی گونده نجه یول دعا ائدنده دئیه ردی : آی زیرپی تاری سن اوزون
آروادین مکریندن— آروادین مکریندن— آروادین مکریندن، شیطانین
شریندن حفظ ائله بیزی .

(صون)

✧ قورقوت "غوزو حاققیندا" ✧

گیریش

تورکلر اسلام دینی نی قبول ائتدیکن صونرا، بو دینین مقدس کتا - بی اولان "قرآن" دا ایشله دیلمیش اولان ایفبا، یعنی عرب ایفبا سی ایله، یازماغا باشلادیلار. تورکلرین اسکی کتابلاری بو ایفبا یا کؤچو- رولدو، ائله جهده یعنی کتابلار همین ایفبا ایله یازیلماغا باشلادی. عمومیته تورکلرین وداها دوغروسو اوغوز تورکلری نین عرب ایفبا سیله یازیلان ایلك آبیده سی "کتاب دده قورقوت علی لسان طایفه اوغوزان" دیر. ۴۶۶ - نجی هجری قمری ده * قیده آلینان بو کتابین آدی بیسر سیرا تاریخی اثرلرده گئتمیشدیر. ابوبکر بن عبدالله بن ایبک الدوا - درانی "دره التحان" کتابیندا، رشیدالدین فضل الله همدانی "جامع التواریک" یینده، حسن بن محمد بیاتی تبریزی "جامم آیین" کتابیندا، تواریک آل سلجوق، "نصایم المحبه"، "شهره تراکمه"، "تواریک جدید مرآت جهان"، "شرفنامه" و سایر کتابلاردا بو اولو آبیده نین آدی چکیلیسر. ایندییه قدر بو کتابین حاققیندا مختلف اولکهلرده چئشیتلی تحقیقی ایشر گورولوبدور کی، سایی یوزدن داها چوخدور. (گئنیش معلومات اوچون باخ محرم اثرگین کتاب دده قورقوت، آنکارا، ۱۹۵۸)

بو کتابین حاققیندا ان قدیم معلوماتی الدوادرانى وشریر، اونون بومعلوماتی تورک دیلیندن عرب دیلینه ترجمه اولونان تانینمایان بیر تاریخی اثر دندیر. او، یازیرکی، بو کتاب مقدس بیر کتاب کیمی تورکلرده اوغوزلاردا - الدن الیه گزیر و ایندی تورکلر اونو باشقا ملتلردن گیزله دیرلر. بو کتابین او زامانکی تورکلرده مقدس اولماسینا همین کتابین آدی دا باشقا بیر دلیل اولاییلر. دئمک همین دؤورده قیده آلینان "قوتاتوقوبیلیگ" آدیندا باشقا بیر مقدس کتابین اولماسی و آدلارین اوخشارلیغی تصادفی بیر حال اولاییلر. بو حاقدا گلجک بؤلوملرده یئننده آنلام باخیمیندان باشقا فاکتلار وئره جه بیک .

" کتاب دده قورقوت "ون هله لیک الده اولان هرایکی نسخه سنی ده

✧ کتابین یازیلیش تاریخی حاققیندا اؤنه سورولن ان یعنی نظریه یه عزیز دوستوموز فیروز رفاهی نین نظریه سینده، اساسلانمیشیق .

عرب اليفباسى ايله يازيلميشدير، بۇ اليفبا ايسه تورك ديللىرى نيسن فونتىك خصوصيتلىرىنى تامايله عكس اثتديره بيلمير و تورك ديللىرىنى يازماق اوچون اوڭغون بىر اليفبا دگيلدير، بۇ اوڭغونسوزلوق خصوصيله مائت سسلرده گۆزه چارپير، بئلهكى، عرب اليفباسى ايله يازاندا تورك ديللىرىنده اولان دوققوز مائتى، يالئيز اوچ اشاره ايله يازماق مجبوريتينده قاليريق، بۇ اليفبانين يفتيرسىزلىكى، "دده قورقوت" كتابى و باشقا عرب اليفباسيله يازيلميش آبدله ريميزين اوخوما سيندا راستلاشديغيميز چتئىلىك لرين ان مهم عاملى دير.

"قورقوت" سۆزونون اوخوما سيندا دا همين چتئىلىكلره قارشى - قارشىيا دۇروروق، عموميتله يازماقدا عرب اليفباسىنى ايشله دن ديل لرده، بىر سۆزو دۇزگون اوخوماق اوچون همين سۆزون كۆك و منشايى نى بيلملى ييك، بۇ گولونج دۇرورومون سببىنى داها اغنجه ايضاح اثتديك "قورقوت" سۆزونون كۆكونو بيلسه يديك اونون اوخوما سيندا بىرچتئىن ليك يوخ ايدى، آما، بۇ سۆزون كۆكو و منشائى حاققيندا علم عالمنده مختلف فيكىرلر سؤيلنمه سينه باخمىي راق، بۇ فيكىرلرين هئچ بىسرى قطعى و مطلق دوغرو سايىلا بيلمز.

بىزيم نظريميزجه، همين سۆزو تلفظ اثتمكده يالئيز "كتاب دده -

قورقوت" دا وئريلميش صورتينه اساسلانا بيله ريك .

"كتاب دده قورقوت" ون تام نسخه سى اولان درس دن نسخه سينده "قور- قوت" سۆزو جمعى ۲۷ دفعه، آيرى - آيرى و اريانتلاردا ايشله نميشدير . ۱۵ دفعه "قورقوت" شكلىنده، ۲۱ دفعه "قورقود" شكلىنده و بىر دفعه ده دۇردونجو بويدا "قورقت" شكلىنده، سۆزون مختلف و اريانتلاردا وئريلمه سينه رغما، بىز بوسۆزو "قورقوت" شكلىنده گۇتوروروك، چونكى صون تدقيقا تارا گۆره: "برتو تورك ديلينده (ان قديم تورك ديلينده) "د" سسى سۆزون صونوندا موجود دگيلدى" (СНІТЯ. 41) و "مختلف تورك ديللىرىنده" ت" سسى سۆزون صونوندا گۆزه چارپير، (48 ~) بوندان باشقا "قوت" سۆزونه آيرى - آيرى طايفا آدلاريندا او جمله دن تر قوت، بر قوت، اوريا نكقت، تنكقوت، مكقوت، تلنكوت، لونكوت (جامع التوا - ريخ، شجره، تراكمه) راستلاشيريق، همدهكى، كتابين عنوانيندا دا همين سۆز "قورقوت" شكلىنده وئريلميشدير.

"قورقوت" سۆزونون تلفظى - عرب اليفباسيله يازيلميش اولان

بیر اسکی متنی اوخوما قدا، حرکتلر بیزه چوخ یاردیم ائده بیلرلسر .
 "کتاب دده قورقوت" ون واتیکان نسخه سی حرکتلی دیر، آما بونسخه
 درسدن نسخه سینه گوره چوخ قصورلو بیر نسخه دیر و اونون حرکتلریندن
 یارارلانماق، یارارلانما سیندان داها مقصد او یغوندور، بونا گوره بیزیبو
 سوزو یالنیش حرکتلرله دگیل، ساده جه "قورقوت" شکلینده نظره آلیریق .
 "قورقوت" سوزونده گوروندوگو کیمی، ایکی دفعه "ق" حرفی، ایکی دفعه
 "و" حرفی، بیر دفعه "ز" حرفی و بیر دفعه ده "ت" حرفی ایشله نیبیدیر .
 بو حرکتلردن اوچو صامت سسلرین گؤسته ریجی لری دیرلر، بئله کی، "ق"
 حرفی "٢" صامت سینی، "ر" حرفی "P" صامت سینی "ت" حرفی ایسه
 " " صامت سینی افاده ائدیر، یالنیز بو سوزده ایشله دیلن "و" حرفی
 صامت سس گؤسته ریجی دیر. "ق"، "ر" و "ت" حرکتلری نین نه یی افاده
 ائتدیکلری مباحثه سیز و بلیلی دیر. بو سوزون اوخونوشوندا راستلاشدیغی-
 میز پروبلملر هامیسی "و" حرفی نین اوزه ریننده دیر .
 "دده قورقوت" کتابیندا "و" حرفی دؤرد دوداقلانان صامتین یئر-
 ینه ایشلنمیشدیر. مثاللارا دقت ائدین :

- 1- (JOX) یوخ، (40X) چوخ، (٢04A) قوجه ؛ " 0 " صامتی
  - 2- (KOK) کؤک، (C03) سوز، (K03) گوز، ؛ " 0 " صامتی
  - 3- (CY) سؤ، (٧٤٧H) اوزون، (٢٧III) قوش ؛ " ٧ " صامتی
  - 4- (BOP٧) برؤ، (K٧H) گون، (٧٧٢) یوز ؛ " ٧ " صامتی
- مثاللاردا گوردوگو موز کیمی "کتاب دده قورقوت" دا "و" حرفی
 تورک دیلرینده سوجود اولان دؤرد دوداقلانان صامتین، دؤردونه ده اشاره
 ائده بیلیر .

"قورقوت" سوزونده ایسه "و" حرفی ایکی یئرده ایشلنمیشدیر، هر
 ایکی یئرده ده "ق" قالین صامت سیندن صونرا تورک دیلرینده سوجود
 اولان آهنگ قانونونا گوره "ق" دان صونرا کلن صامت آنجا ق قالین صامت
 لردن اولمالی دیر. "و" نین تمثیل ائده بیلدیگی بو دؤرد صامتیندن :
 (٧٧٠٠٠٠) ایکیسی یعنی " 0 " و " ٧ " صامتلری اینجه و دیگر
 ایکیسی یعنی " 0 " و " ٧ " قالین صامت لردیرلر. بؤدا بو دشمکدیر کی،
 "قورقوت" سوزونده کی "و" حرفی " 0 " و " ٧ " صامتلری نین گؤسته ریجی -
 سی دیر. بونلارین ها، میسینی نظره آلاراق بئله بیر نتیجه کلیب چیخیریق کی
 "قورقوت" سوزونو آشاغیدا قید ائده جه گیمیز دؤرد واریانتدا تلفظ

اشتتمک مەكوندور، بو دەورد تەلفظ شەكلى بئىلە دەيەرلەر :

- تورک دەيلى نىن فونە تىک قاعدە لرىنە گۆره
۱ - ۲۰۵۲۲۷۲
۵ بىرىنچى ھەجە و ا و ۷ ايکىنچى ھەجە
۲ - ۲۷۲۲۷۲
بعضاً دە بىرىنچى ھەجە سىلىي اولدوغو
۳ - ۲۰۵۲۲۰۲
ا و چون بوسوزو قورقوت ويا قورقوت اوخوماق دوزگوندور
۴ - ۲۷۲۲۰۲

" قورقوت " نە دشمکدەر - قید ائتدیگیمیز کیمی "قورقوت" سۇ- زونون كۆکو و منشاىی ھەلەلىک مباحەلى دەيەر و اونون كۆکو حاققىندا قەطعی حکم وئرمەك يالنىش اولار، بونا گۆره بو سوزو معنی ائتمکدە دە وئریلن نظریەلەر ھامیسی تخمین و گمان اوزەرە دەيەر .

"قورقوت" و ھەم سادە، ھەم دە مرکب سوز کیمی تصور ائتمک اولار. اگر بو سوزو مرکب سوز کیمی گۆتورسک، "قور" و "قوت" سادە سوزلری نیین ترکیبىندن دۆزە نیلمیش سوزدور "قورقوت" سوزو، قاباقجا اشارە ائتدیگ کی، بو سوزو " ۲۰۵۲۲۰۲ " و " ۲۷۲۲۷۲ " شکیللىرىندە تەلفظ ائتمک اولار . ھرايکی تەلفظ شکلیندە سوزون ايکىنچى ھەجەسى (۲۷۲) عینی دەيەر، بىر- ينجى ھەجە ایسە " ۲۰۵ " و " ۲۷۲ " شکیللىرىندە تەلفظ ائدیله بیلەر، بىر- اۇنچە ھرايکی تەلفظ شکلیندە عینی اولان ايکىنچى ھەجە یعنی " ۲۷۲ "

سوزونون آنلام باھىمىندن ایضاح ائدەجە بیک .

"قوت" بىرچوخ اسکی و معاصیر تورک دیللىرىندە ھەم مستقل، ھەم دە بو ویا باشقا سوزە بیتیشیک شکلیدە ایشلنمیش و ایشلەنیر، بۇمقالە نیین گىرىشىندە "قوت" سوزونون آیری - آیری طایفا آدلارىندا بیتیشیک شکیلدە ایشلندىگینی گۆستردیک . اۇنلاری بۇرادا تکرار ائتمک یارار- سیز اولماز . "خواجە رشیدالدین فضل اللہ ھمدانی "نین جامع التواریخ اثریندن آلدیگیمیز آدلار بونلاردەر : قورقوت ، بىر قوت ، اوریا نکقت ، تنکقوت ، منکقوت ، تلنکوت ، لونکوت . محمودکاشغری نین دگرلی اثرى "دیوان لغت الترک" دە دە "قوت" سوزونو نئچە یئشردە گۆروروک ، او جملە دندیرلەر : " اَمَّا کَلِمَا قُت کَلِمِر = قُونَا ق کلسە اوغور کلىر (بىرىنجى جلد، ص ۹۲) ، " اِنَّ قُت قِیْفُ تَرى تَغْدى " = اُونون طالعی، دولتی یوکسلىدی (بىرىنجى جلد، ص ۲۰۱) ، " اَلْغَنى اَلْغَلَا قُت بَلُوْر " = بىرىسى قوجا یا احترام ائدرسە اوغور و دولت تاپار (بىرىنجى جلد، ص ۳۰۴) ، " قُت = سعادت ، دولت (بىرىنجى جلد، ص ۲۲۵) نَنک قُت بُلُب کُفْزَلک قَلْبُ يَنَا قُتْرَمَا = مال او طالعه يفتيشيدىگیندە کۆوه زلیک ائدەرک قودورما (بىرىنجى

جلد، ص ۵۰۸)، " اردم سِزْدن قَتَّ جَرْتَلُورُ = فضیلت سببزدن قوت (سعادت و طالع) اوزاقلاشیر (ایکینجی جلد، ص ۲۳) گوروندوگو کیمی x۱ عصر ده یازیلیمیش اولان "دیوان لغات الترک" ده "قوت" سؤزو خوشختلیک و طالع، دولت و اوغور آنلاملاریندا گشتمیشدیر.

ایلیک تورکجه متن اولان اورخون آبیده لرینده ده "قوت" سؤزو واردیر. کول تیگین" آبیده سی نین جنوب طرفینده کی یازی نین دوققوزونجوسطر- یینده "قوت" سؤزونو ده احتوا ائدن بئله بیر جمله واردیر. "تنگری یار- لیق آدوقین اوچون (اغ) زوم قوتوم بار اوچون قاغان اولورتوم". بو جمله نین ترجمه سی محرم اثر گینجه بئله دیر: " تانری بویوردوغو ایچون اغوزوم دولتلی اولدوغوم اوچون، خاقان اوتوردوم^۱ " حسین نامق اورخون ایسه همین جمله نی بئله ترجمه ائتمیشدیر: " تانری اراده ائتدیگی ایچون اغوز طالعیم اولدوغو ایچون خاقان اوتوردوم^۲ ".

دشمک کول تیگین آبیده سی یعنی ان اسکی تورکجه ده "قوت" سؤزو "دولت" و "طالع" آنلاملاریندا ییمیش.

چاغداش تورک دیل لرینده، او سیرادان قارا اییم (Qaraim)، قاقا اوز (Qaqauz)، اغزبک، اوغور، تورک، آذربایجان، قیرغیز، تئلئوت (Telleut)، تورکمن، دیل لرینده ده "قوت" سؤزو سعادت، طالع خوشختلیک، برکت آنلاملاریندا ایشله نیر. اغرنک اولاراق تورکیه تورکجه سینده "قوت" سؤزونه بئله قارشیلیق وئرمیشلر: ۱- اوغور، بخت، طالع ۲- مۇتلولوق^۳.

سؤزون قیساسی بوکی ایستر اسکی تورکجه ده ایستر سه ده چاغداش تورک دیل لرینده "قوت" سؤزو خوشختلیک، طالع، اوغور، بخت آنلاملاریندا دیر.

ایندی ده "قورقوت" سؤزونون بیرینجی هجاسی، یعنی ایکی جور تلفظ ائدیله بیلن قیسمینه کئچک. "قور" سؤزونده تلفظ دگیشینجه آنلام دا دگیشیر. بو سؤزو دئدیگیمیز کیمی ایکی جور تلفظ ائتمک اولار "قور"، " PYP " شکیل لرینده. بورا دابیزا ونجه " PYP " تلفظ شکلی نین آنلامینی

۱) Prof. Dr. Muharrem Ergin. Orhun Abideleri. S. 19

۲) Hüseyin Namık Özkün. Eski Türk Yazıtları S. 27

۳) Türkçe Sözlük, T.D.K. C. 1. S. 768.

"۲۵۲" ايشله نديگي بوتون تورک دييللرينده تقريبن عيني معنسى داشيير. تورکلر ياخشيجا ياناراق اود دورومونا گلميش کؤمور يادا اودون پارچاسينا "۲۵۲" دئيرلر. تورکمن دييلينده قيزارميش کؤموره "۲۵۲" دئيليلير. آذربايجانليلار ايسه لاپ نازيک کول قاتى ايله اؤرتولموش اودا "۲۵۲" دئيليلر. گؤرون دوکو کيمي تورک دييللرينين اورتاق کلمه سى اولان "۲۵۲" ، اودون بير نوعو کيمي کئچمکده دير و بوسؤز و خلاصه اولاراق "اود" آنلاميندا کؤتورمک يالنيش دگيلدير .

"قور" سؤزو "۲۵۲" شکلينده تلفظ ائديلميشه ايکي معناسى اولاييلر: ۱ - موقع ، مرتبه ، درجه ، پايه ۲ - قيلينج ، اسلحه .

"ديوان لغت الترک" ده "۲۵۲" سؤزو حاققيندا بيئله يازيلميشدير:

"قُر KUR : مرتبه . "مِنْكَ قُرْمُ الْخُ = منيم مرتبه م اولو" ۲

يوخاريدا قيد اولان ائتديگيميز ايکي آنلام تشييت اولوموش آنلاملاردير قيد ائتديگيميز ايکينجى آنلام فارسجا سؤزولوک لرده بيئله واردير . مثلاً دکتور محمد معين " بين فارسجا سؤزلوگونده "۲۵۲" سؤز تورک منشالى بير سؤز اولاراق بيئله يازيلميشدير: "قور = حبه ، سلاح ۳

"۲۵۲" سؤزو آنلامى حاققيندا ، اتيمولوزى باخيميندا باشقا بير نظريه ده وار . بو نظريه گوره "۲۵۲" سؤز ، سس "۲۵۲" ايسه سؤزلر دئمکدير . بو نظريه نى اثبات ائتمک اوچون مثاللارا اساسلانيلير: قولاق سؤزونده "قو" سؤز دئمکدير "لاق" دا يئر بيلديرن شكيلچي دير . "قيشلاق" و "يايلاق" سؤزلرينده اولدوغو کيمي ، بيئله ليکله "قولاق" ، "سؤز يئري دئمکدير . "قيريلدماق ، سؤزونده "قير (قور)" سس ، سؤز معناسيندا دير . فارس دييلينده "گو" کلمه سى و عرب دييلينده "قول" سؤز آنلامينى داشيماق دديرلار . "قو" سؤزو طبيعتدن آينميش بير سؤز دور . قو + آر / بير چوخ اسكى خالقلاردا گؤيون گورولتوسونو يارادان تانرى نين آدى دير ۴ "۲۵۲" ون صونوندا اولان "۲" ده داها اونجه "۳" (ز) ايميش .

۱) Yeni Tarama Sözlüğü, T D K. 1983 s

۲) Divanü Lûgat-ü Türk Tercümesi C'is 324

۳- دکتور محمد معين ، فرهنگ فارسى معين ، جلد دوم ، چاپ چهارم ، ۱۳۶۰ ، تهران

۴- م . سيدوف . واپروس آذربايجانسکوا يازکوا زانانيا ، ۱۹۶۷ ، ص ۲۱۶

تورک دیللمرینده $P > 3$ دگیشمه سی واردیر. مثلا گۆز گۆرمک (گئنیش معلومات اوچون باخ : آذربایجان فیلولوژیاسی مسئله لری، باکی، علم نشریاتی، ۱۹۸۴ و الووست عبدالله یف " آز" دیلینده 3 ~ P مناسنتسی)، "3" ایسه جمع عنصری کیمی بؤگون ده ایشله تدیگیمیز بیرجوخ کلمه لئر ده واردیر. مثلا : بوینوز ، تۆپوز ، اؤموز ، دیز ، اکیز کلمه لری بدنده اولان حوت شئیلر دیر. بوندان باشقا "P" سسی جمع عنصری کیمی جوخلوق بیلد- یرن لر- لار شکیلچی سینده محافظه اولونوبدور. بعضی سؤزلرده بؤگون ده P سسی نین اولدوغو و یا هتدن جوخلوغو گؤستریر: قار، یئر (همین سؤزلر او یغور دیلینده قا و یئی کیمی ایشله نیلیر).

نتیجه - بورایا قدر گۆردوک کی، قورقوت سؤزونو ایکی حور تلفظ ائتمک اولار. بؤسؤزون ایکی حور تلفظ شکلی بونلاردیر: "qorqot" ، "qorqot" صورا مرکب سؤز کیمی آلیغیمیز "قورقوت" و هرایکی تلفظ شکلینده اونو تشکیل وئرن سؤزلرین آنلاملارینی جیخار دیق آنلاملار بظه ایدی لر :

- ۱- "qorqot" (قوت) : ۱- خوشختلیک ، اوغور ۲- طالع ، بخت ،
- ۲- "qorqot" (قور) : ۱- اؤد .
- ۳- "qorqot" (قور) : ۱- موقع ، مرتبه ، درجه ، پایه ، ۲- قیلینج ، اسلحه ، ۳- سؤزلر .

"قورقوت" سؤزونون آنلامینا گلینحه آیدینجا گؤرونورکی، اونجه ده قید ائتدیگیمیز کیمی، تلفظ دگیشینحه آنلام یاخود آنلاملار دگیشیر . البته ، "قورقوت" سؤزونون کؤکو و منشائی هله لیک مباحثه لی دیر و اونون کؤکو حاققیندا قطعی حکم وئرمک یالنیشدیر. بونا گؤره بؤ سؤزو معنی ائتمکده ده اؤنه سورولن نظریه لر هامیسی تخمین و گمان اؤزره - دیر. سببیم اؤنه سوره جه گیمیز آنلاملاردا طبیعی دیرکی، تخمین و گمان اؤزره دیر .

آشاغیدا مقاله نین ایچینده وئردیگیمیز آنلاملاری، "قورقوت" سؤزو نو بیتسدیره رک و بیر مرکب کلمه کیمی بئر حدولده خلاصه ائتمیشیک. سؤزون ایکی تلفظ شکلینده بیر اولان ایکینجی هجاسی یعنی "qorqot" و جدولین اوستونده و بیرینجی هجاسین هرایکی تلفظ شکلینی ("qorqot" ، "qorqot") جدولین یانیندا وئرمیشیک :

طالع	خوشبختلیک		
طالع اودو	خوشبختلیک اودو	اود	"قور" "۲۵۲"
طالع مرتبه سی	خوشبختلیک پایه سی	پایه مرتبه	
طالع قیلینجی	خوشبختلیک قیلینجی	قیلینج	"قور" "۲۴۲"
طالع سۆزلری	خوشبختلیک سۆزلری	سۆزلی	

بقیه نامه آقای منصورخانلو

در همه چیزی هنر و عیب هست
زاغ که اورا همه تن شد سیاه

عیب مبین، تا هنر آری به دست
دیده سپید است، در او کن نگاه

" نظامی "

راجع به روزنامه های ارمنی زبان نوشته بودید، بنده با آوردن اسامی آنها در آخر روزنامه های منتشره در تبریز، خواستم برسانم که شهرماتبریز در آن دوران این افتخار و روشن بینی را داشته است که به فکر اقلیت ها هم باشد. آیا این کار اشتباه است؟ از مجله وارلیق خواهشمندم همان گونه که عنوان آن صفحه را " بحث آزاد " گذاشته اند، نامه مرا هم در اسرع زمان بی کم و کاست چاپ کنند. با تقدیم احترام تشکر: منصورخانلو - ۶۹/۵/۱

توضیح

ما از اینکه مطالب مندرجه در سالنامه ویژه آذربایجان که در مقاله آقای دکتر زهتابی از آن به حق تنقید شده بود توسط چنین همشهری با صفا و علاقمند به مقدمات مذهبی، ملی و قومی خود نوشته شده بسیار متأسفیم مطالب یاد شده از هر مرجع و منبعی نقل شده باشد جعل اکاذیب تاریخی است و متأسفانه همچنانکه آقای منصورخانلو در نامه خود نوشته است بدون بازخوانی و ناآگاهانه آنرا نقل کرده است در این مورد لازم بود ناشر سالنامه نیز توجه بیشتری می نمود تا زمینه برای چنین سوء تفاهمی ایجاد نشود امیدواریم در آینده نویسندگان و ناشرین جوان، از این تجربه تلخ نتایج شیرینی بگیرند و با ادامه خدمات فرهنگی آثار گرانبغری به مردم عرضه نمایند. وارلیق"

* توز با سمیش اینجی لس *

(حقیقی دیوانی باره سینده)

وارلیق درگی سی نین گنن نمره سینده (مایی ۲- ۷۳) حقیقی تخلصو قارا قویونلوجها نشاه باره سینده بیر مقاله گتیریلنمیشدیر. او مقابلهده محترم تحقیقا تجیمیز دوکتور هیئت، حقیقی نین دیوانی نین خارحی مملکتلرده موجودا ولان ایکی ال یازما نسخه لریندن آد آپارمیشدیر. اونا گوره بو باره ده بیر پارا توضیح لرین و ثریلمه سی لازیم گورونور.

گنچمیشده ده نچه شاعر لر او جمله دن "هدایت" تخلصو (وارلیق ۱۳۶۵ مایی) شاعر باره سینده خارچی مملکتلرده تانینیلیمیش نسخه نره اشاره اولونموشدور. بیر حالدا کی ایرانین مشهور کتابخانالارینسدا آذربایجان (تورک) دیلینده بوللو دیوانلار و کتابلار واردیر.

مثلا هدایتین غزلر دیوانی ملک کتابخاناسیندا (نومره ۵۶۲۹) و حقیقی دیوانی نین ال یازما نسخه سی تهران دانشگاهی نین مرکسی کتابخاناسیندا (نومره ۸۱۹۸) سا خانلیرو اولار جا بلکه ده آرتیق باشقانادر دیوانلاری بو ال یازما کتابلار خزینه لرینده گورمک اولارلکن هنج زمان وهنج یخرده اولار ا اشاره اولونور.

بئله لیک له او یازیلان مقاله لر بو باخیمدان ناقص گورونور. خارچی اولکهلرده تحقیقا تجیلارین اللری بو قایناقلارا چا تاما مایی خاطرینه اولاری دانلاماق اولماز. لکن ایران تحقیقا تجیلاری مطلب لرینی تکمیل اتمک اوچون بو باره ده تدقیق آپاریب اولار ا اشاره اتمک لری واجب اولراق حتی بیر وظیفه کمین گورونور.

البته بورادا تاسف یغری واردیرکی، ایران کتابخانالاری سیسن هله ده فهرست لری (کاتولوگلاری) تکمیل اولما دیغی اوچون ویا حاضیر اولان فهرست لرین خارجه مملکتلره گونده ریلمه مه سی نتیجه سینده خارچی تدقیقا تجیلار بو قیمتلی نسخه لرین وجودوندان خبردار دگیل لر.

بونسخه لری تانیتدیرماق دشمهک اولارکی هر بیر وظیفه دن اوستون و بیویوک بیر خدمت سا بیلابیلیر. من بورادا بیر نچه مثالان صوراددیی- گیمیز حقیقی نین ایراندکی دیوانی نین ال یازما نسخه سی باره سینده قیساسا معلومات دا وئره جکم.

منیم نچه ایل لر بوی بی بوباره ده تحقیقا تیم گوسته ریرکی، بودیوان -
 لارین سای بی بوکتا بخانا لاردا آزدگیل لاکین چوخ تاسف یئری وارکی هله
 ایندی یه تکین بو تحقیقا تلارین نتیجه سینی علاقمندلرین قولاقلارینسا
 چا تدیرماق اوچون هئچ بیر امکان اولما ییب و هله ده یوخدور، بسورادا
 آنجا ق بیرنچه نمونه لره اشاره ائدیپ و اوخوجولاری بو باهالی اینجی
 لرین ایللر بوی توڑ - تورپاقلار آلتیندا یاتیب، نظرلردن گیزلسی
 قالماسی باره سینده خبردار ائتمک ایسته ییرم

***

دیوان لاردان نمونه لر :

غریبی (غزل دیوانی) . هدایت (غزل دیوانی) . نرگسی ابهری .
 نرگسی مراغهای . سرشار قره داغی (قره داغی) . نشئه تبریزی .
 حسینقلی خان چاکر . فروغ حسینی تبریزی . نباتی . لطفی . نسیمی -
 دیوان و مجموعه لرده گلن نمونه لر . فضولی (نچه دیوان و مجموعه -
 لرده گلن شعر نمونه لری) . حسینی (ملطان حسین با یقرا) . قدسی .
 قوسی . نوائی (فانی) . وقوعی تبریزی . صفی (صفی قلی بن قراخان
 چرکس) . نظام العلماء (دیوان رضوی)

و اونلارچا باشقا دیوان لار یا مجموعه (خنگ) لرده گلن شعر نمونه
 لری . بونلاردان علاوه عثمانلی شاعرلریندن ده ائترلر آزدگیل دیر . اوجمله
 دن : وهبی (سنبل زاده) . نجمی . شیخ سلامی . یحیی . وفائی .
 باقی . نظامی . حامد (عجم شاعرلریندن) و اونلارچا باشقالاری .
 دیوان لاردان علاوه آیری تورکجه کتابلاری ال یازما یا قدیم چاپلار
 ایچینده گورمک اولار . اوجمله دن :

خیری نامه (ابوالخیر محمد بن یوسف - نهالی تخلص لی) .
 اسکندرنامه (تاج الدین بن ابراهیم حمدی گرمیانی - وفات ۸۱۵ هـ . ق)
 الادوار - خضر بن عبدالله (صفی الدین ارموی دن ترجمه) .
 تحقیق توفیق - یوسف نابی رهاوی وفات ۱۱۲۴ هـ . ق
 ترجمان الصحاح (قره پزی محمد بن یوسف وفات ۱۰۰۰ هـ . ق) .
 ترجمه رشحات عین الحیات - محمد بن محمد شریف عباسی (ایزمیر قاضی سی)
 ترجمه طرب المحالس (امیر حسن غوری) .
 تقویم التواریخ (حاجی خلیفه چلبی)
 حسن چلبی (قنالی زاده) نین تذکره سی .

الف نیلا (الف لیلہ و لیلہ) نین ترجمہ سی
قاموس الاعلام . فرهنگ شعوری (جفتای دان عثمانلی تورکجه سینہ
لغت نامه) و اونلارچا باشقا اثرلر .

ال یازمالاردان علاوه چوخلو داش باصما (چاپ سنگی) وقدیسم
استانبول و باکو و هندوستان و غیره ده چاپ اولونان کتابلاردا واردیر
کی اونلارین دا قیمتلری ال یازمالاردان هئچ ده اکسیک دگیل . اوجمله
دن :

دلصوز تبریزی . دلخون خیابانی . قمری (مختلف چاپلار) . دخیل .
راجی . فضولی (مختلف چاپلار) . نباتی . نسیمی (مختلف چاپلار) .
مجدوب تبریزی (بودیوان صونرالار سهواً مجدوب همدانی آدینا چاپ
اولونوبدور) . شکوهی مراغهای . میرعبدالفتاح مراغهای .
ریاض العاشقین - م . مجتهدزاده (قره باغ شاعرلری نین تذکره سی) .
و اونلارچا ! باشقالاری

* * *

ایندی دئدیگیمیز حقیقی دیوانی باره سینده :

تهران دانشگاهی کتابخانا سیندا ساخانلیلان بوکتاب (نومره ۸۱۹۸)
کیچیک (جیبی آدلانان) قطع ده صفحه لری قیزیل سوایله جدول له نمیش
و بیرینجی صفحه ده ایسه قیزیل سوایله چکینمیش سرلوحه و قهوه رنگلی
جلدی واردیر . دیوان بو بیت ایله باشلانیر :

ابتدا کردم ثنای لامکان   تا بماند این حدیثم جاودان
دیوان گؤزه ل نستعلیق خطی ایله یازیلیمیشدیر و اولسجه فارسی
شعرلر گتیریلیدیر . عنوانلار بوجوردور :

در بیان خلقت ، در نعت نبی علیه السلام - در صفت ابراهیم علیه السلام -
در مدح قطب العارفین شیخ المحققین مولانا جلال الدین رومی قدس سره
فصل در بیان نبی و غیره - فصل در بیان عقل کل - فصل در بیان ادراک ...
رساله ، عهده السالکین مولانا همام الدین گلبادی علیه السلام - مولانا
محمود شیمتری ... فارسجا گلن شعرلریسی قالبی " مثنوی " شکلینده دیر .
شاعرین تخلصی گؤرونمور ، بونشان وثریرکی آرابیر گلن عنوانلارا
باخما یاراق بونلار ها میسی بیر منظومه (پوئما) نین جزولری دیر .

یئنه ده عنوانلار : در صفت عاشق و معشوق :

چند نالی روز و شب در عاشقی   وصل دلبر کن طلبگر عاشقی

ای خط و خالنگ کلام اله، هم ام الكتاب
حسرتنگدن دیده، عشاق اولوپدور غرق آب

نفعه لعلنگ ای صنم روح و روانه طعن ایدر
خوبلغ ایچنده صورتنگ حورجاننه طعن ایدر

نفعه روح القدس لعل شکر بارنگده در * نکته علم لدنی شرح گفتارنگده در

ای خطنگ سبع المثنائی وی لبک ماء طهور
وی جمالنگ پرتوندن سربسر عالمده نور

زاهد اگل سجده قیئل شول صورت رحمانه سن
سجده حقی سنکا چون اهل تقوی کورسدر
"گ" حرفی یئرینه عرب قانونی ایله "ک" و "ج" یئرینه "ج"
کتیریلیر و بعضاده تورکجه شعرلرده فارسی کلمه یا عبارت لرگورونور
قدنگ کبی ستوده صنوبرنه یرده وار * عنبرفشان ساچنگ کمی عنبرنه یرده
وار

بونه حسن جانفزا درکم آنکا نظیر یوخدر
کیم آننگ کیمی جهانده داخی دلپذیر یوخدر

واعظا افسانه فی ترک ایت کی یوخدر حاصلسی
درد خانان چکمین جاهلده در افسانه لر
گاه شعر فارس و تورکجه ملمع دیر :
چون حقیقی درشم رخس یروانه وار * آتش عشقنک غمین کل بودل کریانه
سوز
صور!

مشرق صبح ازل تا از حجاب آید برون * روی دلبر چون فروغ آفتاب آید برون
بیر ایکی غزل گویا یئر به یئر اولوبدور :
ای سر زلفتو کمند بلا پیش قدت سرو صنوبر دوتا

خضر جان حزام لعلت آب حیوان ایستمز
جنت و صلنگدن آبرو اهل دل خان ایستمز

حکایت فرهاد و شیرین - مناظرهٔ جنگ و نی - بوشعر لر و عنوانلار

شاعرین صوفی و عارف بپیر شخص اولدوغونو گؤسته ریر. - صورابیرمستزاد

آن دلبر طنز که در کار برآمد مقصود عیان شد

از پردهٔ خود کاشف اسرار برآمد کردید نهان شد

یک لحظه نظر کرد و زالطاف جمالی بر طینت آدم

بردیدهٔ او طالب دیدار برآمد هم خود نگران شد

.....

آن دلبر دمساز که چشمان حقیقی بر وی نگران بود

المنت لئه که آن یار برآمد مقصود همان شد

بو مستزاد مولوی نین معروف :

هر لحظه بشکلی بت عیار درآمد دل بردو نهان شد

هر دم به لباس دگران یار برآمد که پیرو جوان شد.....

مستزاد یسنه نظیره (استقبال) دیر.

بورادا ایکی جدول چکیلمیش صفحه آغ بوراخیلیب صورایثنه ده "دیوان

حقیقی این است. منافع کثیره موجود است."

مطلع :

می خواستم که شرح الهی ادا کنم تا جان خویشتن به صفا یش فدا کنم

مقطع :

درمان زدرد (دست!) دوست طلب کن حقیقییا تا من درون درددلم را دوا کنم

بوندان صورای شعر لر غزل شکلینده دیر لر. شعر لرین عنوانی یو خودور

لاکین ها میسی عرفانی دیر لر. غزل لر الفبا حرف لری (تهجی) ایله مرتب

اولونوبدولار.

سجاده بیفکن که دلا وقت نماز است * از روی تضرع بهمه حال نیاز است!

بورادان تورکجه شعر لر باشلانیر

یارنک غمنده بولمدی هر بی صفا صفا * یارنک وفا سینی نه بیلور چکمین جفا

.....

قیلدی حقیقی کعبهٔ وصلنگ طوافنی * حقدن میسرا ولدی انکا مروه و صفا

آئینه جهان که جمالنک درای صنم * هر بی بصر قجن گؤرر اول نوردن ضیا

وصلنکا یار اولدی حقیقی بوگون * حقدن ایرشدی انکا فضل و عطا

چون حقیقی جام لعلنکدن ایچر یک جرعه می

خضر عشقنک چشمه سیندن آب حیوان ایستمز

جفا و جوری وفادر حقیقیه یارنک * بیراوندی مشرب توحید ایلن حکایت
عشق

شهاغمکنده چودوشدی بیان عشقه کونکل
ایرشدی مرتبه لامکان عشقه کونکل

چمنده سروقدنک تک چنار کورمشم * رخنک کمی سمن گنعدار کورمشم

وصال جنتکا واصل اولمدی زاهد * انانیت دن انکا مسکن اولدی نار حیم
کتابین آخیر صفحه لریندن بیرنجه سی دوشوب دور. آخرینجی غزل :
جمالنک روضه رضوان دکلمسی * دوداغینک چشمه حیوان دکلمسی
بیرنجه رباعی ده آخیردا وارکی هامیسی نین مضمونلاری عرفانی دیر
سر حکمت "کنت کنز" نک رازی در * عارف وحدت آننک دمسازی در
عشق بازی به زشطرنج بازی در * نفسنی قطع ایلین لر غازی در

کیمکه بیلمز او زحقینینک ذاتی نی * صورمکل آندن آننک اثباتینی
اوینمز شطرنج عشقنک آتنسی * کورمین بورفعه ننگ شه ماتنی نی

* ستوکلیم منیم *

هر آن آزالیری عمردن گوندن	نچون آزالما بییر غصه غم، کدر
آرزوسون صابا حداختاران کونول	گشجه نین حسرتین چکییر هر سحر
کیمین گناهی وار سوز آچمیرام من	یا لان اینا ملارین یا سیندا بوگون
حیاتی ییثنی دن باشلاماق اولسا	باشقا جور بسنه رم ستوگیمی بوتون
حیات کلمه دثیر، وعده سوز دثیر	شیرین دیر، آجیدیر، شن دی کدردی
رتال اولمالیدیر دثیر آرزولار	یا لنینز خیال اولسا عمور هدردی
نه چون خیال اولدی ستوکلیم منیم	نه باها ریا لاندی، نه ده دورنالار
بتله ده انصاف سیز قسمت اولارمی	گوزومه قالانیب بوتون آرزولار
اونودا بیلسمده اوتن گونلری	صونموز آرزولارین نیسگیلی قانیر
ستوکی سیز ستویلن، ستوهن اوره کیم	هله ده آلیشیر هله ده یانیر

جمیل (دانمارک)

آذربایجان موسیقی شناسی و امکان‌های صنعت خادمی فریدون شوشالی

آذربایجان فرهنگی نین موسیقی ساحه سینده تدقیقاتی و بیویوک خد-
متلری اولان فریدون شوشالی نین آدی موسیقی هوسکارلارینا یا خشی
معلومات دور او، استعدادلی موسیقی شناسی عینی زاماندا تانینمیش
موسیقی تنقیدچیسی و تاریخچیسی دیر. فریدون شوشالی عمر ونون ۳۵ ایلینی
آرشیولرده کچیرمیش و مین بیر زحمتینه آذربایجان موسیقی سی نین ۲۵۰
ایللیک تاریخینی احاطه ائدن (آذربایجان خلق موسیقی لزی) آدلی
صون درجه ده ماراقلی بیر کتاب یازمیشدیر. همین اثر مسکو و ادا روس
دیلینده نشر ائدیلیمیشدیر. بوندان علاوه اونون کلاسیک خواننده لیسر
حقینده بیر نجه مونوقیرافیاسی دا چاپ اولونموشدور. آذربایجان
اؤجوسو ایلک دفعه اولاراق (سازنده آنسانبیلاری)، (موسیقی مجلسلری)
(شرق کنسرتلری و کئجه لری)، (موغام دستگا هلاری)، (موسیقی و شعر)
حقینده فریدون شوشالی نین اثرلرینده معلومات آلمیشدیر. عینی زامان
دا اونون یوزلرله مقاله و یازیلاری روس، تورک، فارس، ارمنی و گرجی
دیللرینده چاپ ائدیلیمیشدیر.

فریدون شوشالی نین (آذربایجان موسیقی جیلری) کتابینی خلقی
اولاراق (موسیقی) دایره المعارف آدلاندیریرلار. تصادفی دگیل کی
همین کتاب حقینده فکرت امیراوو، عزیز شریف، میرزا ابراهیم اؤو
اصلان اصلان اؤو، علی ولی پور، توفیق قلی یوو، لطیف کریم اؤو، اکرم
جعفر، محمد قاضی یو، کامیل محمداؤو، کامران محمداؤو، قلی خلیل اؤو
اصلان اصلان اوو کیمین خادیملر مقاله لر یازمیش، مؤلفین دولغون
و عوضیز یارادینجیلیغینی یوکسک قیمت له ندیرمیشلر.

ایران دا خصوصی ایله آذربایجان دا اولان موسیقی سئوه ریسرده
اونلارین فیکرینه شریک اولاراق فداکار فریدون شوشالییا آذربایجان
موسیقی مدنیتی تاریخی نین یازماسی یولوندا اوغورلار آرزو ائدیرلر.

آذربایجان خلق موسیقی سی با رده ده

بیر نئجه سؤز

دونیانین ان قدیم و مدنی خلق لریندن اولان آذربایجان خلقی
اؤزونون تاریخی، مادی مدنیت نماینده لری و جوخ عصرلیک ادبیاتی،
زنگین اینجه صنعتی و موسیقی مدنیتله حقلی اولاراق فخر ائدییر. سو
نحیب و حساس قلبلی خلقین آنا یوردی اولان اولدار یوردو، عینلی
زاماندا افسانه وی موسیقی دیاری کیمی مشهور دور. آذربایجان موسیقی
سی اؤز ملی زمیننی اؤزه رینده یوکسلمیشدیر. بونونلا یاناشی آذربایجان
ملی موسیقی سی قاباقحیل دونیا مدنیتی نین گؤزه ل عنعنه لریندن ده
معین درجه ده تاثیر لنمیش، داها دا انکشاف ائدییدیر. و دئمک اولارکی، دونیا
- نین مترقی موسیقی مدنیتی خزینه سیننی اؤز نادر اینجی لری ایله
زنگین لشدیره ن آذربایجان موسیقی سی نین انکشافیندا خلق موسیقیسی
یا رادیحیلینغی نین، خواننده لری نین بؤیوک خدمت لری اولموش دور
خواننده لر خلقین معنوی عالمی نین ذکاسی نین آرزو- ایسته گی نیین
ایفاده سی اولان خلق موسیقی سیننی تبلیغ ائتمیش، یا شاتمیش و قورویوب
سا خلامیشدیر.

آذربایجان خواننده لری نین گؤزه ل نغمه لری قارا باغین صفالی
یا یلاق لاریندان، خزرین قوملو سا حل لریندن بوسفور و داردا نکلین سا حل
قایا لارینا ده ک هریشرده سلنمیشدیر و خواننده لیک صنعتی نین انکشافی
موغام موسیقیسی ایله سیخ علاقه دار دیر. اصل خلق یا رادیحیلاریندان
عبارت اولان بو موسیقی عصریلر بویو شفاهی حالدا نیمللردن- نیمللره
کئچهرک، بؤیوک و زنگین ارث یا راتمیشدیر. اؤز تاریخی اعتباری ایله
قدیم کئچمیشره باغلی اولان موغاماتین هارادا، نه وقت و کیم طرفیندن
یا رادیلدیغینی دئمک جوخ چتیندیر. چونکی موغام موسیقیسی تکجه بیر
خلقین دگیل بیر سیرا خلق لرین، داها دوغروسو، یاخین و اورتا شرق
آفریقا، آسیا قطعه سی خلق لری نین مدنیتینه داخلیدیر. بونا گوره ده
اونون تاریخینی دقیق لشدیرمک منشا شی حقیقده هله لیک قطعی فکیر
سؤینه مک چتیندیر. بعضی موغاملار معین یئرلرین آدینی داشیسا دا یئنه
ده اولارین تاریخینی دقیق لشدیرمک آسان ایش دگیل دیر. آذربایجان

خلقی نین دا معیشتینه محکم داخیل اولموش موغاملار اونون حیاتی
، وروحی عالی معنوی طلبی ایله سیخ باغلی دیر. صون درجه اورژنسال
اولان بو موسیقی اوزونه مخصوص تکرار ائدیلمز خصوصیتلره مالکدیر.

موغامات قید ائتدیگیمیز کیمی عصرلر بویو بویوک بیر جغرافی
اراضیده یاشامیش بیر سیرا خلق لرین ان چوخ سئودیکی موسیقیسی
اولموشدور. تورک و فارس و عرب، هند و باشقا خلق لرین موسیقیسی
نین انکشافیندا موغامات حل ائدیجی رول اوینا میشدیر. موغاملار موسیقی
میزین تمل داشی دیر. اونون بئل سؤتونودور. موغاملار عصرلر بویو
پارانیلمیش کامیل، بیتکین موسیقی دیر. درین فلسفی مضمونا مالکدیر.

انسان روحی و صنعتی نی، احوال روحیه سینی، دوغولارینی ایفاده
ائدیر. موغام تکجه تصنیف و نغمه لریمیزین او یون ها والاریمیزین دگیل
عینی زاماندا اوپرا و بالترلرین، سینفونیک اثرلرین توکنمز چشمه سی
دیر. بیرسؤزله موغامات آذربایجان موسیقی دیلی نین لغتی دیر. محض
بونا گؤره ده خلقیمیزین اونا وورغونلوغو طبیعی حال دیر. چونکی هلسه
آنا میز بئشیک باشیندا لایلا چالارکن بو بئشیک ها واسینی محض موغام
اوستونده اوخوموشدور. بونا گؤره ده بیز گوزوموزو آجیب دونیانی درک
اادن گوندن بری قولایمیز موغامات ترانه لری ایله (گؤکلنمیشدیر) بیز
سؤزله بیزیم خمیرمیز موغاماتلا قویولموشدور.

آذربایجان خلقی تاریخ بویو اوز موسیقیسی نین و موسیقی آلت
لرینی گوز بیهی کیمین محافظه ائتمیشدیر و ائتمه لی دیر. اگر بیز
بو مقدس بوجوموزو یئرینه یئتیرمه سک گله جک نسیلر بونو بیزه هئج
وقت باغیشلاماز.

آذری تورکجه " ناماز احکامی "

۴۸ صفحه ده گؤزه ل نسخ خطی ایلن حضرت آیته الله العظمی آقای حاج
سید محمدباقر شیرازی نین فتوا سیله برابر محمد صابری نین ترجمه سی
چاپدان چیخدی. ساتیش یئری تهران دا :
ناصر خسرو خیابانیندا نایب کوچه سی - وفا و کعبه انتشاراتی

صابر رستمخانلی نین (عومور کتابی) ندان

* تبریز *

ائله سؤزلر وارکی، اؤره کده دؤغوردوغو دویغولاری قلمه آلسان بی— کتابا سیغماز. روس اوچون مسکو، فرانسیر اوچون پاریس، ایتالیا اوچون رم یونان اوچون آتن، تورک اوچون استانبول ندیرسه، آذربایجانلی اوچون ده تبریز اؤدور... بۇ سؤزده "آنا"، "یورد"، "وطن" سؤزلری کیمی مقدس دیر و اؤره گیمیزده بیتیب— تۆکنمز فکیر عَمَانی یارادیر.

آذربایجان شهرلری نین آناسی... یادا ائلی لرین ووردوغو اؤدلاردان، آمانسیزلزله لردن یوزایللر بویو دؤنه — دؤنه یئرله یکسان اولسا دا تزه دن تیکیلیب اوجالان نسیل — نسیل عالم، شاعر، فیلسوف، رسام، صنعتکار، سرکرده یفتیرن، خالچاسی و میڈیاتورلری، معمارلیق و زرگرلیک اینجی لری ایپهگی و قاب — قاچاغی، سلاحی و یتمک لری ایله بۆتون شرقده شهرت قازا — نان قوجا مان تبریز... اولادی نین سفحری اللری تکجه آذربایجاندا یوخ، اونون سرحدلریندن چوخ — چوخ اوزاقلاردا دا یوردون صنعت افاضی کیمی ابدی له شیب.

تبریزین سسی مین ایللرین او اوزوندن گلیر. تاریخی آراشیرمالار گۆسته ریرکی، شهرین یاشی بیزیم اثرادان (میلاددان قابق = قبل از تاریخ) قابق ایکینجی مین ایلگی اۆلریندن باشلانیر. یعنی تبریزین تخمیناً هؤرد مین ایل یاشی وار. ۱۹۶۰ — نجی ایللرده انگلیس آرخئولووق — لاری (باستانشناسان انگلیس) تبریز یاغینلیغیندا یئرله شن قاراتپه ده. قدیم ارزاق انبارلاری، اعمالات خاننا و یاشایش ائولری آشکار ائتمیشلر. بویاشا — یش مسکنی اثرامیزدان اول (۱۹۰۰ — ۲۱۰۰) — نجو ایللره عاید ائدیلیر. باخ : س. م. م. عونوللاهی XVII — XIII عصرلرده تبریز شهری نین تاریخی . باکی . "علم" ۱۹۸۲ صحیفه ۲۷)

سؤز آراسی : نجیب بیر انسان اولان ایش یولداشیم (م. م. محیری) تبریزین گۆهنه گجیل قبریستانیندا ۴۰ — ۳۰ نجی ایللرده آبادلیق ایشلری آیارلما — سیندان دانیشاندا دهییردی کی، قبریستان گولوستان باغینا چئوریلرکن یئرین آلتیندا تخمیناً ۲۰ — ۱۵ مرتبه لی قبرلر چیخیردی... ایتیب — تورپاق قاتینا چئوریلمه میش قبری اؤستوندن ایکینجی بیر قبری قازیلد — یغینی نظره آلساق، همین قبریستانین یاشی (۳۰۰۰) ایلدن آرتیق اولور. لاکن تبریزین انکشاف یولو چوخ مرکب دیر. دؤردمن ایل عرضینده زلزله لر و آردی — آراسی کسيلمه یین دؤیوشلر تبریزی دفعه لرله یئرله یکسان ائدیپ .

او، گاه بویویوب آذربایجانین، بوتون ایرانین پایتختینه چوریلیب، گاه دا داغیدیلیب، آدینی - سانینی ایتیریپ .

بیر ملاحظه - تبریزین آدینی یورانلارین (تعبیر ائله‌ین لرین) صایی - حسابی یوخدور، بیرچوخ نفوذلو عالم‌لر ایشین چتینلیگینی گوروب، بوباره ده علمی آختریش آپارماقدان ال چکیبلر. آختریشی دوام ائتدیرنلرده هامی طرفیندن قبول ائدیلسن اینان دیریجی بیر سوز دئییه بیلمه‌ییب‌لر. تبریزیسن آدی نین تاریخی دولاشیق یوللار کئچیب :

" من ائله بیر شهر تانیمیرام کی، اونون آدی تبریز قدهر مباحثه‌لره سبب اولسون "، بو بیر عالیمین اعترافی دیر .

تبریزین تبریز - تریشمک سوزوندن یاران دییغینی سویله‌ینلرده وار. اونو قدیم ماننا شهری تاروئی - تارماکیس آدیله باغلایانلاردا وار. بومباحه - لرده حقیقه یاخین یورومو (اقرار علی یف) وئریپ، یعنی تاروئی - تارما - کیس سوزونون تاروی سوزو ایله علاقه‌سینی گؤسته‌ریپ، لاکین تاروی سوزونون یا بیلما جغرافیاسی ندنسه، عالم‌لرین دقتیندن یا یینیب، بئله‌لیکله ده تبریز سوزونو تورک دیللی ایله باغلاماق مثیلی همیشه شهبه ایله قارشیلانیپ .

تبریزین قدیم تاریخی نین تورک دیللی خالقلارلا، داها دؤغروسو، بو سوزون کؤکونون آذربایجان دیلینه باغلی اولما سینی گؤسته‌رمک اوچسون خاطرلارداق کی، قدیم تاریخی لرین بیر چوخ بئله حساب ائدیپ‌لرکی، تبریز توران حکمداری آلپ ارتونقا (افراسیاب) طرفیندن تیکلمیشدیر. عرب عالمی طبری ایسه تبریز اطرافینداکی تورک شهرلریندن بحث ائدیر .

بیزه بئله گلیرکی، عینی کؤکدن یارانمیش بو قدهر سوزو آیری - آیری - لیقدا یورماق اولماز. تاور سوزو هون - اوغوز قروپونا مخصوص قدیم تورک طایفالاریندا ن بیری نین آدی دیر. تاوروس - تبریز آدی قدیم قبیله بیز - لشه‌لری آذربایجانین مختلف ایالت‌لرینده، اوجمله‌دن تبریزده یا شایبیلار. تورکیه‌ده کی توروس داغلاری دا آدینی همین قبیلهدن آلیپ .

تبریز آذربایجانین گؤزگؤسودور! اورتا عصرلرده اونو ایرانین " گوزو و چیراغی " آدلاندیردیلر. تبریز گوزگؤسو بو مین ایلیکده آذربایجانین بوتون یوکسه‌لیش و شهرت یوللارینی، ائله‌جه ده فاجعه‌لرینی بویا بسوی گؤسته‌ره بیلیر .

تبریز آذربایجان استعدادی نین شاه‌نری دیر! یوزایللر بویو قورولوب گؤزه‌لله‌شیب، لاکین دونیا نین ائله بیر بلاسی دا اولما ییب کی، تبریزدن یان کئچسین .

صون! یکی مین ایلده آذربایجانین پایتخت شهرلری تکز - تکز دگیشیلیب قبه‌له، برده، اردبیل، مراغه، قانزا، قزوین، همدان، شامخی، دربند،

گنجه، نخجوان، باکی... (خانلیقلاری دا نظره آلساق ایروان، شوشا، لنکزان قوبا، شکی و سایره) بونلارین هر بیر زامان - زامان مملکتین باش شهری اولماق سعادتیله قوشوب. لاکین بوسعدت داها چوخ تبریزین بونوننا بیچیلیب.

تبریز XI یوز ایلیکده روادی لر دؤورونده ده، آذربایجان آتابیگ لری دؤورونده ده (نخجوان لا بیرلیکده) و نهایت قیزیلباش صفوی ایمپیر - یناسی دؤورونده ده پایتخت شهری ایدی XVII - XVIII عصر لر آراسیندا تبریزین چیچکلنمه و یئرله یکسان اولما دؤور لری تئز - تئز بیر - بیرینی عوض ائدی ر شهرین اهالیسی (ای.ب. پطروشفسکی په گؤره XVII عصرین اوللرینده تبریز اهالیسی بیر میلیونا یاغین ایدی) گاه یاریم میلیونو اؤرتور، بیر میلیونو - نا یاغینلاشیر، گاه دا قیریلیب یوز میندن ده آزالیردی.

دئمک اولارکی، هر یوز، ایکی یوز ایلدن بیر باش وئره ن زلزله تبریزین آلتینی اؤستونه چئویریردی. تکجه ۱۰۴۲ نجی ایل زلزله سینده ۵۰ - ۴۰ مین آدم اولموشدو.

... ۱۳۶۹ نجی ایلهه یا بیلیمشوبا خسته لیکی ایسه تبریزده ۳۰۰ مین آدمی هلاک ائتمیش و شهرین اهالیسی یاری - بایاری آزالمیشدی.

... ۱۳۸۶ نجی ایلهه توختامیشین هجومو زامانی تبریزده ۱۰ مین آدم ، اولدورولموش، ۱۰۰ مین اسیر آلینمیشدی.

... ۱۴۳۰ نجو ایلهه طبیعی فلاکت لر نتیجه سینده ۱۰۰ مین تبریزلیسی اولموشدور. وبا خسته لیگری محاربه کزدن آزیان وورموردو.

... ۱۶۴۰ نجی ایل زلزله سینده (۴۹۰۰) ائو داغیلیب، (۱۳۰۰۰) آدم اولمو - شدو.

... ۱۸۲۱ نجی ایل زلزله سینده (۸۰۰۰) آدم هلاک اولموشدو.

قطران تبریزی |X| عصرده: "دونیادا تبریزدن گؤزه ل شهر یوخ ایدی. امن - آمانلیقدا، دولت و قدرت ده، یاغینلیقدا و گؤزه للیکده... اورداجنت ده اولدوغو کیمی گؤزه ل بنالار وارایدی.

XIV عصرده تکجه تبریزین گلیری بونون فرانسه نین گلیریندن چوخ ایدی ائله بیر صنعت ساحه سی تایماق اولما زدی کی، تبریزده انکشاف ائتمه سین اورتا عصر لر تبریز حتی کاغاذ استحصال ائدی ردی و شهرده خصوصی کتاپ و کاغاذ ماغازالاری آچیلیمیشدی.

XVII عصرده آذربایجاندا آرتیق مطبعه اصولی ایله نشر ایشینی بیلن اوستالار وارایدی.

همین دؤوره ده تبریز اونیورسیتیه یی نین (۷۰۰۰) طلبه سی (۴۵۰) معلمی وارایدی.

تبریز صنعتکارلاری: تۆخوجولار، قیزیل تفل حاضیرلایان زرکش لری، یئلکن لی گمی لری اوچون اؤرکن، ایپ تۆخویانلار، متال (دمیر) اریدن لری، تمسوپ تۆفنگ، باروت حاضیرلایانلار، معمارلار، هیکلتراشلار، رساملار، جیلدی لری، شوشه استحصال ائدن لری، دگیرمان داشی دۆزه لدن لری و سایره (م.س. مونولاهی، گۆسته ریلن اثری). اورتا عصر سیاحلاری اعتراف ائدی لر کی، دونیانین هئچ یئرینده اؤز ایشینی بئله گۆزهل بیلن صنعتکارلاری یۆخدور.

تبریز صنعتکارلاری نین شهرتی، همده بلایا چؤریلمیشدی. هرگنن باسقیچی وار - دولتی ایله یاناشی، تبریزین صنعتکارلارینی دا کؤچرؤب آیاریردی.

... تیمورون واختیندا تبریز اؤستالاری سمرقنده کؤچورولموش و آذربایجان صنعت عنعنه لرینی ده اؤزلریله اورتا آسیا یا آیارمیشدی لار.

... سلطان سلیم چالديران دؤیوشوندن صونرا (۱۷۰۰) تبریزلی صنعتکار عاٹله سینی استامبول آیارمیشدی.

... پایتخت اصفا هانا کؤچنده بیرینچی شاه عباسین امریله تبریز صنعتکارلاری دا اؤز دؤغما شهرلریندن دیدرگین دؤشوب اؤریا کؤچورولموش دولر.

آذربایجان انتباهی (آیقلیق) دؤورونده تبریزدهده صنعتکارلارین بؤیوک تشکیلاتلاری یارادیلیمیشدی. داهی نظامی گنجه وی نین گنجهده باغلی اولدوغو "اخی" قارداشلیق تشکیلاتی تبریزدهده فعالیت گۆسته ریردی. بؤ تشکیلات اورتا عصرلر آذربایجاندا اجتماعی فیکرین یوکسک انکشاف ائتدیگینی حتی معین نقطه لرده سوسیالیست دنیا گۆرۆشونه یاغینلاشدیغینی گۆسته ریر.

تبریز شرقین، غربین و روسیه نین ان باشلیحا تجارت شهرلریله باغلی بؤیوک اقتصادیات مرکزی ایدی.

XVII عصرده تکجه قیصریه بازاریندا (۷۰۰۰) دوکان وارایدی.

مایسیز - حسابسیز کهریزلری، بیر - بیریندن گۆزهل باغ و مئیدانلاری، یۆزلرله مسجدی، بازاری، کاروانساراسی، تۆخوجولوق صنایع سیندن تۆتموش سلاح قاییرما یا قدهر، اورتا عصرلرین بۆتون صنعت ساحه لرینی احاطه ائدن اعمالات خانالاری، بیر سۆزله، بۆتون بؤجاه - جلالی ایله تبریز اورتا عصر سیاحلاری نین افاده سینجه دئسک: "یاریم دنیا ایدی."

تبریزین مرکزینده کی مئیداندا (۳۰۰۰) تاماشاچی عینی واختدا ایلمان (ورزش) یاریشلارینا باخیردی. مئیدانین اطرافیندا کی "دولت خاناسا" بنا سیندا (۲۰۰۰) اوتاق وارایدی. گۆنده بیردفعه احتیاجی اولانلارا - آجلارا، دیلنچی لره یۆلسوزیتمک وثریلیردی.

لاکین تبریز اٹله بیر چشمه ایدی کی، آخما قلا قورویوب توکنمیردی.

اورتا عصرلر آذربایجان تاریخی بیزیم. ملتین فاحه لرینی گۆسته رمک باخیمیندان چۆخ عبرت آمیزدیر. تخت - تاج، رهبرلیک اؤغروندا نه قدهر

قارداش قیرغینی، طایفا، نسیل محاربه‌لری اولار ؟

خصوصاً عثمانلی صفوی محاربه‌لری تبریزی و آذربایجانلی خارا بازارا دؤندریردی . تکجه ۷۱۷ خ عصرین ۵۰ - ۳۰ نجی ایللرینده ایکی امپراطوری حاکمیت و استیلالر (اؤستونلوک) ادعاسی ایله سُنی و شیعه آیریلیغی بهانه گتیریلرک ، خالق دؤرد دفعه محاربه مثیدانینا آتیلیمیشدی ، اؤز-اؤزونو قیرمیشدی . تکجه شاه طهما سببین هر دفعه عثمانلی قوشونو قارشسی-سیندا کئری چکیلرکن دوشمن الینه هئچ نه کئچمه سین دئییه تبریزی وباشقا شهرلری یاندریب ، یوللاری کورپولری محو ائتدیریلمه سینلی خاطرلایاندا او دؤوره ده خالقین نهر چکدیگی آیدین اولور .

تکجه ۱۵۹۶ نجی ایله عثمانلی پاشاسی نین امری ایله (۲۰۰۰۰) تبریز-لی اولدورولموشدو .

بوتون بو قیرغینلار نتیجه سینده تبریز ازهلکی شهرتینی ایتیریردی و ۱۸۱۸ عصرین اوللرینده شهرین اهالیسی آزالا اون دفعه آزالاراق تخمیناً ۶۰ - ۵۰ مین نفره ائتمیشدی . بوتون بو کشمکشلی یوللارا باخما یاراق تبریز هئچ واخت اؤز قوروجولوق ، یارادیجیلیق رُحونو ایتیرمه میشدیر . تبریز آذربایجان تاریخ شناسلیغی نین مرکزی ایدی . ۱۸۱۸ عصرده یازیلیمیش "آذربایجان تاریخی" اثری نین مولفی فخرالدین ابن المسنادا مشهور تاریخچی لر احمد ابن محمد (۱۷۱۷ خ عصر) حسن بیگ روملو ، اسکند بیگ منشی ، ولیخان شاملو بیجن (بیژن) ، نظام الدین شامی ده تبریزلی دیر . رشیدالدین مشهور "جامع التواریخ" اثری تبریزده یازیلیب و آذربایجان تاریخ شناسلیغینا گوجلو تکان وئریب .

اورتا عصرلرده تبریزی سوی آدی ایله اونلارلا نحوم ، ریاضیات ، طبابت منطق ، قراماتیکا . جغرافیا عالمی یازیب یاراتمیشدیر .

مشهور سیاح شاردن اورتا عصر آذربایجانلیلاری حاقیندا یازیر :

" اونلار حتی جینلی لردن ده ایره لی ده گئدیرلر . اونلار عالم وطلبه لری سئویرلر . بوتون حیاتلارینی علم و بیلگیه صرف ائدیرلر . عائله لی اولماق چوخ اوشاقلیلیق ، مقام و وظیفه ، حتی یوخسوللوق اونلاری علم ایله مشغول اولماقدان چکیندیرمیر . "

آذربایجان ادبیاتی نین ان بؤیویوک نماینده لریندن قطران تبریزی ده

[۱] عصرده تبریز یاخینلیغیندا دؤغولموشدور .

اورتا عصرلرده تبریزین یئتیردیگی بوتون سؤز اوستالاری نین آدینسی

بورادا سادالاماق امکان خارجیندیر .

تبریز معمارلیق مکتبی نه اینکی ایرانین ، هابئله تورکیه ، اورتا

آسیا و هندوستانین معمارلیغینا بؤیوک تاثیر گؤسته رمیشدیر .

تورکیه یه اسیر آپاریلیمیش علی تبریزی صونرالار استامبولون باش
معماری اولوب، تورکیه معمارلیغی نین اساسینی قویموشدو.

تبریز آذربایجان خالچا جیلیغی نین مرکزی ایدی "تورک خالچالاری" آدی
ایله مشهور اولان تبریز خالچالاری دونیانین بیرچوخ موزئیین بزه بیر، دونیا
نین نادیر و قیمتی خالچالاریندان اولان "شیخ صفی" ۱۵۳۹ نجو ایلسده
توخونوب و ایندی لندنین ویکتوریا - آلبرت موزئیینده ساخلانیلیر.
تبریز رساملیق، مینیاتور و خطاطلیق مکتبلیرى بوتون شرقده تانینیردی
... تبریز تاریخینه حصر اولونموش کتابلاردان آلدیغیم بو قیسسا قیدلر
شهرین تاریخینده کی بؤیوک یثرینی گؤسته ره بیلر می؟!
یۆز ایللرین یۆز - یوز فلاکتی تبریزین بؤیوک رُحو نوسا رسیدا بیلمه ییب
تبریز یئننده اؤز آنا دؤشوندن یوردون بؤیوک اولادلارینا و عصرین
انقلابها واسینا سود و ثریر. تبریز یا شاییر و یارادیر.
تبریز مبارزه آپاریر.

تبریز بیرگون غلبه چالاجاغینا اینانیر و اونون بو اینامی دالغا -
دالغا جنوبی آذربایجانین بوتون شهر و کندلرینه یاییلیر.
تبریز یۆمۆرؤ - تبریز بوتون روحو ایله نیک بیللیک، شلیک و
ظرافاتا گؤکلنمیش بیر شهر دیر. بونو بیلمه یین آداما تبریزده باش چیار -
ماق چتیندیر. تبریزلی ائله بیلیرکی، اونون ظرافاتی نین قاباغیندا
داینان تاپیلماز. لاکین ...

اطراف کندلرین بیریندن کاسیب، عوامیانا کیشی تبریزه بازارلیغا
کلیر. ائله سحر اثره دن ایشینی گؤروب قورتاریر، مقیدانین بیر طرفینده
گؤلگه لیک تاپیب، اوتورور. گؤزله بیرکی، آخشام دوشسون، کنده گنده نلره
قوشولوب ائوینه قاپیتسین. ائله اوتوردوغو یئرده اونو یوغو توتور، مور
گوله ییر. اطراف دوکانلاردا کی جووه للاغی لاردان بیری نین گوزو کیشینی
آلیر. پشستاختانین آرخاسیندا اوزونو مشغول گؤسته رسده، بیخ آلتی
قیمیشا - قیمیشا خورما یئیر و چرده ک لرنی ده کیشی یه آتیر. بیرینجی
چرده ک اوزونه دگنده کندچی اویانیر. اوزونو او یقره قویمادان گوز آلتی
ایزله بیرکی، اونا ساتاشان کیمدیر.

ایکینجی چرده ک آتیلاندا کیشی دوکانچی نی گورور و حالینی بوزمادان
مورگولمکده دوام ائدیر یاریم ساعات، بیر ساعات بئله ... صونرا کیشی
یوخودان اویانیب گرنه شیر، یاییلیغینی چیاریب قاباغینا سریر و آستا -
آستا اوزونه - گوزونه دکیب اطرافینا سپه لنمیش خورما چرده ک لرنی
بیغیر یاییلیغین آراسی دولور. کیشی باغلامانی گوتوروب آیاغا دورور و
دوکانچی یا یاغینلا شیر. باغلامانی اونا اوزادیب دئیر :

- عمى اۇغلۇ، زحمت اۇلما سا چك گۆرهك بۇ باغلاما نه قده ر گلەر .
 دوكانچى تمكىنله ، حالينى پۇزما دان باغلامانى آليب تره زى نين گۆزونه
 آتير ، اۇبىرى گۆزونه ده چكى داشى قۇيۇب دئيبير :
 - بىر گىرونكه دن آرتيقدى .

كندچى ساكتجه الينى اۇزادير ، لاکين باغلامانى گۆتورمك عوضينه چكى
 داشينى گۆتورور و دوكانچى نين گلە سينه وۇرور ؛
 - من ايش آدمى يام و آتديغين چرده كلرى قايتا ريب تك - تك سنين باشينا
 وۇرماغا واختيم يۇخدور . - دئيبير - اونا گۆره ده . بۇر جۇنو بىردن قايناريرام
 منيم ده تاريخ بۇيۇ اۆستوموزه ياغان تولاما زلارى تك - تك قايتا ريب
 ساتاشانلارين اۆزونه آتماغا امكانيم يۇخدور . بلكه ده بىرگۆن كندچى
 مديرك ليكى گۆمگيمه گلدى ....

* * *

(صابر رستمخانلى " غومور كتابى " كتابيندان - گنجليك نشرياتى -
 باكى - ۱۹۸۹) يازيميزا كۆچوره ن (الف - يانار)

اۆتن لريم و بۇگۆنون قالانى :

بۇ غيرتلى اۇغول و قىزلاريميز صۇن آياقدا ، صون آندا نه دۇشونموش ،
 بو گۆزله نيلمز دهشتى ، فاجعه نى نئجه قارشىلاميشلار . اۇنلار هانسى آرزو
 هانسى نيسكىلله ، هانسى غضب ، هانسى ايناملا حياتا گۆز يۇموشلار ؟
 بۇيوك بىردولتتين عدالتى هومانيزمى بۇدورمى ؟ كاش من بۇ دهشتى
 گۆرمه يئيديم . هئج واخت ، هئج زامان بۇدردى اۇنودا بيلمه يه جگم . بو
 دهشتلى فاجعه ياديدمان چيخما ياق . گۆزلريم اۆنوندن چكيلييب ،
 گئتمه يه جكدير . سبب كارلارى ، قاتللىرى هميشه لعنت له يه جك ، نفرت له -
 ييب قارغيا جغام .

قلبىمى دؤزومه چاغيريرام . منيم خلقيمين كنعان صبرى وار . بۇنو
 دوستدا ، دوشمن ده بىليير . قۇى تاريخ ، زمان منيم مديرك دؤزوملو
 خلقىمى بوقده ر سينا ماسين .

بئله آغيرگونلريميزده اۆزومو غيرتلى خلقيمه تۇتوب دئيبيرم :
 - هر شئين اولى و صونو اولدوغو كيمي بيزيم ده درديميزين ، قارا
 گونلريمين ، نهايتى وار ، هر ظلمت گئجه نين ايشيقلى بىرگوندوز اولدوغو
 كيمي . (ادبيات و اينجه صنعت - نمره (۲۴۰۲) ۷)

خلیل رضا : دوام اندیز ۳۷

جوشغون طبعلی وطنپرور- انسانپرور شاعریمیز، ملی عقیده نیسن
بین الملل دیله گین دؤنمز مجاهدی کیمی تانیدیغیمیز امکدار اینجه-
صنعت خادمی، فیلولوژی علملری دوکتوری خلیل رضا دورد آیدان آرتیق-
دیرکی، حبس خانادا دیر. او، بؤگۆن ده ماهیتی چارلیق دؤورونده اولدوغو
کیمی قالان "خلقلر حسخانا سی" نین نامعلوم بیر سئلولونده عذاب چکمک
ده دیر. قانلی ۲۵ یانوار قربانلاری، بیر- بیریندن جسور ایگی تلمیز
ین سینه میزده ساغالماز یارا قویوب گئدن شهیدلریمیزین، ایتگین
دوشنلریمیزین فاجعه لی طالعی، غصیکار قلبینی سؤیوتما دی. سن دئمه،
خلقیمیزین هله باشقا گۆره جکلی گۆنلری ده وارمیش. ساغ قالان سئجه
لریمیزی آرادان گۆتورمک مقصدیله توتاتوت باشلانان زامان سایی-
سابی درست بیلینمه ینلر جرگه سینده نئجه- نئجه لیاقتلی، دیانتلی
وطن اولادی نین باشنا گلنلردن هله ده خبر سیزیک. یؤخسا یئنه ده:
"ملت نئجه تاراج اولور، اولسون، نه ایشیم وار" اخلاقی، دیلیمیزی
لال، گۆزوموزی کور، عقلیمیزی سست ساخلامالی دیر؟ نیز توتولانلاریمیزین
طالعینه نئجه بیگانه قالابیلهریک کی، اولنار ملی استقلالیتیمیز، حقیقی
معنادا اقتصادی، سیاسی سؤورنلیگیمیز نامینه جانلارینی اسیرگه مه میلر.
ایگیرمی بیرینجی عصرین آستانا سیندا، بشریتین کئچدیگی تاریخی ترقی
مرحله لرده، بؤکسک انتلکت سوپه سی ایله شرطله نن کسیمده، یارادیجی
شخصیتی اۆز دزگانی نین- یازی میزین دالیندان گۆجله قۇپارماق،
پئشه سی تمیز- پاک انسانی دویغولار ترنم ائدن شاعر- عالیمی دوستاق-
خانایا سالماق، هر شئیدن قاباق، گناه دئییلمی؟
خلیل رضا فاشیست زندانیندا چۆروین آزادلیق تشنه سی موسا جلیلین
"موآبیت دفتری" نی یانا- یانا دیلیمیزه چئویرنده، عقلینه گلردی کی،
بیرگۆن اۆنودا "بؤیوک روس ائلینده یارانان آزاد جمهوری لرین
بیرلیگینده" بئله بیر طالع گۆزله بیر؟ او دا تۇریا غی غصیکار دانمدا-
فعه یه قالخیمیشدی، بۇ دا، فرقلری بۇ ایدی کی، توتولاندا موسا جلیلین
الینده سلاح واریدی، خلیل رضانین ایسه الینده قلم. الی سلاحلی نی
فاشیست توتوموشدو، الی قلملی نی کومونیست!

جامعه خلیل رضا آدینی اجتماعی - استه تیک ایده آلینا صادق قالان صنعتکار، آزادلیق و دموکراسی نین یورۇلماز جارجیسی تمثالیندا همیشه رغبتله قارشیلامیشدیر. هله عادجه سیر حق سوزون باشینا اوزون ایپ سالینان قدغنلر دؤورونده او، جوخوموزدان فرقلی اولراق، آتدیغی آتشی نین هانسی منصب صاحیبینه توش گله هه گینی عئینینه المادان دئد - یگینی آجیق - آشکار دئمیشدیر، جمعیتده کی منفی حاللارا، گؤز گؤره تسی آلدانمالارا قارشى و پنداش - شاعر سسینی اوجالتماقدان هئچ واقست چکینمه میشدیر. پوشتیک اتها مینین، و پنداش غصی نین اورتوکسوز و ایها ملی هدفلری "آزادلیغی گرام - گرام" و ثرن عقلی میلچک بویدا "قولۇ زورلورلار"، "اشیدن کارلار، گؤرن گؤزلر"، "بالیغی یادا و چون توتان تۇرلار"، "فاتح بوشقابی یا لایانلار"، "اوزگه بوغازیله اولایان" ملی نھیلیستلر، اونون "شنگولوم" دئییب مسخره یه قویدوغو سیماسیزلار و سایره تیپ لردیر، یوکسک وظیفه موقعلرینده قرارلاشان جنایتکار - لاردیر. عوضینده، زامان - زامان او، محرومیتلره دوچار اولموش تعقیبلره، تهدیدلره معروض قالمیشدیر. تکجه اوزو دئییل، امکدashi اولدوغو مؤسسە، اثرلرینی چاپ ائدن نشریات و مطبوعات اورگانسی ایشچیلرینین ده مردانه خلیل پوشتیاسی، خلیل پرنسیپاللیغی سببینه "دار آیاغینا" چکلیدیگی نین شاهی بیگ .

بیر عادت اولراق اجتماعی تدبیرلرده، ادبی - بدیعی ییغینجاقلاردا خلیل رضا حکماً یا سؤز کورسوسونه قالخار، یا خود اگلشدیکی یئردده دفتر - قلمینی دیزی نین اوستونده هه ایشه سالاردی. من بونو اونونلا بیرگه خارجه و جمهوریلره سفریمیزده ده مشاهده ائتمیشم. اوتوبوسدا دا، طیاره ده ده یازاردی، هئی یازاردی. خصوصاً گزدیکی وطن تورپاغی نین هرگوشه سنین تاریخی نی، شخصیتلرینی، طبیعتی نین تفرعاتی ایله اویره نیب پوشتیک دیله چئویرمک اونون وردیشینه چئوریلیمیشدیر. ایگیرمی ایل بوندان اول، ۱۹۷۵ - نجی ایلده قلمه آدیغی "شوشا سفری" پوئماسیندا دا بو تورپاغین یغتیشدیردیگی سرکرده لر آیریجا، صنعت - کار آیریجا، چایلار، داغلار، دره لر، بولاقلار، قایالار، چیچک لر، میوه لر اوز آدی، اوز طعمی ایله آیریجا یئربه یئردده تصویر ائدیلمیشدیر. "بورا یاغی کلسه آناسی مه لر" دئییه شاعر سوق طبیعی سی ایله هله اۇ وقت

بئله بهشته طاماح سالابيله جك كسلره حدّتىنى بيلدیرمیشدی . بۇ قديم تورپاغیمیزا خیانت الی اۇزانان گۆندن، اکثره میست "قاراباغ"، "کرونق" تشکیلاتلارینین الی سلاخلی قۇلدور دسته لری طرفیندن آذربایجا- نلیلاری ارمنستانداکی اۆز دده- بابا یئرلریندن ماحال- ماحال کۆ- چۆرولدوکلیرى، یۆللاردا گۆلله بارانا تۇتولدوقلاری چاغلاردان خلیل رضا اۆز دینجلیگینی، راحاتلیغینی ایکی قات، اوج قات ایتیرمیشدی . او، قاراباغی، نخجوانی، گنجه باساری کند- کند، ائل به ائل دؤلاشمیش، آزعینلیغا، زوراکیلیغا، مرکزین ملّی- دینی آیری- سچکیلیک سیاستینه قارشى اجتماعی آیققلیغا، بیرگه مبارزه یه چاغیرمیشدیر. بۇ گۆن یاشلی- جوانلی شاعرلر، عالیم لرنسلی ایچه ریسینده اۇنۇن قسده ر یورۇلماز قلم چالان ادبیات فدائیسى نشان و ثرمک چتین دیر. خلیل رضانین ایشلک قلمیندن چیخان، مصراعلاری آلۇلا بوکولو پوئتیك نمونه لری علمی- پوبلیسیست یازی لاری، بین المللیلیگه حصر اۇلۇنموش شعر و پو- شمالاری دونیا و سووئت خلقلرینین بدیعی ارشیندن ترجمه اثتدیگی جلد- جلد "قارداشلیق چلنگ لری" نى، دؤوروموزون سالنامه سی اۇلاچاق قده ر "گونده لیگ لرینى" بیغیب بیغیشدیرماق بیرشخصین امکانی خارچینده دیر. خلیلین "تورکان" دا اکیب بشجردیگی باغی اۇنۇن تکجه صنعتکار یوخ، هم ده قلمی یئره قویان کیمی درحال کۆلونگدن، بئلدن یاپیشان، نئجه دئیهرلر، تورپاق اۇغۇنون شجاعتلی امه گیندن نشانه دیر. ایندی بۇجور غیرعادی فداکار انسانین، بیتمز- توکنمز الهام قایناغی صنعتکارین حقیقی وطنداشین بویوک، شمره لی، فایدالی فعالیتی زوراکیلیقلا دایاند- یریلیمیشدیر. آخرنجی دفعه شهیدلر خیابانیندا جسور وطن فدائیسلیرى زۇحونا اوړه ک پارچالایان مصراعلارینی گۆلاب ائدیپ سه پهن دن صونرا "ابلیس ملعون" ون اجراچیلاری اۇنۇ دوستونون آغ ماشینیندان دؤشوروب اۇزلرینین قارا ماشینینا اگلشدیرمیشلر. بیرواقت عینا جاوید، جواد سانلی، مشفق نئجه یا خالامیشدی لار سا اونو دا ائله جه خاپا- خاپ یا خالامیش، تورپاغیمیزدان آرا لاییب اوزاقلارا آپارمیشلار .

آخی، خلیل رضانین گناهی نه ایدی کی، اونون، همچنین "اعتبار ممدوف و باشقا آذربایجانلی محبوسلارین سیماسیندا خلقیمیزین گۆزو- آچیق، ناموسلو اولادلاری بوگون زندانلارا سالینیب مین بیر اضطرابا

معروض قالمیشلار؟ نه واققدان سري، هانسی بین الخلق حقوق قایداسینا، هانسی انسانی انصاف نورماسینا کوره اوز ملتینین، اوز تورپاعینین توخونولماز کونوستینوسیا (اساسی قانون) حقوقونو سوز کورسولرینسده مدافعه یه قالخانلار حانی، اونلارا قارشی، اونلارین اراضی سوتوللو- گونه قارشی هجوم گئچن، سرحد ناحیه لرینده کندلری یاندیران الی- سلاخلی اکستره میست لر" ایلیس ملعون" ون سوارکویون قولجه لسری ایسه گولمه شکر ساییلمالی دیرلار؟!

خلیلین اوستونه بیخماق ایسته دیکلری گناهی - ملی عداوتی قیزیش- دیرماق اتها می نی شاعرین استه تک ایده آلی نین افتخارلی ملی لیکه ، یوکسک هومان نیست ماهیتی سوسوتون رد ائدیر .

خلیل رضانین محلسلرده ، میتینک لرده اوخودوغو و "مندن باشلا بیر وطن" توپلوسوندا گئدن "سلاخلان!" شعری جوخلارینی تشویشه سالمیش کتابی نین نشرینی ده سو و دیگر تهیرلی اثرلرینده کوره یوبا تمیشد- یلار دا . شعردن، صنعتدن خیرسیزلر اثرین سرلوجه سیندن یاییشیب واهمه یه دوشور و بونو حقیقی معنادا دویوشه- سلاخلانماغا چا غیریش کیمی قلمه وئیردیلر. حالبوکی سو شعر اطلینده خلقی الی سلاخلی قولدورلارین "آرخالی کویک لرین" نیتینه قارشی آییق - ساییق دورماغا ، هر بیر وطنداشی اوچالندان کیفیتلری اوچا توتماغا سؤوق ائدیر. الیندن اوو تفنگی ده آلینان کوتنه یه مراجعتله دئییرکی "سلاخسیر دایانماغا بیر قیریم دا حقین یوخ". سرنه ائتمه لی؟ جوابی بودور کی، "گوزل لرین قوشا لوله ، کیرییکلرین گولله ، اوخ ..."، غیرتینله ، نفرتینله ، حرا- تینله سلاخلان. چونکی سو سلاح "توپدان، تفنگدن اوستون، تانکدان ، راکتد گوخودور". سومعنادا همین شعر خلیلین و صون دؤور پوئزیا میزین سیاسی لیریکا میزین ان توتارلی نمونه لریندن دیر. من قصدا اونون بین المللجی لیگینی، دوستلوق ترنم چونو اولدوغونو بیرباشا شیوتسا یئتیرن علمی و پوئتیک اثرلریندن دخییل، محض اونو "ملتچی- اکستره میست" کیمی دیله- دیشه سالان، بلکه استنطاق پروتوکوللاریندا دا حاللانان "سلاخلان!" شعریندن بیرپارچا گتیرمک ایسته ییرم:

هله هئچ بیر فتوایا ، فعله ، مکره اویمایان ،
بیرجه قاریشقانی دا تاپدماغا قییمایان ،
قلبی عمائدان درین ،

بئووشەدن دە كۆورەك

حتى دوشمنلرینه دوز- چۆرك وئرن خلقیم،

... قانیندا صافلیق آدلی داشقینا یله سلاخلان!

دونیا یا محبتین، عشقینا یله سلاخلان!

بین الخلق عالمینده قدیملردن بری حقوقی دولتلرده، ترازى حق - عدالت سمبولو ساییلمیشدیر. یعنی انسانین یا خشی - پیس عمللیری میزان - ترازى، قورولوب یوخلامادان ككچندن صورنا اونون حقینده صون قناعت حاصل اولور. بومعنادا كۆره سن خلیل رضانین هومانیزمه، بشری دو یغولارا خدمتدن عبارت اولان عملیری - اثرلری ترازىیه قویولو بمو؟ ترازینین هانسی كۆزو آغیر گلیب؟ گناهلاری، یوخسا ثواب ایشلری؟ امپئریانین ترازى باشی توتانلاری او قدهر عملی صالح دیرلر کی، گناه - سیزی الی قانلی، فکری قانلی مقصدن فرقلندیره بیلسینلر؟ او دولت کی، دیوان - ترازىسی بینووره دن غیر قانونی اولوب، خلقلره، خصوصاً ده تورک دیللی اهالییه قان او ددوروب اونون وارثلری نفعه بیردن - بیره اوز ماهیتی نی ده پیشیب معجزه گۆسته رر - گناه سیز شاعر دن عذر ایسته - ییب آزاد لیغینا قول چکرلر. البته، اونلار بو آددیمی اوز خوشلارینا آتما یا جا قلا ر. چونکی بیزیم خلقیمیز اوچون گون کیمی عیان اولدو کی، "سووه رن لیک"، "دموکراسی" سۆزلری کۆهنه آمرلیکین اوستونه چکیلمیش یئنی گۆز قاما شدیران پرده ایمیش، اوتوز یئددینجی یلین گئدیشاتسی ایندی داها مۆدهیش، داها جدی دوام ائدیر. خلیل "۳۷" نین وارثلری جلدینی ده ییشمیش یوگونکی منصب پرست دیکتا تورلاری، اونلارین "قوتونو" گۆتورن "شرق یالتاغی" رؤلوندا کی نهیلیست ملت خائلرینی یا خشیجا دامغالامیشدیر:

نه قدهر کی، بیرملتی یئتمیش یئره بؤلنلر وار،

نه قدهر کی، رتبه اوچون، شهرت اوچون اؤلنلر وار،

نه قدهر کی، "دموکراتیا"، "آشکارلاما" دئییه - دئییه

بوغاز بیرتیر بو زوجولر، زورنا چیلار، شئیپورچولار

نه قدهر کی، جزا سیزدیر خان کندینده ائولر بیخان،

اورهک یا خان بیرتیجیلار...

او خیانت سانما بیتدی،

دوام ائدیر ۳۷

او جنایت ، دوام ائدیر ،
منیم شعریم ، منیم قانیم جنایتله دعوا ائدیر .

عزیزیم حللیل! سنین هر نوع جنایتله ، حقسیزلیقلا دویوشه گیرن پوئزیانی
دؤنه - دؤنه او خودوقا تسلّی تاپیریق کی "حبسیّه" مؤلفی خاقانی نیسن ،
دؤزوم رمزی نسیمی نین ، تئزار روسیاسی زندانلارینین عذابکشی مصطفا آقا
عارفین اولادی ان آغیر محرومیت سیناقلارینا تاب گتیره جک دیر . سنی
یختیرن ، سنی سئویب اونو تمایان خلقینی شعرلرینین بیرینده سسروه
بنزتمیسن ، "یا خشی کی ، همیشه سرو اولموشوق ، هئچکسین بوینونا ساریلما -
میشیق" دئمیسن . ایندی بو سروی ، اونون هر بیر بوداغینی ، یاریاقلارینی
سارماشیقلار بوروموشدور . خلقیمیز اوز شروتلرینین صاحب صلاحیتننده
بو سارماشیقلاری بیر - بیر قیریپ تئکمک ، ایکی عصره یاخیندیر کسی ،
دوشدویو "خلقلر حبساناسی" ندان آزاد اولماق عرفه سینده دیر . "گونده
بیر زاکونو / قانون / گورن جانیمیز" ین بو ذلّتن خلاص گونو رئسّال
حقیقت دیر . بئله بیر تاریخی ضرورتین قارشسی آ لینماز دیر . خلقلری
بیر - بیرینین اوستونه سالیشدیرماق ، حقسیزه دایاق دوروب حقلنی
قانینا غلطان ائتمک ، آسیب کسمک ، حبسانایا سالماق پوسکور مکده
اولان بیر ولکانین اوستونده قرارلاشمیش امپریانین ال آتدیغی مونونجو
سامان چؤپلری دیر کی ، "گؤسته رن ساعتده دؤوران فلک بیر انقلاب -
هم اوزو فانی اولور ، هم لشکری ، هم کشوری" . بیز سنی صیراوی وطنداش
کیمی ده همیشه خلق منافعینی اوز شخصی رفاهیندان اوچا داسا خلایان ،
ملتبین سئوینجینه اوشاق صمیمیتی ایله قوشولان ، ائل دردینی ، دوست غمینی
شخصی فاجعه سی بیلن ، دار مقامدا کومه گه جان آتان و بو کیفیتیه امید
طلب ائدن گورموشوک . شعرلرینین بیرینده اوز همکارلاریندان گیلئی -
له نیرسن کی ، بیز بدخواه اختیار صاحبین آدینین اوستوندن ، بیزیم
نئچه ایلیلک چوره گین - دوزون ، الفتین اوستوندن خط چکدیگینی گورنده
بس نیه سوسدون؟ ایندی بو سئوالی هرکس اوزونه وئرمه لی دیر . بسئوال
حقسیزلیغا قارشى دوزومسوز اولماغا ، شره قارشى یوردداشلاری بیرلیکه
دعوت دیر :

ائله بیر یاغی ایله اوز - اوزه سن کی ،
گؤزونه گیرسه ده تیکان ، اوخ سنین ،
بیرجه آددیم بئله گئری دورماغا

حقین یوخ، حقین یوخ، حقین یوخ سنین.

بئله بیر تلاطملی، لاکن اومیدسیز اولمادیغیمیز گونلرده ائلمیزین اوبامیزین هر تدبیرینده سنین یئرین گورونور، خلیل! "ان آزاد، ان خوشیخت، ان گوزهل گون" سایدیغین ۲۸ مای مراسمینده سنین یئرین گوروندو، خلیل! تئزلیکله گوروشه جه گیمیزه شبهه یوخدور. سنین اشتراکینلا بو بوشلوقلار دولاجا قدير. اوزونه، اوخوجولارینا همیشه دیانت تلقین ائدن، "حسیه" مؤلفینین آشاغیداکی بیتینه تاپینان شاعره آغیر مقاملاریندا اورهک - دیرهک وئرمه گه لزوم گورموروک :

نه زنداندان چکینیریک، نه قانلی دار آغاجیندان،

چونکی تورکوک، ار کؤکسوموز آل قیرمیزی دان یئری دیر.

الینده قیلینج یوخ، قلم توتان شاعر - عالیم سربست بوراخیلمالی دیر. الینده آفتامات - کارابین دئیل، بئل - کولونگ توتان وطنداش آزاد اولونمالی دیر! بو، انصافین - وجدانین قناعتی دیر، بو، دورون طلبی دیر. بو، "میزان - ترازی" سی اولان حقین، عدالتین چیخاردیغی قراری دیر!

قاسم - قاسمزاده

اختصارلا عرب الفباسینا کؤچورن: سونمز

حبیب فرشبا فین قالانی:

انسانین طبیعتده داها آرتیق غلبه سین آرزولاییر :
انسان گولدوره جک طبیعتین اوزون او غالب گله جک طبیعتده
کسیب یئر اوزوندن شرین کؤکونو چا تا جاق عشقه ده، محبتده
صون سوزده دئمک کی " دیرناغی له یئر ائشیب امکی ضایا گئدن " و
" آلین تريله بیر تیکه یا وان چوره ک تاپان " آذربایجان کندلی و اکیدی
لری نین فلاکتلی یا شاییش لارینا حصر اولونموش شعرلرده، خصوصیه کتابین
آدینی داشییان " قره داغ کندلرینده " آدلی منظومه ده شاعر اوزو معلم چی
لیک خاطره لرینی بدیع بییر ساقدا بیان ائتمک له، ائل دردین اوزدردی
بیلیب و اونلارین شرفینه باشا گیر :

کندین ایچیسنده چول باییردا دا هامی چالیشماقدا، ایشله مکده دیر
اونلار دوز دوشونموش بو فلسفه نی شرف یاراتماقدا، صاف امکده دیر

*****

باغلاما

اۇ ھانسى شاعردى تېرىزدە ياتىب ؟
قۇھۇم قىيلەسىن اۇنودوب آتىب ؟
"اۆرەك دۇيونتو" سى گۆيلره جاتىب .
اۇ آدلىم شاعرىن آدىنى سۆيلە .

اۇ ھانسى شاعردى آدىن اۇجاتدى ؟
كىمىن فرمانى ايله ائوز دىلىن آتدى ؟
شعردن مىن گۆزەل ھىكل ياراتدى .
اۇ اوستاد شاعرىن آدىنى سۆيلە .

اۇ ھانسى شاعردى دىدى انا الحق ؟
قانىندان ايندى دە قىزارار شفق .
جانىندا واراىكن نه قدهر رَمَق .
دۇيوشن عارفىن آدىنى سۆيلە .

اۇ ھانسى شاعردى دايىم بىللادا ؟
قازىلىب مزارى اۇ كىر بلادا .
بىر خوش گۆن گۆرمەدى يازىق دونيادا .
اۇ فاضل شاعرىن آدىنى سۆيلە .

اۇ ھانسى شاعردى صۇيدولار اۇنى ؟
يىر گىدى قانىندان قىرمىزى دۇنى
نه ائتدى جاتاندا عمرۇنون صۇنى
حروفى شاعرىن آدىنى سۆيلە

اۇ ھانسى شاعردى " چردەك " ياراتدى ؟
چكىب باغىرساقىن ائشىگە آتسىدى .
ايشگنچەلر گۇروب آل قانا باتسىدى .
اۇ مبارز شاعرىن آدىنى سۆيلە .

اۇ ھانسى شاعردى آيرىلدى بىزدن ؟
اۇ جادى ، درىن دى ، داغدان دىزدن .
آلدى الھامىنى " سەند " يىمىزدن .
اۇ بۇيوك شاعرىن آدىنى سۆيلە .

مدینە قۇۋۇلدى مدینە سىندىن
وطن اوچون گىچدى او، سىنە سىندىن
قان قۇسدوردو دشمنە كىنە سىندىن
او قادىن شاعرىن آدىنى سۇيلىسە

شىشەدن سىگردى اونون شىهرى
پرى لىر شاعرى گوللىر بىجىرى
اونو توتدو محمدخان قىجىرى
او شىهد شاعرىن آدىنى سۇيلىسە

اوز - اوزه دايانسىن قىير داشىمىز
يا بىر اولسون يا كىلسىن باشىمىز
حسرت دىر قارداشا قان قارداشىمىز
وصال سىز شاعرىن آدىنى سۇيلىسە

او دىل ھانسى دىلدى، كىم اونى دانىر
او دىلدە، يازىلان كىتابلار يانىر
سىندىر قۇشۇ تىك يانىر - يارانىر
اوقدرتلى دىلىن آدىنى سۇيلىسە

آدىم " تىلىم خانلى " توركى دىر دىلىم
بوتون شرقە - غربە داغىلىب ائلىم
بىر " تىلىم خانلى " دا واردىردى ئىلىم
او اولان شىهرىن آدىنى سۇيلىسە

* صوفي چايي *

هرگون قارا يئللرا قلده اسديرير * صوفي چايي گيلئي لي يم فلکدن
 دودا قلاردان گولوش کولون کسديرير * کونوللرده غم شيتيلين اکر کن
 اصلان بوغان قوچ ايگيدى دوغدورور * ائل قاينغسى چکن جيلاز آنادان
 چيمديرمه ميش قان گولونده بوغدورور * او اوغلانى چايدا گولده دنيزده
 بولبولو گوي ياشيل گولوباغيندان * قووزدوروروريا زين اورتا چاغيندان
 اولکه نين قوچ کئيك سيغرائل داغيندان * قلسي يارايالقيز گره مارالى
 قارابايراق ائل داغيندا قالديرير * ايگيدلري آتدان يئره سانديرير
 غم پرده سين سارتئلينده چالديرير * ديبله نديرير عا شيقلرين ديلسيزين
 بوغدودورورخان چوبانين سارا سين * آريا چايي يازدا آشيب داشرکن
 مه لرقويورائل قيزين ۴۴ ناسسين * به لشديرير قاراسا چين آل قاننا
 ايگيدلري دوغما ائلدن اوبادان * بالالاري اوزاق سالير آنادان
 اوتانديرير تومانچاق آج بالادان * آياق يالين ديزي ييرتيق آتاني
 قويدودورور آلاولانان اوره گه * آل گوزلري قپ قيرمیزی قيزاردير
 غم يوکوندن بوکوک قالان کوره گه * نيسگيليه حسرت يوکون چا تديرير
 وارليلارين ياغ بايدانين داشيردير * بالبله سين حصر ائديري وارنيا
 وار سيزلارين غم درياسين داشيردير * غصه وئيرير عومور بويو وارسيزا
 ياز بولودون آغلاما قدا باغلارام * صوفي چايي دينديرمه کي آغلارام
 سوووق کونول اوره ک لري داغلارام * سينه مده کي قپ قيرمیزی کوزيله
 باغلي قالان حق قا پيسين آچماغا * بيرقوشودوم قانادلانديم اوچماغا
 چول با پيرا ، داغا ، دوزه قاچماغا * بودارقفس نينده جانيم چيخما ميش
 اونودموشدوم قول قاناديم باغليدي * من بئچا را گورته قده رهوشسوزام
 آنليم قابارا ينجه بويونوم داغيلدي * قارا قول تک گوز دونيا يا آچان دان
 چايدا چيمه م اوردک سياق نازيله * آي نه اولار گويده اوچام غازيله
 اوره ک سوزون بيلله نديريرم سازيله * سارتئللرين اويناداندا زخمه لر
 آي انما نلار منيم حاليم ياماندي * سوزده دئيه م زمان نه پيس زاماندي
 اونودمايين بير بيريزي آمانسدي * اونودسازدا من يازيغي عيبي يوخ
 ائل ده نينه آجي بييان قاتما ييين * مظلوملارين فکرين باشدان آتمايين
 اولدوزلار تک قاش گوز آتیب اتمانين * گونش ساياق ايشيق ساچين عالمه

انسلن اولون انسانلارا آغلاييين * يارالي نين يارالارين با غلاييين
 يانقي چمن گوللره سو وئرمگه * چاي تک آخين چشمه تكين چا غلاييين
 نازيک اينجه شاخه لري ارمه ييين * بودا قلارين گول چيچکين درمه ييين
 بوئش گونلوک دونيا دا سيز سيز الله * سينيق کونول او ره کلره ديمه ييين
 فيکرا نتمه ييين دونيا سيزه قالاندى * دائم سيزي سؤدگولونه سالاندى
 بوئتر نيقدان عالم آشکار گوروسيز * اجل يئلى اسدى جاميز جالاندى
 صوفي گون باتدى قاش قارالدى * اوچا دا غلار افق برده سارالدى
 قارانقيليق قارا گونلوک قورارکن * سونسوز عالم گوزا ونونده دارالدى
 سحر تئزدن من بورا يا گلنه نندن * ايندى يهدک گوزياشلاريم آخيرا ر
 داهي بسدور دوروم گئديم، اوشا قلار * ايندى منيم هي يولوما باخيرا ر
 اوزا قلاشيب سندن آيري دوشمه ميش * آغلاييرام آغلاما ييم نئيله ييم
 کيمسه يوخدور سوزلر يمي اشيتسين * سوز منده سين با غلاما ييم نئيله ييم
 تکجه سنسن بوهاي کوي سوز جولرده * خاريلتिला با غرتيما سن وئردون
 آما حئيف شا ققيلدا ييب آخاندا * با غرتيمي سن اوزومه پس وئردون
 قايداندا اوز سوزلر يم اوزومه * دوزمه ديم بولود تكين آغلاديم
 بيرميين اوچ يوزالي بئش ايل هجرتد * کئچيردي بودفتري من با غلاديم
 سندن صورائيا ئي فر " اوزانلار * يئنه توپوز اللرينسه آلارلا ر
 ائل نغمه سين ساز تئلينده چالاندا * هردن ده بيرسنى يادا سالارلار

دهوه و چاققال

جانا وار ال بېر اولوب تولکوايله * توتدولار چاققالی حبله يله ديله
 دئديلر: "بوخدو بيزه سندن عزيز، * نه گرهک اولسا سنه، وئردېک بيز.
 دورما کسدير ده وه نين بوللاريني، * قول کيمي باغلا اونون قوللاريني
 قورموشوق، طلسمي حاضير ده وه نين * دورموشوق، داغ کيمي آرخاندا سنین"
 باخدی چاققال بوشيرين وعده لره، * دادلی افسانه لره خوش خبـره،
 ده وه نين کسدى گله نده بولونو، * ايسته دی زنجيره سالسين قولونو.
 چاققالا باخدی غضبه ندى ده وه، * ائله بيل داغدا ایدی ائندی يمره
 آياغين باسدى اونون کله سينه، * باخمادی زار و پريشان سسينه .
 دئدی چاققال کي، آماندير اولورهم، * گوزلريم قاندى، دو ماندير اولورهم .
 بنتيشين، ای منيم آرخام، کومگيم * نئزا اولون، هايدی، کسيلميش کلگيم .
 گوردو بوخدور سینه سن وئره نی * آز قاليدير خшил اولسون بدنـی
 سادينا سالدی شیرين وعده لری * آه ايله، ناله ايله باخدی کئری
 گوردو بوخدور گئريده "داغ" لوطولار * قارا کاستوم دریلی آغ لوطولار،
 سوزه آللاندی - دوزه آخدی قانی،
 اولدو رسوای جهان چيخدی جانی.

دوشانين ايگيدليگی

طوزاناق سالميش ایدی بېردوشان * برک قاچيردی، دئديلر: "آی حيوان ،
 نه اولوبدور، بيزه بېرسؤيله گورهک" * دوردو دوشان، نفسين کؤک له بیرهک،
 دئدی: "چا تميش منه دهشتلی خبر: * فيلرین شاهين ازيشديرميش لـر .
 اولار ايسه بونو بيلميش مندن * قوپا ريب های، ائله سالميش شيوه ن،
 باشيمي قيمت ائديب، مين دینار * آختار يرلار، منی هرياندا اولار ."

* * *

ائله کس وار، بؤيوک ايشلر گوره نين * داغ يار ييب، عالی بنالار هوره نين،
 ايشيني قيد ائله بېر امز آدینا * گوز بومور دوستونون استعدادینا

" جعفر رمزی "

يا ديمدادى بيزه سۆزلر دئيه ردون * ايزگۆسته ريب بيزه ايز بيلديره ردون
آغلاديب ، آغلاييب ، هم گولدورردون * ايزلرون قوربانى، آى حلاج اوغلى

سا والان قوجاليب ، سهند قوجاليب * آما گونده ن گونه بويى او حاليب
ايللردى سۆزلرون ياديمدا قاليب * سن بير او حادا غسان، آى حلاج اوغلى

بتار خاندان ، باقر خاندان دئيرسن * اللهياردان ، باغچا باندان دئيرسن
ميل موغاندان خان چوباندان دئيرسن * سن ائله آتاسان، آى حلاج اوغلى

سن گئجه نى شومشه كيمي حيريبسان * يوردوموزدا بايقوشلارى قيريبسان
تپه گۆزه آغير توپوز ووروبسان * ائل سنه گووه نير، آى حلاج اوغلى

قورقوددان نيسگيللى قالما آى اوستاد * كۆنلووه هئج كدر سالما آى اوستاد
گۆسته ربيزه صدهاردا آى اوستاد * سن دده م قورقودسان، آى حلاج اوغلى

كورا و غنودان ، قاچاق نيبى دن دانيش * شاه اسماعيل ، عاشيق حسن دن دانيش
سليمان رستم دن ، گنگوندان دانيش * من سنه قوربان نام، آى حلاج اوغلى

بيرده اولار سنه گۆزوم ساتاشا * قوللاريم بوينووا بيرده سارماشا
صانيرام كى ، گۆزوم اوندا قاماشا . * باشووا دولانيم، آى حلاج اوغلى

اؤلمه ييديم ، بيرده سنى گۆره يديم * البروندن بؤيوك اوستاد اؤپيديم
آياغووا گۆزياشيمي توكئيديم * قوربان اولوم سنه، آى حلاج اوغلى

*****

* نالان گورورم *

باخیرام هر طرفه هامینی نالان گورورم
اؤغلو اولموش آنا تک تبریزی گریان گورورم
شهریارین شهری چوخلو ایگیت لیر بویؤدوب
بؤ ایگیتلر دن اؤتور هامینی نالان گورورم
هانى یارب اوخویان چهجه ائدن سیره لیرین
باخیرام هرکسه من چوخلی بریشان گورورم
روح جاندا ن گئده جک آد دی کی، انسانا قالار
شهریارین آدینی مهر درخشان گورورم
باغ جئنده گزه ر حوری و قیلمان دئولر
استادین روحونى جئتده خرامان گورورم
یو قده ر ناله ائدیر بولبول شیدا نه اؤچون
شهریارین وطنین شام غریبان گورورم
بابکیم شهریارین اولمییه جک بیلمه لی سن
اما حیدر بابانی بؤ گئجه نالان گورورم

*****

توضیح و تصحیح

گئجه ن مای (۱- ۷۶) دا "دانشمندان آذربایجان کتتابینى یوخلویاق" ادلی مقاله
سیزده متاسفانه بیرنجه چاپی یا نلیش اؤزوغرمیشدیر اؤ مقاله تحقیقی بیرمقاله
اؤلدوغونا گؤره اؤنلاری اصلاح ائتمگی بورادا لازیم گوروروک
۴۱ - نجی صفحه ده ۵ - نجی سطرین دوزگون شکلی بئله دیر:
"اولراق"، "لهجه الشعرا" یازیلیمیش، میرزا محمدعلی مدرس تبریزی ده اؤز اثری
"ریحانة الادب" (ج ۳) ده .....
همان صفحه ده ۱۹ - نجی سطرده "شخص دیر" عبارتی جمله نین آخیریندا ن دو -
شموشدور.
همان صفحه ده ۲۵ - نجی سطرین اولیندن "۶۴" دو شموشدور.
۴۲ - نجی صفحه ده، بیرینجی سطرین آخیر کلمه سی "بیلیر" اولمالی دیر.
همان صفحه ده، ۵ - نجی سطرده حاجی ملا یثیرینه "حامی مله" (ملست
حمایت چی سی معنا سینا) قویولمالیدیر.
۴۴ - نجی صفحه ده ۲ - نجی سطرده "ایکینجی" دوزگون دور.
همان صفحه ده ۲۵ - نجی سطرده "ریاض العاشقین" دوزگون دور.

﴿ غزل ﴾

کزیرم چوللری عشقینده پریشان یانیرام
یوخد ی بیر کیمسه دئییه، دردیمه درمان یانیرام
نه قده برک ایدی بیلیم یا ریمین قلبی کی من
بو قده ریا لواریرام، سایمیر او جانان یانیرام
نه اولایدی قره خالین کی قاراتدی گونومی
نه اولایدی بئله نازین کی آلیرحان یانیرام
نه اولایدی دوداغین غنچه سی نه قاره قاشین
نه او کهلیک یئریشین، قلبیم ائدیرقان یانیرام
نه او جور یول یئریمه ماغین، نه بو جور سا یما ماغین
نه ائله آتماجا سوزلر، ائوی ویران یانیرام
یئل اسنده تئلیویون اوینا ماغی جانیم آلیسر
هم ائدیر صبر ائوینی گورنجه تالان یانیرام
هر کیمه سؤیله میشم سنده اولان عشوه نی من
قالیب حقیران، نئجه کی من سنه حقیران یانیرام
چارقات آلتیندا آلاگوزلره حقیران یانیرام
غمه دوزمک نئجه ایل اولسا دئنه باری دوزوم
بیلیم آخیردا کی بیرگون کله جا قسان یانیرام
سنه آماندی اوزون گورسه ده من؛ کلمیه سن
منه مشکیلدی چکم بیر بئله هجران یانیرام
حسرتم عمریده بیر باخماغا، بیر کلمه سؤزه
اقتمه یین گول دوداغیندان منه احسان یانیرام
چکمیشم چوخ آدین عشقیله مصیبت کی دئمه
یا نمیشا م با شدان ایاغه گینه با خسان یانیرام
بیرجه گل حالیمی گور، قلبیمی یوخلا اولورم
بیر بئله ائتمه کیلن ناز فراوان یانیرام
گوزومون نوری گئدیپ، فیکریمی عشقین داغیدیب
بوزموسان حالیمی ای فننه دوران یانیرام

نه بودونیا یه گله دیدیم، وورولایدیم سنه من
 نه بو اولارا یانایدیم گوز آچاندان یانیرام
 استخاره ائله دیدیم قرآنا کی، چاره نه دیسر .
 اود- الوو آیه سی گلدی دئدی کی یان یانیرام

+=+=+=+=+=+

حمید سیدنقوی (حامد) تبریزی

=====

* الهام *

بیا کام دل ناکام من باش * فروغ صبح و شمع شام من باش
 فروزان اختر شبهای تارم * شکوفان گلشن ایام من باش
 بشو درد و درون ساغر مریز * شراب صاف شو درجام من باش
 دلم خسته است از تیر حوادث * بیا و مرهم آلام من باش
 براه زندگی همراه من شو * در این ره همدل و همگام من باش
 نگارا، از عقابی دست بردار * کیوتر شو شکوه بام من باش
 بدشت عشق ای آهوی وحشی * رها کن رم بیا ورام من باش
 نباشد بی تو آرامش بجانم * تو ای آرام جان آرام من باش
 بدام جز محبت دانه ای نیست * مترس از من بیا دردام من باش
 تو ای زیبا غزال ملک هستی * به ابداع غزل الهام من باش
 بگلزار سخن ایجاز من شو * به بیستان ادب ایهام من باش
 ز آغازم بجز محنت ندیدم * بیا و عزت انجام من باش

دل (حامد) زناکامی فسرده است

بیا کام دل ناکام من باش

کتاب " باقرخان سالار ملی " منتشر شد

این کتاب ، تالیف و نگارش آقای صمد سرداری نیا . و توسط انتشارات
 ایرانیان در ۱۶۰ صفحه در تبریز منتشر شده است .
 در این اثر علاوه بر بیوگرافی و شرح مبارزات باقرخان سالار ملی و
 چگونگی شهادت مظلومانه آن قهرمان آزادی ، دست های خیانت باری که به
 دژ مستحکم انقلاب مشروطیت یعنی تبریز و فرزندان مبارز آن ضربه زدند و
 عامل انحراف انقلاب مردمی مشروطیت بودند افشا گردیده است .

✽ اؤتن لریم و بوگونوم ✽

عمر و مده بئله کدرلنمه میشدیم، بئله سینیب - داغیلما میشدیم. حتی وطنیم جنوبی آذربایجاندا، ملی آزادلیق حرکاتیمیزا قصد ائدیلب، ائویمی، عائله می، دؤغمالاریمی ایتیریپ، باکی یا پناه گتیرنده ده بئله کدر - لنمه میشدیم. یؤخ، اؤندا اؤلومون الیندن بیر ته هر یاخا قورتاریپ، شمالی آذربایجانا گلدیگیم گونلرده قانادلاریم داها گؤچلو، اومید - لریم داها اعتبارلی ایدی. سؤسیالیزم مفکوره سینه، سووئت اجتماعی قورولوشونا، اؤنون عدالتینه هومانیزمین اینانیر، باکی نین آغ گون لرینه گؤوه نیردیم. هیهات، ایندی گوزلریمه اینانمیرام، گوردوکلریمه ائشیتدیکلریمه اینانماق ایسته میرم... باکی نین طالعی تبریزین طالعینه نئجه ده بنزه بیرمیش...

یادیمدا دیر، ایکی ایل اؤنجه دؤغما تورپاغیما ارمنی اکستریمیست ملچی لری طرفیندن ایلک دفعه قارا تجاوز اللری اؤزاناندا اؤیدورما قاراباغ مسئله سی مثیدانا چیخاندا بیر اجتماعدا اشتراک ائدردیم. قان قارداشلاریم، بوتایلی باجیلاریم، ایش یولداشلاریم بؤحا قدا چؤخ دا نیشدی لار، وطن دردیله یانیب - آلیشدی لار. دؤزه بیلمه دیم، نئجه دؤزه بیله ردیم، ائله بؤرادا جا اؤتن گونلریمی، گنجلیک چاغلاریمی، اؤتایدا آزادلیق، دموکراتییا اؤغروندا مبارزه آتیلدیغیم گونلر یادیمدا دوشدو. قانی بیر، جانی بیر، دیلی بیر، آمالی، ایدییا سی بیر، عقیده سی، دینی، ایمانی بیر اولان قان قارداشلاریملا بو درده من ده یانیب - آلیش دیم، دانیش دیم، نه دانیشدیغیمی بلکه ده اؤنودا ردیم، آنجا ق اؤنو - تماغا قویما دیلار تئز - تئز یادیمدا سالیب دئدی لر:

- سوزلرین یادیمیزدان چیخمیر: - اؤز دردی می یاددان چیخارمیشام، باکی نین دردی تبریزین یارالارینی منه اؤنوتدورموشدور، ایندی اؤز حالیمدا آجییرام...

دوغرودان دا باکی نین دردی باش دردی اؤلوموش، تبریزین دردی منی اؤنوتدورموشدو.

اؤغیرگونلرده، جنوبی آذربایجاندا آزادلیق حرکاتی نین بؤغو - لما سینا یؤزلرجه وطنپرورین بؤغازدان آسیلما سینا، گؤله لنمه سینه

دۆزدوم، سا رسیلسا م دا سینیب - دا غیلما دیم، درد منی اگه بیلمه دی،
باکی یا آرخا لانیردیم، اؤنؤن آزادلیغینا، اؤنؤن سعادتیینه اینا میم منی
اؤز آزادلیغما دا اینان دیریر، صؤنسؤز اضطرابلاریماسا تسلی اؤلوردو .

قیرخ اؤچ ایل تامام بو آزادلیقدان، بؤسعا دتدن، شمالی آذربایجا
نین آغ گؤنلریندن سؤز آچمیشام، یازیب - یارامیشام، چؤخلو کتابلاریم
مقاله لریم، شعرلریم بو آغ گؤنلره حصر اؤلؤنموشدور، هانی بس هانی
باکی نین آغ گونلری؟ منیم ایشیقلی گله جگه اؤجان کوهلن آتلی، ییئل
قانادلی آرزولاریم، اومیدلریم، هاردا قالدی؟

ایندی بوندان صؤنرا نه ائده جگیمی، نه یازا جا غیمی، عمر و موالیمدن
آلمیش بو یازیلاریملا نه ائده جگمی کسدیره بیلیمیرم، حیات نئجه ده غریبه
دیر، تاریخ تکرار اؤلؤنور، اؤتایدا، شاهلیق اصول اداره سینه قارشسی
آپاردیغیمیز دموکراتییا، آزادلیق مبارزه سینه، بو تایدا سووشت - سو
سیالیست قورولوشونون غلبه سیندن ۷۳ ایل صؤنرا ییئنسی دن تکرار اؤلؤ -
نور، بو یولدا ییئنسی - ییئنسی قوربانلار و غریبلیر، کیم بیلیر بلکسه ده
قوربانلار هله بیتمه میشدیر...

ایندی بوساعات شهیدلر مزاری اؤستوندن قاییدیرام، قلمیم آغریدان
پارچالانا - پارچالانا اشوه دؤنورم، دردیمین اؤستونه درد گلیر، غمیم،
کدریم با شیمدان آشیر، آخی کیمه دئیسه سن عاغلین، تفکرون بو اورهک
پارچالایان آجی حقیقتی نئجه قاوراییب درک ائتسین؟ بوقانلی جنایتی
کیم تربتمیشدیر؟ دوننه جن باکی نین ان گؤزه ل دلیر گوشه سسی اولان
داغ اوستی پارک بیردن - بیره، گؤزله نیلمه دن کیملرین ایله شهیدلر
خیابانینا چئوریلدی؟ بو جوانلارا کیم قصد ائتمیش، بو واخت سیز
اؤلوملری کیملر توره تمیشدیر؟ بو مردلیک، مردانه لیک، رمزی اولان
یؤزلره جوان اؤز توریاقلاریندا سووشت عسگرلری نین گؤلله لرینه تؤش
گلمیش، تانکلارین آلتیندا قالیب، قیزیل قانلارینی وطن توریاغینا
آخیتمیشلار .

بو مرداؤغول وقیزلاریمیز سیلاح سیز، الی یالین، شهره صؤخولموش
اؤزلرینی اشغالچی اوردو کیمی آپاران سیلاح لی قوه لرین گؤلله باران
نینا راست گلرکن، تانکلارین، باتر - لرین اؤنلارین اؤزه رینسه
یثرییه جکلرینی، گناه سیز انسانلارا وحشیجه سینه آتش آچاقلارینسی
عاغیللارینا بئله گتیرمه میشلر، گؤره سن، حیاتلارینی وطنه قوربان وئرمیش
قالانی ۶۴ - نجی صفحه ده

بۆيۈك يازىچىمىز
گنجعلى صباحى نىن
خاطرهسى اۆلمزدير

۱۵ - شېرىور، بۆيۈك و قدرتلى يازىچىمىز گنجعلى صباحى نىن وفاتىندۇ
تام بىر ايل كئچىر. مرحوم صباحى، دىمك اولاركى، عۆمور بويو، بىس
مسئول معلم، قدرتلى يازىچى و گۆركملى ادبيات شناس كىمى اۆز دوغما
خلقى نىن يولوندا، بوتون قدرتيله قلم چالدى، اللشى، يازدى، ياراتدى،
و گنج شاعر و يازىچىلار يىمىزا يول گۆستردى. اونون كىتاب شكلىندە
چاپدان چىقىش اثرلرى نىن باشقا، بىرچوخ مقاله، داستان و دىلېمىز
حقىندە ماراقلى نظرىلەر، انا دىلېمىزده نشر اولان محله و روزنامىلرده
نشر اولدو. او، چاچا حاضىرلانمىش "اۆتن گونلرېم" ادلى صون اثرىندۇ
اۆز حياتى و فعالىتى حقىندە، هابئله آرازىن او تايىندا حكم سورن
"شخصىتە ستايش" دۆورونون و خانوادەسى تىن آجى و اۆرەك ياندىرىجى
سرگذشتىنى، سككىز ايل آغىر و دۆزولمز بىر شرايطدە سىبرىانىن
سۆرگونلرېندە، عۆمور سۆردوگو گۆنلرى، بۆيۈك بىر قدرت و مهارتله
اۆخوجونون گۆزلرى اۆنوندە حانلاندىرىر و اۆخوجونو اۆزويله، اۆ
چتىن و دۆزولمز گۆنلرە آپارىر، اونو اۆز كدر و دردلرېله شرىك
اىدىر. دىمك اۇلار كى، بۇ اثر صباحى نىن يالنىز اۆز باشىندان كئچن
حادثەلردن دانىشمىر، عىنى زاماندا بوتون ازىلمىش، و تاپدا لانمىش
زاواللى خلقىمىزىن دۇمانلى و جان سىخىجى گۆنلرېنى تجسم اىدىر.
صباحى بۇ اثرىندە انسان طالعېنه اۇلان قايفى سىنى و گلە جه گە اۇلان
سىنماز اينامىنى گۆستەرىر. اۇ، هابئله نشان و ئىرىكى، گئنىش مظلوم
كۆتلەر، هر يئردە مختلف بهانهلرله ازىلرلر، حبسە آلنىرلار. اۇ
تايدا ايرانلى آدىلە بىرعدە سادە، امكچى، عىنى حالدا زاواللى انسانلار
جان سىخىجى اشكنجهلرە معروض قاليرلار، و بۇتايدا محمدرضا شاهىن
قان پوسكورن، عدالتسىزلىك و استبدادى شرايطىندە "مهاجر" آدى ايله
يۆزلرله بئله مظلوم انسانلار دۆيولور، زنداننا باسىلر، سۆرگسون
اىدىلرلر.

مرحوم صباحى، يازدىغى - ياراتدىغى اثرلرىندە خلقى نىن اۆرەك
سۆزلرېنى، آرزولارېنى، درد كدرلرېنى، بىر درد صاحبى كىمى قلمە آلير،

و عینی زاماندا اوندایا اومید و دوزوم یارادیر. صاحینین قلبی خلقینین قلبی ایله وورور. او، یاراتدیغی بدعی اثرلرینده، اوز دوغما خلقینین دانیشان دلی و سارسیلما یان اراده سی کیمی میدانا قدم قویور و بونا کوره دیرکی، او، دایم آزادلیق سئوه و عدالت آختاران خلقینین اوره کینده یاشایا حاق و زامان کئچدی کچه، اونون خاطره سی خلقی اوچون داها عزیز و اولمز اولاجاقدیر. عزیز - محسنی

احمد جواد (آذربایجانین شهید شاعری)

=====

* سن آغلاما *

من دئیهن یوخ فلک دئیهن اولدیسنا   اسدی یئلئر کول یاناغین صولدیسننا
درد الیددن آلا گوزلر دولدیسنا   سن آغلاما من آغلاييم گوزه ليم !

oooooo

اوغروندا اولموش ایکن سرسری   من اوپمه دن اوقیویرجیق تئلنلری
داغیتدیسنه طبیعتین یئللری   سن آغلاما من آغلاييم گوزه ليم !

oooooo

هاردا سنین هر عاشیقه، هر گنجیه   عشق اوخویان قلبین سونموش او، منحه
تا پماییرسا قلبین آرتیق اگلنحه   سن آغلاما، من آغلاييم گوزه ليم !

oooooo

بیر قول ایدیم گنجه - گوندوز سیزلره   یازیق منی گولدورمه دین بیر کیره
باغیبا ایندی آلنیداکي ایزلره   سن آغلاما من آغلاييم گوزه ليم !

oooooo

من با خارکن سن ووردوغون یارایا   ایندی ظانم فنک گیردی آرایا
باخ خسته قلبیمله گلدیم هارایا   سن آغلاما من آغلاييم گوزه ليم !

سرسی = دربدر . قیویرجیق = مجعد . اگلنحه = تفریح . یازیق = حیف .
کیره = دفعه . بیرکیره = بیر دفعه . خسته = مریض .

=====

* تقدیم به آزادگان عزیز *

بوی اسپند بلا گردان و دود
بوی آتشدان مجمر می دهی
از کدامین بوستان آغشته‌ای؟
بوی گل‌های مُطهر می دهی
بوی عشق سرور آزادگان
بوی خون سرخ ساغر می دهی.^۱
بوی خاک کربلا بوی حسین (ع)
بوی قاسم ، بوی اکبر می دهی
بوی عشق و بوی صدق و بوی صبر
بوی خصلتهای رهبر می دهی
همنشین لاله‌ها بودی مگر؟!
بوی آن گل‌های پرپر می دهی
گرچه بودی سالها دور از وطن
بوی میهن ، بوی کشور می دهی
بوی حرف دل‌نشین ، بوی غزل
بوی شعر ناب " کوثر " می دهی

=====*

بوی جبهه بوی سنگر می دهی
بوی شب‌بوی منور می دهی
بوی دریا ، بوی ساحل بوی موج
بوی گردان تکاور می دهی
بوی کوه‌غرب و صحرای " جنوب "
بوی مردان دلاور می دهی
بوی غیرت ، بوی همت ، بوی رزم
بوی زخم آگین خنجر می دهی
بوی عطر جانماز عاشقان
بوی ایمان ، بوی باور می دهی
بوی خورشید پگاه نوبهار
بوی چشم انداز خاور می دهی
بوی معراج پرستوهای فوج
بوی پرواز کبوتر می دهی
بوی ترد کوچ باغ روستا
بوی تند پونه تر می دهی
بوی خوب‌جای‌جای شهرمان
بوی عود و بوی عنبر می دهی

" کتاب " آذربایجان در سیر تاریخ ایران "

دو جلد کتاب آذربایجان در سیر تاریخ ایران بقلم آقای رحیم رئیس‌نیا از طرف انتشارات نیما (تبریز) منتشر شد. در این دو جلد تاریخ آذربایجان از آغاز تا ظهور اسلام بررسی و با قلم شیوای آقای رئیس‌نیا با دیدی بی‌نظر و علمی نگاشته شده است - مؤلف با دسترسی به منابع مختلف نظرات مختلف را درباره مسائل تاریخی مطرح کرده و درباره‌ای موارد نتیجه‌گیری نیز نموده است.

این نخستین باری است که در عصر حاضر تاریخ آذربایجان با دیدگاه علمی و بی‌نظر به زبان فارسی منتشر می‌شود. امیدواریم مجلدات بعدی نیز هرچه زودتر چاپ و در دسترس خوانندگان قرار گیرد. (وارلیق)

✧ تماشا ائيله، يوسف، فتح زندان ائيله ييب گلدی ✧

طبیبیم ، چوخ ساغالماز ، درده درمان ائيله ييب گلدی
 دؤیونمز کونلومه ، بوچانی احسان ائيله ييب گلدی
 یئیب ، اسکندریین زندانی نی چیخدی قارانلیقدان
 یانیق باغریم ائوین منک سلیمان ائيله ييب گلدی
 یقین ، یاری گئحه ، راز و نیازیندا اثرلر وار
 خلیلیم ، نار نمرودی ، گلستان ائيله ييب گلدی
 دئیین یعقوبه ، سیل گوزدن ، آخان قانه ، دؤنن یاشی
 تماشا ائيله ، یوسف ، فتح زندان ائيله ييب گلدی .
 یولوندا قویدوغون گوزلر ایشیق لاندسین حاملیندن
 صووب ، بازار مصری ، عزم کنعان ائيله ييب گلدی
 آلیردین ، عطرینی ، بیرقانی کؤینکدن ، فراقیندا
 ایچهرسن ، شهد وصلی ، ترک هجران ائيله ييب گلدی
 آجیب قونلاریوی ، باس باغریوا ، بسدیر یولا باخماق
 اگرچی آیریلیقدان ، باغریوی قان ائيله ييب گلدی
 چاتینجا ، قصر شیرین ده ، الی شیرینه فرهادین
 کولونگیله ، آغیر داغلاری لرزان ائيله ييب گلدی
 اون ایل ، زندان بوچاقیندا بدنلر شمع تک یانسی
 بئله صبر ائيله ، زندان بانی ، حثیران ائيله ييب گلدی
 ائله دهشتلی زنداندان ، چتیندیر ، جانی قورتارماق
 دعای ائمتین ، بو امری آسان ائيله ييب گلدی
 آنا ، حاجر کیمی باس ، باغریوا ، اسماعیلین بیرده
 مناده ، همتیله ، رجم شیطان ائيله ييب گلدی
 نیلیرسن ، اویدوگون او زده وار عطری هانسی توپراقین
 حسین عشقیله ، ایللر دیده گریان ائيله ييب گلدی
 هامی ، نقل و نباتیله - گول ايله ائتمیش استقبال
 " گونئی لی " یازدیغی بو شعری عنوان ائيله ييب گلدی

ایرانلا عراق ساواشیندا اسیرا ولموش عسکرلریمیزین وطنه گلمه لری
مناسبتیه ایکی ماهنی

ای ایگید قارداشیم خوش گلدین
کل اوْجالتدین باشیم خوش گلدین
سن سئوینحین نئله اوْزوسن
انلرین ایسته کی کوْزوسن
خلفیمین آرزوسو سؤزوسن
ای عزیز قارداشیم خوش گلدین
قارداشیم سیرداشیم خوش گلدین

گلمه یین شاد اندیب دوْنیانی
کوْز لیریم شاد گوْرور هر یانی
دوْنده ره ک جنته ایرانی
ای عؤموریو لداشیم خوش گلدین
قارداشیم سیرداشیم خوش گلدین

آنانین آرزوسو ، امه یی
آنانین خوش سوزو ، دیله یی
هامی نین کوْزونون به به یی
کل اوْجالدی باشیم خوش گلدین
قهرمان قارداشیم خوش گلدین

حقدن اولدو شیرین ، کامیمیز
سنله گلدی خوش ایامیمیز
عشقه دولدو کوْئول چامیمیز
کل ایگید قارداشیم خوش گلدین
ای کوْئول سیرداشیم خوش گلدین

*****

انلریمیز شادلیق اندین
گلدی وطن قهرماننی
باغریمیزا سئوینج دولوب
یعتیشدی شادلیق زامانی

هیجرانیمیز چاتدی باشا
قارداش ایندی یوزایل یاشا
دوْسنلار ائله سین تماشا
یعتیشدی شادلیق زامانی

فاتحی اولدوز ساواشین
سیرا اوْجالتدیز ائللین باشین
بیزده آتدیق غمین داشین
یعتیشدی شادلیق زامانی

شاد خبروز گلدی بیزه
دولدو سئوینج قلبیمیزه
قوربان کسک تک تکیزه
یعتیشدی شادلیق زامانی

کیم گنده جان بازارینا
باغلار اومید حق یارینا
گلدیز اسلام دیارینا
یعتیشدی شادلیق زامانی

بسته کاری آقای صفر علی جاوید
اوخویانی آقای رشید وطن دوست
تهیه ائده نی آقای عرفانیان دیر .

* تقدیم بہ آزادگان *

ای کونول آج بیر گوزون سن قادر سبحانہ باخ
 قادر سبحان اوچون قرآنداکی عنوانہ باخ
 فیل سپاہین ازمگہ ، دوشمنلری محو ائتمگہ
 عرشدن قوشلارا وچون صادرا اولان فرمانہ باخ
 وار یادیندا سککیز ایل بوندان قباق صدام دئدی
 فاتح قادم منم گل منده کی جولانہ باخ
 آلماغا وار قدرتیم اون گونده ایران توریاغین
 یینگی دونیادن گلیب تحریک ائدن شیطانہ باخ
 قان تۆکن، غارت ائدن، قولدورلاری او گونده ریب
 اولکده واقع اولان سن آدرسوزانہ باخ
 او فراموش ائیلییوب ایرانداکی اصلانلاری
 اولنلارا قارشی چیخوب الوان اولان میدانہ باخ
 تیر یزدانی آتیب غاصبلری نابود ائدیب
 آللهی شاهدتوتوب سن اولنداکی ایمانہ باخ
 باش قویوب جانان کئچیب یوریش ائدیب دشمنلره
 دوشمنین باغیرین ده لیب ارونده کی سن قانہ باخ
 حکم ائدیب قرآنیلہ کافرلری محو ائتمگہ
 کون کیمی پارلاق اولان سن رهبرجانانہ باخ
 باغلی اصلانلار بوگون بیروزیلہ آزاد اولوب
 رحماندن، منت قویان، سن خالق رحمانہ باخ

=====*

سرباز - فتح الله طاعتی

=====

گوزهل یاریم ، شکیل یاریم ، بال یاریم
 قوناغیم اول ، قایتما تئز، قال ، یاریم
 آیاقلارین قوی گوزومون اوستونلہ
 جان ساتیرام بیر گوروشه آل ، یاریم
 گوزهل گویچک آهو سیاق مارالییم
 کیپرک ایلہ اوخلا منی سارالییم
 آل اولموشام سربازووام گوزهلیم
 سات اوپوشون نقد جانا من آلییم

✽ زنجاندا و گیلاندا اۆز و شره ن زلزله ✽

فاجعه سی

سینان بخت آیناسی تزه بیر کلیسن
اله بیر تورپاغا گوزونون یاشین
چالیر سینه سینه باشینا الین
اوخشایا - اوخشایا حیات یولداشین

۰۰۰

ساچینا دن دوشموش سؤلوقون بیر آنسا
سؤوورور باشینا قارا تورپا قسی
اوندو هجران غمی گتیرمیش جانسا
حزین سسله دئییر اوغلونا آغسی

۰۰۰

آلیب قوجا قینا بیر آتا قیزین
اوجان سیز بدنیا اوخشاییب آغلییر
تاپشیران زاماندا تورپاغا قیشزین
آلولو ناله سی جانلاری داغلییر

۰۰۰

بیری ده ایتیریب مهربان یاریسن
آختاریر قویما بیرداشی داش اوسته
ایستکلی سئوگی نین تاپیر مزارین
نعجه درمان تاپار دردینه خسته

۰۰۰

قوجا قلییر باشداشین باغرینا ته پیر
چکیر سورمه کیمی تورپاغین گوزه
چیله پیر گوزیاشین قبرینه سه پیر
آیریلیق دردینه چتیندیر دوزه

۰۰۰

سولدو گول چچه گیم بیر باهار چاغی
اوخور بولبوللریم غم ترانه سین
چوخ چتین ساغالا بو اورهک داغسی
لقمانلار گلسه ده بیلمز چاره سین

نینه احوالیمی بوزدو طبیعت
شئلیگیم سئوینجیم کدره دوندو
یوردومدا زلزله یاراتدی وحشت
اغلین توی دویونو ماتمه چوندو

۰۰۰

سولدو سؤدقوخولوغونجا دوداقلار
خزان یاریپاغی تک رنگی سارالدى
آغزیندا امزیگی کورپه اوشاقلار
پالچیق دوارلارین آلتیندا قالدی

۰۰۰

ظلمات بیرگنجه نین قورخولودئوی
گوزلرین بره لیدیب ذینله دی اقله
قویمادی اولکه ده بیرآباد ائوی
اوجوردوب داغیدیب بیخدی زلزله

۰۰۰

بالالار شوقیله چیرپینان اورهک
قالدی دویونمه دن یاتدی بیرآندا
آجی یا اوغرادى مین شیرین دیلک
گئیدی یاس پالتارین قاری جاندا

قالدی چوخ آنالار بالایا حسرت
چوخ کورپه بالالار آناسیز اولدو
تاپدی بولبوللریم باهارانفرت
ندنسه گوللری باهاردا سولدو

۰۰۰

جان و شره ن چاغیندا جاوان بیرآنا
قولون کورپه سی نین بویونونا سالمیش
اؤزدردین کدرین آتیب بیرینا
سودا مهر بالانین فیکرینه دالمیش

۰۰۰

عزیزیم آتما منی
یادلارا ساتما منی
یانتاقلار حرگه سینه
آماندی قاتما منی

۰۰۰

عزیزیم ساچی قارا
دۆشدوم بۆرانا - قارا
هر دردین چاراسی وار
اؤلومه یۆخدور چارا

۰۰۰

یازدیم بیر مکتوب یارا
ایستهدیم یاردان چارا
گل اوزون باغلا باری
ایندی کی ، ووردون یارا

۰۰۰

آراز چایی چاغلادی
کسیب یولۇ باغلادی
بیزی آیری سالاندا
گۆی کیشنه ییب آغلادی

۰۰۰

کسرلی سۆز قمه دی
اۆرهک دۆلغو غمه دی
آغلار قالاسان آراز
نئجه بۇغدون صمدی

۰۰۰

آراز ، آراز جان آراز
جان سنه قۇربان آراز
"آذر" سندن دیله ییر
دردینه درمان آراز

۰۰۰

بابالاردان مثلدی
اثل قویون قورد اجدی
گۆر طاریمین باشینا

زلزله دن نه گلدی

۰۰۰

من آغلارام یار آغلار
گۆیده بۆلودلار آغلار
بیر جاوان آنا گۆردوم
بالاسین اؤخشار آغلار

۰۰۰

طاریم داغی صافالی
باخسان اۆرهک صافالی
اؤجوو آماندی وۇرما
اؤ یارالی مارالی

۰۰۰

یار وعده سین یۇباتدی
اؤلمۇیا منی آتدی
زنجان داغی سؤنمه میش
رودبار دا یاسا باتدی

۰۰۰

گل دۆلانا ق هریانلی
آستارانلی ، زنجانی
فلک خرابا قویبدو
بیر گنجمه ده کیلانی

۰۰۰

یولوم دۆشدو رودبارا
باخدیم یاشیل داغلارا
گۆردوم الوان لاله لر
اۇردا گئینمیش قارا

۰۰۰

چاغلا کۆر چایی چاغلا
آرازا باخیب آغلا
گل "آذر" بین یاراسین
اؤز الرنیلکه باغلا

*****

* بلکه یاری گتیرهک *

آی دل فراق دردی یا مان گلندی یاردن
 طاقت بئللین بو قیردی جانین انتظاردن
 جانان یاد اولدو عاشیق زارین وصالینا
 دل جانه گلدی گوز یولا باخدیجا زاردن
 بوندان زیاده غم یوکو حکمک روا دگیل
 دور، بلکه یاری بیز گتیرهک اول دیاردن
 طبع باغ و گول عذاری نین آرخیندا اولسا سو
 آغوشوموز دولوپ گول و زنبق نشاردن
 باللهی اختیارینلا، ای دل، دگیل یازیم
 قورتار منی بو گریه بی اختیاردن
 قلبینده واریسه منه عاید غبار کین
 سیلاب عشقیم ایله قوتار اول غباردن
 قلبیم هوای زولفاینه دولسا یئتمه رمنه
 یوح اولماسین دوانی گوروم دردی وار دن
 ای دل بوراخما دامنی نی بی قرار وصل
 تا آلما یانجا وعدینی اول بیقراردن
 ای مه یئتینجه زولفونسه اول ماهیاره نین
 بو روز تاره تئل گتیر او زولف تاردن
 بیز خط ایله باری، منی یاد ائتمه سن نولا ؟
 بیز شمع اسیرگه مه من بیدار خوار دن
 پروانه لر طوفا دخی مئیل قیلما یار
 آه ایله اشک ایمیش شمع ایشی روزگاردن
 باد خزان باغدا گلیب نوبه چاتما میش
 حالا داغیتدی لار بو بساطی بهیاردن
 بیز عشق منکونون آیوق اول شهریار ی بیق
 بو جاه - جلالی قیلما جدا شهریاردن
 * ~~~~~ * ترجمه ائدن : حکیم غنی

آغلاردان استاد ناظره شهریارین
آیریلیغیندا باش ساغلیغی

صادق شناور "آغلار"
===== (شرفخانه)

استاد ناظره، هوا یئنه قارالدى
قارا يئلر اسدى گوللر سارالدى
دونيا بۇگون نظرىمده دارالدى
باشىم گينه غم ديزينه ئويۇلدى
اۇره گيمين باشى، ناظره، اۇيۇلدى
شهريارا اجل طبلى چالندى
تانيما مېش ائلوم فرشى سالىندى
چوغلار هله واردى بئىنى قاليندى
سن تانيدين شهريارى شهريار
شهريار تك شيرين سۇزلى بختيار
فلك آلدى شهريارى آپياردى
شيرين سۇزلى گول عذارى آپياردى
ايچيمي زدن اول نگارى آپياردى
سۇز سنين دور شهرياردان آد قالدى
آغيز دولى سۇزلزىندن داد قالدى
فلك وۇردى شهريارا داشىپنى
دۇمان آلدى حيدر بابا باشىپنى
ياناقلارا سۇزدوردى گۆز ياشىپنى
حيدر بابا شهريارا آغىلادى
داغلارين دا اوره گيپنى داغىلادى
ناظره، سۇز يوخ؛ كۆچمهلى ييك دونيادان
كىمسه يوخدور دائم آتين اوينادان
كشچمز ائلوم كوردان، شيلدن، بينادان
باشين گۇروم، ناظره، سنين ساغ اولسون
اوره گيندن قات قات دوروب ساغ اولسون
سليمانلار كۆچوب، كئديب، قالماييب
بو دونيادان بيركس مرام آلماييب
هئچ كيمسه يه دونيا زورنا چالماييب

تکجه دونيا اغوز زورناسين چالاندى
پوچدى دونيا ، باشدان-باشا يالاندى

فلک بيزدن شهرىارى آيبيــــردى
اورتاليقدا اوجا داغلار قاييردى
گئچمک اولماز هله داشدى باييردى

اغوزو دئيب: دؤنگه لر وار دؤنوم وار
آيريليق وار ، ايتگينليک وار اولوم وار

اؤد سوز قالدی ادبيات اوجاغی
کؤچدی ، گشتدی ادبيات قوجاغی
بوندان صورا آختار ريق بوربوچاغی

يئنه بيزه حيدر بابا اوخوســــون
کؤنوللری بير - بيرينه توخوســــون

ناظر، قویما اودسوز قالمسين اوجاغی
قویما گیلن آختاراق بوربوچاغی
شهریار تک ادبيات قوجاغی

اورمی دریاچه سین یادا ســــالارام
(شهریار یوخ) سندن الهام آلام

اوستاد گؤزله بيرده منم اولماسين
اوره گيوه من من يولون سالماسين
منيت نيشترين سنه وورماسين

بارلی آغاج باشين سالار آشاغا
حاصل وثره ر بؤيوک ، کيچيک ، اوشاغا

اورمی دریاچه سی حيدر بابادی
دوشمن قابا قيندا بؤيوک قايادی
اؤلکه مي زده ياتانلاری اويادی

ناظر، قلم آل اليوه ياز گيــــلان
دوشمن لره درين قويو قازگيــــلان

حيدر بابا گؤزو ايندى سنده دی
شهریارين سؤزو ايندى سنده دی
شهریارليق سنده زيبنده دی

قویما يئری شهریارين بوش قــــالا

گۆزوموزده ھېشھەلېك ياش قالا

كېرىتى چك اوجاقلارى آلىشىدىر
ايگىدلىرى بېر- بېرىلنە سالىشىدىر
كوسولرى ياخېن گتېر بارىشىدىر

اورەك سۆزون بوندىن بلە آچ داخى
گلشن لره گول - چېچكى ساچ داخى

طوفان قوپارت حىدرىابا سئوونسون
گئتىن دومان الوان رنگە بۇرونسون
گول - چېچى بېر- بېرىنە ھۇرونسون

قوى يىئىنەدە كھلىكلرى اوچالار
كول دېيىنەدە دووشانلارى قاچالار

وۇرغون اولدوم سىنە ناظر اورەكدن
ال چكەرم اولسام اگر بېلكىدن
ساده گئچمە ايسىتەدېگىم دېلكدن

قويما گيلان حىدرىابا قوجالسىن
قويما گيلان دوشمن لرى باج آلسىن

ياز يىئىنە دە اورمى دزىاچەسىندن
حاج احمدىن گۆزەل اذان سسىندن
حاج كرىمىن آغلانما نوحەسىندن

قوى اۆلكەمىز، اۆلكەلردە آدلانا
زەرە دونموش آغىزلار بېر دادلانا

*****

* آراز *

نەجە ایل باشینی سالیب آشاغی
آندیریب ارک اینلە کوشموش اوشاغی
نە اغیارى ماییب ، نەدە کی یاری ،

دوشندئیکە دؤنموش بیری دوستوق کیمی
سرحد نادیمایان مایوسئوق کیمی
سن خزره ساری
یئشکن سیز

قاییق سیز
کۆزبۆسۆز ایدین ..
سن یویقو یوماغا گلن قیزلارین
گیلاس جیجگی تک گلین قیزلارین

شاقراق گۆلوشونون حسرتی ایدین .
تذها پاییزلارین ، تک پاییزلارین
بۆتون مظلوملارین آرخا سیزلارین

س سیزلیگه آخان غربتی ایدین ..
ئیبەن ترانە سیز

دالغان ماھنی سیز
آخیشین یومولموش بیر آغیز ایدی .
ھایی قولاقلاری یوران ،

ماھنی سیز ،
شلانە دە بئله خدا سیز ایدی
سین لال آخیشین

نەجە ماھنی نیین
نەجە ترانە نیین قایناغی اولدۇ .
مهربان ناخیشین

ھر بیراۆرە کده
یۆز بایاتى اولدۇ یۆز آغى اولدۇ
باغرىنا مانحیلیب کۆریه بیر اقلین

بئله عطوفت سىز پىچاق مى ايدىن ؟
سن ايكى يه بۇلوب ايكى ساحىلى
هر ايكى ساحىلدىن قاچاق مى ايدىن ؟....
سنى كۆرپولدى، قوجا واقفين،
مُدريك و دادى نىن

عم دۇرنا لارى ...

اوستونده يوزماھنى قورشاقلانا ردى
هرگلىب گتھندە دۇرنا قاتارى

زهر بۇلاغى تىك سن ايللىر سۇيۇ
چوخ ايتى چوخ آغى
دۆزدە دۇتولاندا ائىللىرىن تۇيۇ
سن بورنوبو دۇتوب قىقاجى آخدىن

دونييا يۇخوسوندىن اۇيانان زمان
سن يۇخولو گۆزدن باخدىن مى آراز ؟
مۇغان ناحق قانا بۇيانان زمان (۱)
سن اعتناسىزجا آخدىن مى آراز ؟
بئله آرامشلى بئله قرارلى
قرارى ، آرامى ، آپاران سۇلار
ياناغى المالى، بۇيۇ چنارلى
آمان
آئ سارامى آپاران سۇلار

بىز سنى چىمدىرىدىك گۆز ياشىمىزدا
بىز سنى يالادىق دۇداغىمىزلا
سنى آل قانى ايله دۇيۇرانلارىن (۲)
گۆزونو دويۇردوق تورپاغىمىزلا
بىزىدە قىزىل گۆل كۆرپۇمو قۇردوق
بىزىدە قىرنفيل قايىغى سالىدىق
بۇيان ساحىلىدىن بىر قۇش اۇچۇرتدوق
اۇيان ساحىلىدىن مېن اۇپوش آندىق
آرتىق ايمىدىب سن باھارىمىزدان
يۇخولو گۆزونو اۇوۇش دۇرورسان
نچە مدتلىر له آيرى سالىدىغىن
ايكى ساحىلىدى قۇوۇش دۇرورسان .....

✧ بیزی آییرانماز، آراز کیمی چای ✧

هارایین دینله دیم آخشین قارداشیم
سؤیلنه دین جنوریلیر گون لر ماتمه
دؤشوندوم دویغووو آخدی گؤز یاشیم
گره که ده ائل ایله یاناق هر غمه

هایاندان سؤز آجیم، دانیشیم قارداش
گوروم داغیلایدی تفاق تمهلی
گوره دیدیم بیلکدن قورویوب ای کاش
اغزومو اغزومدن آییران الی

دوغودا - باتی دا قارداش آراشما
ایستیرسن بیله سن هارالی دییر او
آردیجنا گونئی دن قوزئییه آشما
یوردوندا اغزوندن آرالی دییر او

دوغرودور قانمیریق اغز دردی مییزی؟
آخ-آخا گوزدن اورهک قانیمیزی
نه اوچون دینمه یک چاغیرسا بییزی
قاراباغ، باکی میز، نخجوانیمیزی

بو غری سوموگه اثر سالیبدی
درمانین تاپماغا لقمان اولمالی
گوردوگده لقمان دا عاجیز قالیبدی
اورهک قانیمیزدیر درمان اولمالی

دینیمیز اسلام دیر، دیلیمیز تورکو
او تایلی -- بو تایلی آذربایجانلی
اولماز اگنیمیزه ارمنی کورکو
شرفین کافره ساتماز قرآن للی

نه گونئی - نه قوزئی نه بوتای - اوتای
دینیمیز، دیلیمیز حانیمیز بیردیر
بیزی آییرانماز آراز کیمی چای
کونلوموز، اتیمیز، قانیمیز بیردیر.

نه تمدن دى بۇ توتوب دونىسانى
حقى نى قۇرۇيان الى بىچىرى
قۇرۇيا - قورويا وحشى حقىوانى
انماندىر - انسانين قانين ايچىرى

ھاراي سال! ياتانى آيىتماق گرهك
لال اولسون بىر بقله لالاي چالانى
هر كيمسه اغزونه قايىتماق گرهك
زمانه آياقلار دالى قالانى

اثل شاعرى گرهك اثلله قارىشا
اۆرهگى ھرزمان اثلله دؤگونسه
اثل اوچون كۆسرسه اثلله بارىشا
اثلله كدرلەنە ، اثلله باغونسه

اثلنى نين يولونو آيدىن ائتمەگه
ياندىرا چىراغ تك اۆرهك ياغى نى
اثلله آچاق اوجا يولو كئتمەگه
گوندوزه دؤندەرە كئجه چاغى نى

سۇسوب ، دانىشماق دردى ايتىرمز
وارلىقدا وارلىق بىز اينانمالى يىق
گۆز ياشى - ھاراي داد يارا بىتيرمز
نەدن ايک ، ھاردا يىق سالا قانمالى يىق

بۇ ظاليم اوچونون وار مين تلهسى
اؤلايىر گونده مين كۆريه مارالى
آناسين اغلدوروب ، اولور للهسى
باكى نى - تبريزدن ساليب آزالى

"گونىلى" الينى گوروم شل اولسون
آيرىلىق توخومون اكن ظاليمىن
يانمايان اۆرهگى اودولا دولسون
باغريما داغلارى چكن ظاليمىن

*****

* حرمتلی وارلیق درگی سی نین امکداشلاری *

سلام ، هرشئیدن اول آذربایجان خلقینه ائتدیگینیز خدمتدیره گؤره منده
بیر آذربایجانلی کیمی سیزه اؤز منتداریغیمی بیلدیریرم . یاکی رادیوسو-
نون " کورپو " برنامه سینده سسله نن حافظ علی نین " اؤزۆ بری باخان داغلار "
آدلی شعرى دقتیمی جلب ائتدی . همین شعرى یازیب سیزه گؤرسه خواجه
اعتدیرم امکان داخلینده درگی نیزده چاپ ائده سیز . اول نین راجعتدیر .

۱	گؤزوم قالدی باغیشیندا ایسلاندم غم یاغیشیندا
۲	نییه سؤزه باخمیر آراز بلکه دؤنوب آخمیر آراز
۳	ایله شیرسن قار - قیشینلا سؤسدور اؤنؤ قورقوشونلا
۴	یولوموز تیکانلی - داشلی تبریز قالیب گؤزؤ یاشلی
۵	دؤن وورسادا گوللرینى دیندیر باهار سئلرینى
۶	نه گؤروبسن قاردا - بوزدا بئویوک حاق وار بؤینوموز دا
۷	ظلمت آدلی جیلیدین وار آغزیندا کی کیلیدین وار
۸	قیلینج قیننان سییریلمازمى بۇ درد بیزدن آیریلمازمى
۹	

وصال يئىنە يئىنە يئىنە نىب
اۆزۈ بىرى باخان داغلار

غىب آتەن يۆللىنىب
يۇمرو غلارەن دۆيۈننىب

۱۰

اتگەن قان ، دۆشۈن قاندىر
اۆز پىرى باخان داغلار

درد بىلمە دى درد مەندىر
سكوتۇندا بىر طوفاندىر

=====

عافى تىرىزى

=====

✧ قارانلىق دۇستاق ✧

پۇلاددان محكم افكارىم داغىلدى تارومار اولدى
دنىزدن ان بۇيوك صىرىم كسىلدى بىقرا اۆلدى
قلىشدا ن كىگىن احساسىم كۆتلىدى قىندا پالاندى
قىزىلدا ن پارلايان قلىم كدرلندى غبارا اۆلدى
هارا يلى هارايلى فرىا دىم بۇغا زدا دفن اۆلۇب باتدى
ايشىقلى گۆزلىرىم سۇلمۇش اسىرانتظارا اولدى
كشنىش روحوم قانادلاندى گۆنلە اولدوزا چاتسىن
قارانلىق دۇستاقا دۆشۈم كسىلدى چارە خوار-
وفاسىز دۇستلارى گۆردوم سارا دىم ، آغلادىم ، سۇلدوم اولدى
بۆتون اىلقارىلان اۆلموش زمان بى اعتبار اولدى
دمىردن دىرناقىم واركن چىخاردىم سىلدىرىم داغلار
بۇلۇدلى گۆزلىرىم آغلاردىزىم بى اختيار اولدى
الىم قانلى قلم اۆلسا بۇلۇدلارلا يازاردىم من
"ي
گۆيون آلىندا بىرجملە "مۇرسورگون سوار اولدى
دىلىم لال اۆلسادا " عافى " اۆرە گدە قاينايار سۆزلىر
دانىشسام اۆدلانا رعالم بۇغونتى روزگار اۆلسدى

=====

یا شا تا حشره تک دونیا بویی آزاده دونیاده
یا شا تا اثللر ایچره اثللرون فخر ائتسون آزاده
کور اولسون گورمه سین گوزلر سنی محزون وافتاده
دادیزدیرریق یقین طعم شکستی خصم ناشاده

وطن ای عزتیم، ای شوکتیم، ای قهرمان یوردوم

همیشه شادمان قال، ای آنام، ای مهربان یوردوم

وطن، ایرانلیلار حاندان گنجر، گنجمزلر ایراندان

قتال دوشمنی الهام آلارلار نص قرآنسدان

چکرلر نقشه، ایرانی دووراندا قیزیل قاندان

قاییتما زلار دالی، فتح ائتمه میش دونیاده میدانان

وطن ای عزتیم، ای شوکتیم، ای قهرمان یوردوم

همیشه شادمان قال، ای آنام، ای مهربان یوردوم

سنه دونیا بویی، اخلاصن دونیا قیلوب تعظیم

سنه اکرام ایلن احفاد عالم ایلیوب تکریم

سن آزادلیق اصولین مینلر ایلدور قیلیموسان تعلیم

یقیندور اولماران سن حکم قید دنته تسلیم

وطن ای عزتیم، ای شوکتیم، ای قهرمان یوردوم

همیشه شادمان قال، ای آنام، ای مهربان یوردوم

وطن، هرکس ملول ایسته ر سنی، غرق ملال اولسون

ذلیل ایسته ر سنی هرکس، گرفتار زوال اولسون

پوزولسون گلشنی، گلزار عمری پایمال اولسون

اسیر انکسار اولسون، دوچار ابتدال اولسون

وطن ای عزتیم، ای شوکتیم، ای قهرمان یوردوم

همیشه شادمان قال، ای آنام، ای مهربان یوردوم

منای عشده قوربانندی ایرانسه عزیز جانلار

یولوندا جوخ و شروب جان قهرمانلار قورخماز اصلانلار

باشوندان جوخ گنچوب، ایران سنون دونیاده طوفانلار

دؤنر سیله، قازار بنیاد خصمی بو آخان قانلار

وطن ای عزتیم، ای شوکتیم، ای قهرمان یوردوم

همیشه شادمان قال، ای آنام، ای مهربان یوردوم

سنى حفظ ائيله سون دونيا غميندن راه قرآنون
 او جالمون بايراقون ، دوتمون جهانى شهرت و شانون
 گول آچسون بارورلشمون باغ و بوستانون
 سنون كامن دولانسون گردش افلاك و دئورانون
 وطن، اى عزتيم ، اى شوكتيم ، اى قهرمان يوردوم
 همیشه شادمان قال ، اى آنام ، اى مهربان يوردوم
 وطن ، حب الوطن ايرانلى يا دستور ايمان دور
 رسول اكرميدن بو گؤزه ل سؤز حكم و فرمان دور
 سنيلن يازدوقوم پيمانه ضامن جسميلن جاندور
 سنون عشقينده ايران اهلينه جان و ثرمك آمان دور
 وطن، اى عزتيم ، اى شوكتيم ، اى قهرمان يوزدوم
 همیشه شادمان قال ، اى آنام ، اى مهربان يوردوم

~~~~~

رضا

شېستر - محمد قاضى

=====

* مزار *

من اولنده "پلاسماندا" باسديرين * سئويم ، مزاريم بو داغدا اولسون
 بير قاراداش حجارلارا كسديرين * مزاريم اوستونده نشانه قالسین

oooo

اولسا بيرفيدان دا ، سؤيؤد - قرآغاچ * اكين مزاريم قالسین يادگار
 قار - ياغيش سيله جك بيليرم بيرگون * اوآغا جان باشقا بوتون هرنه وار

ooooo

سئويميرم مزاريم دؤنه معبده * يالانچى بيرزاير يانيم گلنه
 سئويم مزاريم سيفيناق اول * يولچولار ، يورقونلار بوردا دینجله

ooooo

نه بيليم بلكه ده بيرگون مزار * مقدس سا ييلدى آبيده اولدو
 اوزاقلاردان گلن ايتگين بيرغريب * اورهك مطلبينى بورادان آلدی

~~~~~

آتالار سۆزۈ

- * وقت سیز بانلایان خوروزون باشینی کسرلر .
 * یای ایشینی قیشدا گۆر ، قیش ایشینی یای دا .
 * یای گونون یاغیشی ، ار - آروادین ساواشی !
 * پادشاهین دا رعیتتہ ایشی دۆشر .
 * وقت ایکن اۇخو ، عاشیق ، ائل گلەر تونلوک اولار .
 * دیلنچی یه بیر وئره رسن ، بیره ایستهر .
 * صابا حاجان یاتماغا یئرده ایستهر .
 * بیلدیرجینین بیگ لیگی داری سوورولانا جان دیر .
 * بیگ دئدیگین نهدیر ؟! بگه نمه دیکین نهدیر ؟!
 * آقا ایله خانیم ساواشدی . آرادا نۆکرین جانی چیخدی
 * کاسیبین (یۇخسولون) آغزی آشا دگنده ، باشی داشا دگر .
 * یۇخسولون ائوینده دمیر تاپیلماز .
 * ایتی نین آدینی گۆموش قویار .
 * چاخیری تۆکسن سیچانین بۇغا زینا ، پیشیکدن وشیقہ ایستهر
 * آرشین گتیر - بئز آپار . جۇوال گتیر - قوز آپار .
 * قیشین چنی قار گتیره ر . یازین چنی - بار گتیره ر .
 * قارلی قیش بارلی اولار .
 * گۆندوز چراغ یاندیران ، آخشام قارانلیقدا قالار .
 * گئج کسر ، کارلی کسر . مظلومون آھی سنی !
 * دونیا یاز ایکن ، قیش تدارکینه باخ !
 * دونیادا بیر پیسلیک قالار . بیر یاخشلیق .
 * یئر بیگین ، یورد خانین . ایشله ها چیخسین جانین !
 * یئر اکهنین دیر . بیجین - بیجه نین .
 * گۆی آغلاما بینجا ، یئر گۆلمز .
 * سۇ داشی قوما دؤنده رر . آرواد کیشینی موما !
 * سۇ گرہک قویونون دیبندن چیخسین ،
 * قویویا سۇ تۆکمکله سولو اولماز .
 * داغ دا اولسان ، داغا دالدالان !
 * داغ داغا قووشماز ، انسان انسانا قوووشار .
 * دریایا یا بیر داشآت . یا بیر قایا سال !

معاصر آذربایجان شاعرلریندن :

* حبیب فرشایف *

(ادبی تنقید)

قارنی آج یوخسولون نه پینه گرهک
ویترین دالیندا قالاق قالاق دیر
" حبیب فرشایف "

شخصی حسلردن آسیلی هنر
هنری هنر چون بیلن کتابلار

معاصر جنوبی آذربایجانین گورکملی شاعری، "حبیب فرشایف" یین زنگین یارادیجیلیق خزینهسی، آذربایجان ادبیات ساحه سینده درین آلیشلارا لایق - دی. خصوصاً ۵۹- نجی ایلهده نشر ائدیلمیش، قره داغ کندلرینده "آدلی کتآبی دولغون معنالی بدیعی بیر یارادیجیلیغا مالک لاشدیر. بۇ کتاب شاعریسن ۵۵ - ۱۳۴۶ - نجی ایللری احاطه ائدن اثرلرینه شامل اولاراق، اونون هر آلؤولی مصراع سی زحمتکش خلقین اینجه دویغولارینی ترمم ائده رکن اولارین هانسی سیخینتی لار ایله یاشادیقلارینی نظمه چکیب زحمت لرینه درین حرمت بسله بیر :

اثل دردی اولمازسا اثل لر سوزونده زاماندا زامانا اولمیش کلمز
گورکملی شاعر، "کوچ" آدلی شعرینده اثلاتلارین قورتولماز دردونیسیگیل
لریندن سوز آچیر. اول صنعتکار بیر رسام کیمی اثلاتلارین یاشایشینی بدیعی
صورتده ترسیم ائدرکن گوزل معنالی بئله بیر تمثیل یارادیر :

هر شئین کؤهنه سین آتیرترک ائدیر تازالیق داليجا ابدی گئدیبر
بۇ اثل دبی دیر، اثل عادت دیبر حرکت انسانین سعادت دیبر
شاعر، انسانین وارلیق و سعادتین حرکتده گورور. بیر حرکت کی کؤهنه
نظاملاری دارما دارغین ائدیر و طولمه - استئمارا قارشى دورور.

حبیب فرشایف، حقیقت و ورغونودور. حقیقتی دؤنیادا ان یوکسک قوه بیلیر
خلقى آلدان، خلقه یالان ساتان استبداد قوللوقچولارینی اولدی قلمی
ایله سانجارکن حقیقتی بئله وصف ائدیر :

یالان حقیقته غالب اولسادا بۇ غالبیتین عومرو آز اولور
انسان ساریلسادا، تسلیم اولسادا حقیقت ابدی ساریلماز اولور
طبیعت، حبیب "ین شعرلرینده بیئنی بیرجان تاپیر، برکت و ثریر، الهام
و ثریر و حیات قاینای سا بیلیر :

چرچیلری ماتیک ساتماز، گلین لری بزهک بیلیمز
طبیعتدن و سمله نیب، چاتما قاشلار بیزیم یئرده

گاهدان ایسه انسانلا طبیعت آراسیندا اولان دویوشدن سوز آچیب

✽ باشیندا پاپاق حسین قلی ✽

بئله روایت ائله یبلر کی، قدیم زامان بیر حسین قلی آدلی بیر کیشی وارا ییمیش ناماز قیلان و تورک سایا و یازیق و تئز اینانان و چوخ اوتانان سحر دن آخشا ما جان چۆلدە جۆت سۆره رمیش . اُونُون اۆستونە اۆدیاردان اکینجی یوخوموش اونا گۆره بۇ کیشی یه جوتحی باشی دئیر میشلر . آما بُونون بیر ناتاراز و نانحبیب آروادی وارا ییمیش ، کیشی هرگۆن ناماز قیلان دان صُونرا اللرین قاوزار میش و دعا ائده رمیش و بۇجور دئیهر میش آی زیرپی تانیری سن اوزون شیطانی نین شریندن ، بیگ غضیندن ، گور عذابیندان حفظ ائله گونلرین بیر گونینده آرواد دئدی کیشی بۇندان بئله ها جان دعا ائله ینده دئگیلن آی زیرپی تانیری شیطانی نین شریندن آروادین مکریندن حفظ ائله ییزی حسین قلی دئدی : آرواد اؤد اؤلسا اوز اوتوردوغو یئری یان دیرانماز . آرواد نه دیرکی ، شری نه اول ، بۇ سوز آروادا چوخ یئکه گلدی دئدی اولسون سنه بیر آش پیشیریم نخودی باشیندان یئکه .

حسین قلی گۆلدی ، دئدی : الوندن گلەنی مین قابا دوورا ، هر نه الوندن گلە اسیرگه مه .

بیرگۆن آرواد ایکی بالیق آلدی چارسابی نین آستیندا گیزله دیب و حسین قلی جوت سوره ن زمی یه گئتدی . حسین قلی سۆره - سوره گئدیر میشاؤ باشا ، اوباشدان بۇباشا ، گلینجن آرواد اونی گۆز - گۆز ائدیبالیق لاری خئشین جیزیقی نین اوست یانیندا یوموشاق تورپا قدا قویلادی حسین قلی کی ، هو گلدن دغونوب ، دغونومون بۇ باشینا گلدی ، گوردی آرواد زمی نی اولچور . صورۇشدو : نه ایش گورورسن ؟ آرواد دئدی : اولچورم گوروم ایکیندی یه جن قورتارار یانه . بۇ حینده خئشین کافایی نی ائلیشیدی ، تورپا قدان ایکی بالیق ائشیکه آتیلدی لار . آرواد اولاری گوتوردی و دئدی غریب اولدی تار ییئتیردی . چوخدان ایدی بالیق یئمە میشدیک ، چون واخت آزالور ، آزالور گۆن باتا من کنده قاییدیم وبالیق لاری نیمچه ده بره بۇویرد ائدیم گئجه خه نی راضی ائدهک . آرواد بالیق لاری آپاردی وئردی کدخدانین اولغونسا و ماجرانی باشدان دیبه اولنادئدی . آما حسین قلی قاش قارالانان صونرا جوتی آچوب ، شئی شوپی پیغیشدیردی . سۇیونجک ماللاری قووا - قووا گلدی ائوینده سیغیرلاری طوله یه سالدی ، کومه ده داوارلارا ، قوزولوقدا قوزولارا باشچکیب هولەسک پی تی راق لی چاریق - پاتا واسین سۇیونوب دیلابین بیر بۇجاغیند توللادی . گورمه میش آدام تکین بالیق دان اوتورال - ایاغی تیتره ییردی

لاپ سېنوو گىدىردى. آخىندا قارنى قېرىلدىردى تىندىرە سىردە ايرە فىن آستىن دا باغداشېن قۇرۇپ اۆتوردى. دىدى: آرواد تىز اول شامى گىتىر، آرواد، فورى دسترخانى آجدى بىر مېتىر سۇيۇق يارما آشىن دسترخانىن اورتا سىندا قويدى، دىدى: گۆتور تىخگىلىن. نە يە تەسىرسىن، كىشى نىرىلدەدى بىس بالىقلار هانى؟ آرواد دىدى كىشى سار ساخلا ما مە اۆشمە، ها جان سن بالىق آلدون من بېشىرىم. كىشى يۇمولدى جۆت جۇبوقونى كى، بىر اۆجۈندە مېە و بىر باشىندا دىمىر بېنىگان واريدى ائىنە آلدى آروادا نە يىئىبىس تۇرشىلى آش، آز ووردى، شىرىن ووردى. آرواد جىخدى دامدا قىشقىردى:

"ها گلېن ها حسين قلى اوزونە دعالى اولوب مە مە يىئىندن يە يە يىئەنە حسين قلى نى قوما رلادىلار و صۇروش دولار نىيە آروادىلان سا واشىسان؟ دىدى: جۆت سۆرەندە تۇرپاقدان ايكى بالىق جىخدى وئردىم آرواد بېشىرە، ائىندى دىئىر ها جان مە بالىق وئرىبىس؟ كىخدانىن اۇغلۇ كى، حسين قلى نىن آروادىلان بالىقلارى يىتمىشىدى. دىدى: كىشى مگر تورپاقدان بالىق اولار؟ سن دعالى اولۇبسان، بۆتون اورا تۇپلاشانلار دىدى لىر: دۆز بۇيورور نە سى اۆلموش حسين قلى جىنلى - دعالى اولۇبدوز، كىخدانىن اۇغلۇ حك ائىلەدى اۆنى بىر اوركن و ايكى زۆولە باغىلان آنباردا دىرەگە باغلايدىلار كى، صاباخ اۆنى حكىمە آيار سۇنلار. كىخە هامى اۆز ائولرىنە گىتىدى لىر. حسين قلى آروادا يالوار - يا خار ائدىب، دىدى: من دەلى دگىلم. با با جان منى بوردان آچ آرواد دىدى آچارام بۇ شرطىلن گرەك قاشقا اۆكوزو ساتاسان تورشىلى جىتدن مە اوستن جكمەلىك آلاسان دىدى: آرواد اۆزوم اۆلوم ھرنە دىسن آلا رام آرواد، اۆنى دىرەكەن آجدى، دىدى: اثرتە گىت ماىل - داوار بازارىنسا اۆكوزو ساتما بازار جۇخ شولوقدور، قورخۇرام اوردا ايتە سن يا عوض اولاسان سە اۆچ نشان وىرىزام، اول بىر قىللى پاپاق اونون باشىنا قويدى صۇنرا بورانى دان بىر قاپاق يانينا آسلادى و بىر يىكە ياماق اۆنون شالوا - رى نىن دالىنا تىكىدى، دىدى: ائىندى سن اولدون باشىندا پاپاق يانيندا قاپاق دالىندا ياماق حسين قلى، سن داي عوض اولماسان.

حسين قلى يۇرقون - آرقىن يۇخويا گىتىدى تازا ائىستىردى گۆزىن قىزدى - بىرسىن آرواد اۆنى دىسكىندىردى، يۇخودان دىرتدى، دىدى: تىش اول بازارچىلار گىدىرلىر، دۇر اۆكوزو آپار، حسين قلى ناچار اۆيان - بۇيانا آشا - آشا اۆكوزو بىزلە يە - بىزلە يە يۇلا دۆشدى، يۇلدا يۇخو اۆنى كىرىخ - دىردى بىر ارش جاتىلان اۆكوزون بۇينوزوندا باغلادى بىر اۆجۈندە اۆز بىلەگىندە كىتمك وىروب بىر نۇواخ دا يۇغلادى، آرواد فورا كىخدانىن - اۇغلى نى چاغيروب يۇللادى و اۇنا اۆرگىتىدى كى، ائىندى حسين قلى يۇخلايىوب گىت اۆچ نشانى گۆتور، اۆكوزو دە آپار سات مە تورشىلى جىتدن آل

تئز گل .اگر حسين قلى گلسه دئگيلن سن عوض اولوبسان .كدهدا اولغلى اونى
يوخودا تاپدى .پاپاقى اوزباشينا ،قاباقى اوز يانينا و ياماقى اوز شا -
لوارينا تيكدى .اوكوزوده آچوب آپاردى .دان يئرى سوكولموشدى حسين قلى
يوخودان آييلدى .اوچ نشاندان و اوكوزدن هئج بيرين گورمه دى ايكي الى
اولدى بير تپه سى .دئدى : ائويم ييخيلدى .من عوض اولموشام . دوروب جان
باسدى مال - داوار بازارينا ، گوزو اوردان بير نفره ساتاشدى .اوچ نشان
اوندايدى و اوكوزوده ساتيردى .بو لانا - بو لانا ايره لى گئدوب ،صورشدى
قارداش اولغلى سن كيمن ؟ كدهدا اولغلى : من حسين قلى يام .حسين قلى دىلى
توتار - توتماز دئدى : اگر سن حسين قلى سان ، پس من كيمن ؟ كدهدا اولغلى
دئدى : كيشى من نه بيليم سن كيمن گده گئتا ايشيوين - درديوين داليجان
سحرى شانسموزا باخ . بيزيم حسين قلى فكره جومدى .اوز - اوزونه دئدى :
اگر بو تورشيلي چيت آلسا و منيم ائويمه گئتسه بو حتما حسين قلى دور . من
گرهك اوز باشيما چارا قيلام .من عوض اولموشام .گوره سن من كيمن ؟ كدهدا
اولغلى اوكوزو ساتدى و تورشيلي چيتدن بيرنجه آرشين آلوب ،بيرباش حسين
قلى نين ائوينه قايدوب .حسين قلى دا اونون داليجان قره به قره يولاندى
گلدى اوز قاپى سى نين آغزيندا دايانيب بويلايا - بويلايا باخوردى .آروادى
قاپويا گلدى .حسين قلى قورغا - قورغا دىلى توتار - توتماز دئدى :

آي قيامت گونى نين باجى سى منى بو گئجه ليك قوناق ائله رسن يانه ؟
آرواد اونى يانا جاق دامينا كى ، يارى بئله جن كرمه ، ياپيا ،سيشمه و كوزه ر
قالاقلانميشدى آپاردى . دئدى يات بوردا جينقيريوى چيخارتما .حسين قلى بير
كهنه نه ره باش آلتى سين و اوز آرخاليقين باشى نين آلتينا قويدى و
اوزاندى .بو زمان بير كركى سققال و اوزون پالتار درويش قاپونى چالدى
آروادا دئدى : آز قالور سويوقدان بويوخام .منى بو گئجه اجازه وئسر
بوردا دالدا لانوم . آرواد اونى دا آپاردى سالى حسين قلى ياتان دامما
درويش گوردى بير پيرساميش كيشى بوزوشوب چونبه لن اوتوروب ،گوزون آچير
يومور .

درويش : قارداش عاييب اولماسا سن هارالى سان ؟ حسين قلى بوغوناق
سى لن دئدى : اگر او حسين قلى دور .بس من كيمن ؟ درويش دالى - دالى
چكىلدى دئدى بينوا ده لى دور .جاني نين قورخوسيندان داي آيرى بيرسوز
دئمه دى .عاباسين اوز باشى نين آستينا قويدى .كوزه ردن ده بيرآز اوز
آستينا پايدى .بير بئورى اوسته اوزاندى .

گئجه ياريدان گئچميشدى آرواد احمال - احمال گلدى درويشين اوزون
پالتارين آپاردى ،قويدى حسين قلى نين باشى آستا و اونون دا آرخاليقين
قويدى درويشين باشى آستا حسين قلىنى يوخودان هاراسان اوليا دوب دئدى :
قالانى ۴۰ - نجى صفحه ده

نامه‌ی آقای منصور خانلو به‌عنوان پاسخ
به مقاله‌ی "آذربایجان کجاست" نوشته
آقای دکتر محمدتقی زهتابی که در شماره
گذشته مجله "وارلیق" چاپ شده بود به
دفتر مجله رسیده که عیناً در اینجاسادرج
می شود .

بنام خدا

مجله "وارلیق" - آقای دکتر محمدتقی زهتابی

سلام . مشخصات و خصوصیات آن کس که تقویم جیبی را با : "بنام خدای
زمین و زمان - خداوند بخشنده" مهربان "آغاز می کند و دعای مشهور هنگام
تحویل سال : "یا مُقَلَّبَ القُلُوبِ وَالْأَبْصَارِ..." را اینگونه به نظم ترجمه می کند :
ای تو گرداننده دل‌های ما روشنائی بخش منزلت‌های ما
ای فروغ دیدگان از نور تو گردش دور فلک در ششور تو
ای تحول بخش روزان و شبان علت تغییر حال بنندگان
خانه دل را به لطف شاد کن کلبه ویرانه ام ، آباد کن
مشخصات و خصوصیات آن کس که کتاب "تبریز قدیم، از کهن ترین ایام
تاکنون" را به کوه زادگاهش "عینالی" تقدیم می کند و می نویسد :
"تقدیم به دامنه‌های کوه عینالی ، محله‌های دوران کودکی : سیلاب قوشخانه
سیلاب ملا زینال ، پشت باغ امیر ، لوطی ابراهیم ، آقا جان آباد و باقرآباد" ،
مشخصات و خصوصیات آن کس که در کتاب جیبی کوچکش : "در خلوت شب -
گزیده رباعیات عرفانی" ، ناب ترین و لطیف ترین سخنان عرفای گرانقدر
اسلامی را از فریدالدین عطار نیشابوری و مولانا جلال الدین بلخی و ابو
سعید ابوالخیر گرفته ، تا سنائی و حافظ و هاتفاصفهانی و ... گردمی آورد
و به شیفتگان عرفان اسلامی عرضه می دارد ، مشخصات و خصوصیات آن کس که
صفحه اول کتابچه "خودآموز زبان آذربایجانی" (روی جلدش تصویر ساعت
میدان شهرداری تبریز است) را با این تک بیت زیبای جلال الدین محمد بلخی
متبرک می دارد :

اگر تاتسان ، اگر رومسان ، اگر تورک * زبان بی زبانی را بیاموز
و در مقدمه اش ، نه ریاکارانه ، بلکه خاضعانه و از روی نیاز به راهنمایی می
نویسد : "از اساتید محترم به ویژه جناب آقای دکتر هیفت مشتاقانه انتظار
دارم در این موارد - منظور اصطلاحات عامیانه - روزمره در زبان ترکی مردم
تبریز است - روشنم سازند" و در صفحات پایانی کتابچه ، شمر بسیار زیبای
"ساز عاشیق" ، "عمران صلاحی" را که سالها پیش در صفحه ادبی روزنامه

اطلاعات یا کیهان (یادم نیست کدامیک) چاپ شده بود و همچنین در کتاب
" ایستگاه بین راه " این انسان خوب و شاعر نازک خیال و سرشار از لطف و
اندوهی پاک نیز آمده است و اینگونه شروع می شود : " در نگاهت ابره های
درهم و برهم نشینند... " ، بدینگونه - و البته با چشمانی اشک آلود - به
ترکی برمی گرداند :

* عاشیقین سازی *

باخشیندا آی عاشیق ، دومانلی داغلار ها واسی
اؤره گینده بۆتون عالمده اولان غم یاراسی
دامجی - دامجی تۆکورسن گۆز یاشینی ساز اۆسته
اؤخویورسان " نبی " نی ، " چنلی بئلی " ، " قیز قالاسی " .

oooo

آتلانارکن ، قووسان الدهه تاتار
اوجادان سسله نیرسن
داغلاری ، دؤنگه لری سیر ائدیرسن
چؤلرین لاله لریندن دئیرسن
ساز ی دیللندیر عاشیق ، گلدی باهار .

ooo

اؤ سازین توت آغاجیندان یارانیب
اؤدیر کی ، ماهنیلارین توت کیمی شیریندی سنین
سیلکه لیرسن سازی نین بوتا غلارین
بال کیمی توت تۆکولور یوردوموزا
سسینی قووزا ، وار اولسون دهنین .

ooo

دورمیشام بو آغاجین آلتیندا :
کۆنلۆمو ایکنه ائدیب روحومو پارچا تیکیرم بیر چادرا
سالیرام خاطیره لر کردیسینه
توتلاریندان پیغیرام ، دؤلدوریرام میس کاسا یا
انیرم سردابا یا آنامی سله پیرم کاسامی گۆرسه دیرم :
توت یئیرسن آی آنا ؟
قاف داغی پالتار ایچیندن چیغیریر :
میرانا قالسین اؤ توت ، گۆرمۆرسن لریمی یانا - یانا .. ؟

oooo

گۆن کچیر ، ایل دولانیر ، یاز گئدیر ، پاییز گلیر
قیش اولور .

یشل اسیر، گولک قوپور، قاریا غیر دام - داشیما

هورویور توت آغاجین

یوگورور سردابایا

باخماییر گوز یاشیما . . . . .

مشخصات و خصوصیات چنین "بنده" خدائی، "بامشخصات و خصوصیات آن کس که شما تصور کرده اید (و در صورتان به یقین هم رسیده اید)، نمی خواند آقای دکتر زهتابی . بنده نه دکتر هستم، نه ادیب، نه محقق نه مؤلف (که شما پشت سرهم تکرار فرموده اید : مولف آن، مولف آن، یعنی نویسنده، دو صفحه قطع جیبی)، نویسنده، حرفه ای نیستم. کارمندی ساده ام که آن کتاب و کتابچه ها را که قبلاً عرض کردم هم از روی شوق و علاقه وهم به سفارش و خواهش مدیر "انتشارات تلاش" تبریز که روی هم رفته آدم یکرنگ و صدیقی است، "مرتکب شده ام". این آخری راهم (دو صفحه در تقویم جیبی) بنا به خواهش مدیر موسسه چاپ هادی که آدم با ایمان و خداترسی است و یکی دوبار چائی شان را خورده بودم (یعنی حق نان و نمک)، نوشته و تحویلشان دادم، بی آنکه فرصت و محالی بارخوانی نوشته ام را داشته باشم. تمام مطالب آن دو صفحه، جیبی، عیناً از کتاب "وجه تسمیه" مدارس تبریز" و لغت نامه، مرحوم دهخدا نقل شده است (لغت نامه، دهخدا، جلد ۲، الف / آ - اثبات ه صفحه ۵۴ - ذیل کلمه "آذربایجان") . آقای دکتر زهتابی، اگر اشتباه نکنم، یک نوشته ممکن است چندین حالت داشته باشد : ۱ - آگاهانه باشد ۲ - نا آگاهانه باشد ۳ - مغرضانه باشد ۴ - ناشیانه باشد ۵ - ناسنجیده و عجولانه باشد. شما که بنده را قبلاً نه دیده اید و نه می شناسید، علت چیست که فقط حالت سوم را برمی دارید و انطباق می دهید با اینجانب که ۵۸ کیلو بیشتر وزن ندارم و شغل اصلی ام قرض کردن یومیه از دوستان و آشنایان برای امرار معاش و فروش خرت و پرت در " درب گجیل " است ؟

آیا گفته " نظامی گنجوی " راست نیست که :

من و تو آنچه در نهان داریم به همه کس، ظن آنچنان داریم؟
ویک سوال وجدانی : در همان تقویم جیبی همان طور که عرض کردم ترجمه، دعای هنگام تحویل سال به شعر راهم بنده " مرتکب " شده ام و این شاید در تقویمها تازگی داشته باشد. جناب عالی آن را خواندید؟ یا خواندید خوشستان نیامد؟ اگر خوشتان نیامد که هیچ و اگر خوشتان آمد، چرا یک کلمه درباره اش ننوشتید؟ ترجمه " ترکی شعرزیبای " عمران صلاحی" (ساز عاشیق) را که پنج شش سالی از چاپش می گذرد تا کنون نخوانده اید؟ و اگر خوانده اید و احیاناً پسندیده اید، چرا بنده تا حال یک کلمه " به به !" از شما اساتید محترم دریافت نداشتهم (هر چند که ابداً نیازی بدان ندارم) ؟

=====

افقی :

- ۱- اون دوردونجو
- عصرین شاعرلریندن
- ۲ - سرغانلاردان دیر
- ۳ - غنزل
- ۴ - شاعرلریمیزدن -
- ۵ آذربایجان شهر
- ۶ لریندن - بیرجای
- ۷ آدی ۳ - مراغه
- ۸ رصدخاناسی اونون
- ۹ نوهسی نین امریله
- ۱۰ دوزه لیبیدیر - میوه
- ۱۱ لی سی ده وار، میوه
- ۱۲ سیزی ده ۴ - قیش
- ۱۳ دگیل - چول ددهک
- اولار - قیرمیزی
- ۱۴ معنا سینا دیر -
- ۱۵ ساوه نین کی آدلیم

۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
۱														
۲														
۳														
۴														
۵														
۶														
۷														
۸														
۹														
۱۰														
۱۱														
۱۲														
۱۳														
۱۴														
۱۵														

- دیر - ۵ -
- ۱- زاپونون پول واحدی - فارسجاسی گسیخته دیر - ترسه اوخونما کیشی معنا سینا
- ۲- بیچاره - امرار معاش اوچوندور ۷ - یئل اسدیکجه سودا یارانار - قوپوز
- ۳- معنا سینا - فارسجاسی روغن فروش اولار ۸ - گؤیدن گلن کتابلاردان - یوخو -
- ۴- لاماییب - ان نارین داشلارا دئیرلر ۹ - قاریشیقی نقاره) - سیرده دئیر -
- ۵- لر - دعا معنا سینا ۱۰ - قالینلاردا جمع علامتی - کؤمک معنا سینا - دوزومو
- ۶- تاریخده ضرب المثل دیر ۱۱ - گئجه لرین چیراغی - ابدین مقابلی - مکان
- ۷- معنا سینا ۱۲ - ایرانین پول واحدی - اون ایکی آییلا برابر - اینجه لرده
- ۸- جمع علامتی ۱۲ - بؤیوسه ائشک اولار - مشهور بیر قالانین آدی - یوزون
- ۹- یاریسی ۱۴ - پامبغنی چیکید ندن آبییران ساده بیر وسیله - عربحه سی صیاد

دیر - ۱۵ - قوشلاردان دیر - آذربایجان شهرلریندن بیر - ایشیتمز .

عمودی :

- ۱ - ۱۵ - ۱۶ نجی عصرین شاعرلریندن - فارسجا (کوه‌ها) ۲ - ایران دا حکومت قوران سلسله‌لردن - اسره‌ک‌دگیل ۳ - ایگیرمی عصر بوندان قاباق بیر پیغمبر اما عیسی‌دگیل - عمومی چاغیریش - آلچاق‌دگیل ۴ - آردیجا (ن) آرتیر " مدرن " اولسون - یول ایتیرمیش - وادار ائله آلسین .
- ۵ - ترسه اوخوسان " ت " اولار ، " ت " آرتیرسان " تات " اولار - یاردیمسیز - قاریشیق (توی) ۶ - " اوزاق " دا دتمک اولار - آشاغی ن یوخاری اوخوسان " آرخا " نین جمعی ۷ - صونوندا (ن) " سلیقه " نه چور گلر - کئچن ایللرده اولن قوجا مان آذربایجان شاعری - گولسه طوفان اولار .
- ۸ - آذربایجان بخش‌لریندن " گونئی " ده دئیهرلر - اوچونجو شخصه اشاره علامتی - ایچ آلات‌اعضاء لاریندن بیر قاسیرقاییا یا پیشیب . ۹ - ایشی - یازماق دیر . ۱۰ - مفرد امر فعللریندن دیر - بالی دا وار بلاسی دا - آیری اصطلاحدا " هلاک‌کننده‌تر " ۱۱ . او یانماسا ، قالین اودونلار یانمازلار - " لاپ " ایله بیر معنادا . ۱۲ - صول‌دگیل - اوخ اونندان آتیلار - قورونودا آ یاشی دا یانديزار . ۱۳ - نه‌داغ دیر ، نه دنیز - ایرانین بیر قسمتینده . حکومت قوران سلسله‌لردن بیر ۱۴ - تورک ائلر - یندن بیر - پالچیق دا دتمک اولار - آروادلارین اورتوکلریندن ۱۵ - قوزئی آذربایجانیندا . کئچن ایللرده دونیادان گئدن شاعر - فارسجا دا " خوب " کلمه‌سی نین ضدی - یورماق فعلیندن مفرد امر فعلی .

جوابی ۲۷ - نجی صفحه‌ده

(چیچک)

رحیم گوزه‌ل

=====

گول " چیر سودا بوراخیر دنیزده ماراقلی بیرایز گولله‌نیر دنیز دتمک او چیچک اغز گوزه‌ل‌لگین دنیزدن آلیر دنیزه سالیر .	ساحلده دوغولموش گوزه‌ل چیچک دنیزین هاواسیلا غدالانیر صانکی یانیر او بیر چیراق کیمی دالغالانیر او بیر بایراق کیمی اغز خصوصی رنگیله بیرداها دوغما ساحلی جلوه‌لندییریر سویا احتراملا باش‌اندییریر
---	--

=====

*****
فضولی و صابر *
 *****

ادبیات تاریخینده انقلابی۔ ساتیریک پوئزیانین بانیسی "هئج کسه اوخسامایان" نوواتور بیر صنعتکار کیمی جهان شمول شهرت قازانان میرزه علی اکبر صابر کلاسیک ارثدن اوستالیقلا فایدالانیب، اُونو، یاشادیغی زمانه نین رُحونا، اجتماعی وائسته تیک طلبلرینه اویغون اولاراق دوام وانکشاف ائتدیر میشدیر۔

بو، البته، قانونا اویغون وطبیعی دیر۔ میرزه علی اکبر صابرین منصوب اولدوغو "ملانصرالدین" ادبی جریانی ۱۹۰۵- نجی ایل انقلابی نین محصولو اولسادا، کلاسیک ادبیاتیمیزین و اوجمله دن فضولی پوئزیاسی نین مترقی عنعنه لری ایله قیریلماز تئلرله باغلی ایدی. جلیل محمد قلی زاده بو باغلیلیغی بویوک افتخار حسی ایله اعتراف ائده رک یاز میشدیر:

"فضولی" ملانصرالدین "ین بیرینجی نمره سینده ن باشلاییب، بوگونه قده ر مجموعه میزده اشتراک ائتمیش و شعرلری یاز میشدیر. اینا ن میرس سینییز، گوتورونوز "ملانصرالدین" مجموعه سی نین ایگیرمی ایلیگینی، توکونوز قاباغینیزا، هانسی شعره باخسانیز، گوره جکسینیزکی، اوندان فضولی دن بیر دوز واردیر. بیزیم شاعرلریمیز شعریا زاندا فضولی گلیب دورور گوزلری۔ نین قاباغیندا، دئییرکی، اولسن ده منیم تاثیریم دن چیخا بیلیمه جکسن ملادان یازماق ایسته سن، یازمیشام، وارلی دان یازمیشام، رشوت خوردان یازمیشام "بوگون گئت، صاباح گل" دن یازمیشام. مختصر، هر شئی احاطه ائتمیشم. فضولی آذربایجانلی دیر. اونون مکتب ادبی سی بیزیم شاعرلرین باشینا گیریپ، بوتون اثرلرینده بیر فضولی روحی گورولمکده دیر. فضولی دیری دیر." (۱)

هئج بیر شبه اولابیلمزکی، میرزه جلیل "بیزیم شاعرلریمیز شعریا زاندا فضولی گلیب دورور گوزلرینین قاباغیندا" - دئدی کده بیرینجی نوبه ده، میرزه علی اکبر صابری نظرده توتوموشدور. چونکی ملانصرالدینچی شاعرلر

---

۱ - "ملانصرالدین" ۱۹۲۵، نمره ۲۱ * "امل دوستلاری" کتابیندان .

ایچریسینده فضولنی ان یاخی دوین، اوندان اوستالیقلا استفاده ائدهن میرزه علی اکبر صابردیز.

میرزه علی اکبر صابر یارادیجیلیغی نین هم بیرینجی، هم ده ایکینجی دؤرونده فضولی پوئزیا سیندان استفاده ائتمیشدیر. مثلاً: او، یارادیجیلیغی نین بیرینجی دؤرونده:

میتلای درد عشقم، ال گؤتور مندن طیب،

ائله بیر تدبیرکیم، بو درده درمان اولماسین!

بیتنی یازارکن، شه سیزکی، فضولی گلیب گؤزونون قاباغیندا دؤرموش و اوستادین آشاغیداکی بیتیندن تأثیرلنمیشدیر:

گل منیم تدبیر بیهوده ده سن بیر سعی قیل

کیم، اولام بو درده آرتیقراق گرفتار، ای حکیم!

یارادیجیلیغی نین بیرینجی دؤرونده میرزه علی اکبر صابر فضولی پوئزیا — سیندان بستیقیم شکلده استفاده ائتمیشدیر. مثلاً، او، فضولی نین محمدیغمبره حصر ائتدیگی بیر غزلینده تضمین ائدیپ، "عیدمولودنی" قصیده سینی یازمیشدیر:

حمدلله کی، بیزه شامل اولوب لطف خدا

بو مبارک گونو درک ائتمگه عمر ائتدی وفا

عید مولود نجبی دن گوزوموز تاپدی ضیا

قیلین ای امت مرحومه، بوگون وجد وصفنا

"اشرق من فلک البهجت شمس وضی"

ملاء العالم نوراً و سروراً وبهلاً" (۱)

یوخاریدا گتیردیگیمیز مثاللاردان آیدین اولورکن، میرزه علی اکبر صابر ۱۹۰۵ — نجی ییلدن اول، یعنی یارادیجیلیغی نین بیرینجی دؤرونده "فضولیا نه" اثرلر یازمیش، داهی شاعرین "طلسمینه" دوشن ائپوقونچو شاعرلردن ایره لی گئتمه میشدیر.

۱۹۰۵ — نجی ییلدن صورنا ایسه صابره فضولی نین تأثیری تمام باشقا معنا کسب ائتمیشدیر. ۱۹۰۵ — نجی ییلدن صورنا کی دؤرده صابر داهی اوستادین "چیخیلماز یولوندان" جاسارتله چیخیمیش، آرتیق "فضولیا نه" غزللر، ساده جه بنزه تمه لر، تضمینلر یازیب، فضولی یه "صابرانه" بنزه تمه لر یازمیشدیر. صابرین ۱۹۰۷ — نجی ییلده یازیلیمیش "لیلو مجنون" آدلی ساتیراسینین آشاغیداکی مصراعلارینی گؤتوره ک:

۱ — گوزه للیک فلکیندن پارلاقلیق و گونش دؤغدو، عالمی گوزه للیک،
شادلیق و ایشیقلا دؤلدوردو.

ای دولتیمین زوالی اوْغْلوم ! ای باشی آغیر بلالی اوْغْلوم !
 ای مکتب و درسین آشناسی ! ای رشته ی علم مبتلاسی !
 شادا ولدوم اوْگوْن کی سن دوْغولدون ، مین شکرا ئله دیم کی ، اوْغْلوم اوْلدون
 دئردیم کی ، گوْزل خلف اوْلا رسا ن ، بیر عا ئله یه شرف اوْلا رسا ن
 شغل و هنریمی یاد ائده رسن ، آتانی ، آنانی شادا ئده رسن
 دنیا دان اوْلا رسا ارتحالیم ، آنجاق سنه ترک اوْلور منالیم
 بیلیمزدیم اوْلورسا ن علمه شیدا ، شوْریده ائده رسنی بو سوْدا
 بعضی اوْخوموش رفیق بدخواه ، تدبیریمی چاشدیریبیمیش ، ای واه !
 اوْیدوم اوْلا را ، سنی اوْخوتدوم ، صدحیف کی ، عقلیمی اونوتدوم .
 کسدم اوْز الیمله اوْز آیاغیم ، خاموش ائله دیم من اوْز چراغیم
 ... بوْنا اوْخودون ، یورول دابار ، بیردفعه بوْراخ ، بو زهرماری .

بومصراعلاری اوْخودوغوموز زمان فضولی گلیب دورور . گوْزوم — موزون
 قاباغیندا ، " لیلیو مجنون " بوْئماسیندا (منظومه) آتاسی نین صحرا دا
 مجنون ائتدیگی نصیحت یادیمیزا دوْشور :

ای جوهر جانیمین هوا سی ! وی دیده ی بختیمین ضیاسی !
 دئردیم : اوْلا سان منیم پنا هیم ، فخریم ، شرفیم ، امیدگا هیم .
 مندن بوْسریر اوْلاندا خالی ، سن اوْلا سان اهل ملکه والی .
 خلق ائده سنی گوْرنده یادیم ، باقی سننن ایله اوْلا آدیم .
 گر طفل لیگینده مست و بی باک ، صحرایه دوْشوب ، یا خان قیلیب چاک
 اوْلدون ره عشق ایچینده مشهور ، معذور ایدین ، اوْل زماندا معذور .
 نورس لره عشق بیر هنردیر ، سرحد کماله راهب — رددیر .
 حالا کی ، مقام عقل بوْلدون (تا پدین) ، تحصیل کماله قابل اوْلدون ،
 سندن نه روا بوْ ما جرالر ؟ سرمایه ی عیب اوْلان صدالر .
 گر غافل ایدین ، اوْلا یندی عاقل ، صحرالارا دوْشمه ، گزمه غافل !
 رحما ئت من زار و نامراده ، قویما بوْ مشقت و بلا ده !

بوْ مصراعلردان اوْغلو عشق آلوْلاری ایچری سینده محو اوْلان زواللی
 آتانی یا نیقلی فریادی ، حزین اینیلتی لری ائشیدیلیر .
 صابری ن بوْ مصراعلارا یازدیغی یوخاریدا کی ساتیریک نظیره سینده
 ایسه اوْغلو نون علم اوْخوما سیندان تشویشه دوْشن ، کتابا ، دفتره صرف
 ائتدیگی پولا قیزیرغانلانا ن جاهل بیر آتانی ن شکایت لری و عریلمیشدیر .

دئمک ، صابر بۇ ساتیراسی اوزونو فضولییه اۇخاشتماق مقصدیله یازماشدر ، مکتبه شیطان -علی کیمی یاخان ، اوندان الحذر ائدن نادان هموطنلرینی تنقید ائدن، غفلت -وحوشوندان آییلتماق اۇچون فضولی شعرینین فورماسیندان و افاده لریندن با جاریقلا استفاده ائده رک ، اوریژینال منظوم ساتیرا یازمیشدیر .

معلوم دۇرکی، روسیه ده ، و بۆتون یاخین شرقده بیر- بیرینی سرعتله تعقیب ائدن اجتماعی- سیاسی حادثه لرین هئج بیر ی صابرین ساتیریک قلمند یا یینمیردی . او ، انقلابی حرکتین گئدیشینی حساسلیقلا ایزله بیر، ترقی و آزادلیغین دشمنلرینی تنقید آتشینه تۇتماق اۇچون حادثه لرین سجه سینه موافق ساتیرا فورمالاری آختارمالی اولوردو . بۇ آختاریشلاردا بعضاً او ، فضولی نین توکنمز شعرخزینه سینه مراجعت ائدیر و ایسته دیگی فورمانسی اوردان تاپیردی . مثلاً ۱۹۰۹- نجوایلده تختدن سالینیب ، ایراندان قوولان محمد علی شاهی افشا ائتمک اۇچون فضولی نین :

عقل یار اولسایدی، ترک عشق یار ائتمز میدیم؟

اختیار اولسایدی، راحت اختیار ائتمز میدیم؟

مطلع لی غزلی نین فورماسینی گۆتوروب ، "فضولییه بنزه تمه" ساتیراسینی یازمیشدیر . شاهین دپلیندن یازیلیمیش بۇ ساتیرانین بیرنچه بیتینی نظردن کئچیره ک :

منده عار اولسایدی، اولمک اختیار ائتمز میدیم؟

آبرونون نولدوغون بیلسه ایدیم، عار ائتمز میدیم؟

خاک ایرانین منه بیر گوشه سین وئرسه ایدیلر،

کندیمی عبدالحمید تک بختیار ائتمز میدیم؟

بیلسه ایدیم ائل منی آخر بئله مُفلس قووار

وار- یوخو درجیب ائدیبا اول فرار ائتمز میدیم؟

قوی دئسینلر، ممدلی دؤشدو "آدهس" سوداسینا ...

منجیلی وئرسه ایدیلر، اوردان قرار ائتمز میدیم؟

دئمک ، دؤنکی آزغین شاهین مستبدلیکینی، انقلابی حرکتین ضربه سینه دوام گتیرمه یه رک ، اولکه دن قاچیب تزار روسیه سینه پناه آپاران بۇگۆنکو مسکین مهاجرین دؤشدوگو گۆلونج وضعیتی وئرمک اۇچون فضولی غزلی نین فورماسی صابرین الینده ال وئریشلی بیر واسطه اولمۇش دور . همین ساتیرا موفقیتلی چیخدیغی اۇچون ، "ملانصرالدین" ژورنالی اۇ زمان اۇنسون

مضمونونا موافق بىر كاريكاتور دا بۇراخىشىدىز. كاريكاتوردا كۆستە-
رىلىرىكى، محمدئىلى شاھ روس كىندىلىسىنى سۇردوگو بىر چىراغلىق ئارابىدا
اۋتوروب، بۇيوك بىر دويونچەنى بىر كىلى قوجا قىلىشىدىر. كاريكاتور
التىندا ايسە ساتىرانىن آشاغىداكى بىتى يازىلمىشىدىر:

ملک ايرانين دوشونسه ايديم اليمدن گئتمه گين ،

وار ايکن فرصتا و ملکی تارمار ائتمزميديم؟

كۆردۈگۈمۈز كىمى، فضولى غزلىنىن سون درجه تاشىرلى و اۇىناق فورماسى
صابر قلمىنىن اولدوروجو كىنايه و استهزاء قدرتى ايله بىرلىشىش، نتيجه
زمانىن طلبىنه موافق ، اۋرۇزىنال، كىرلى بىر اجتماعى ساتىرا مىسدانا
گىلمىشىدىر. قىلب شاعرى نىن اينجه غزلىنىن بۇشكىلده استفادە ائتمگى آناق
صابر كىمى قوتلى قلم صاحى با جارا بىلردى .

فضولىنىن "كۈنلۈم آچىلىر زلف پىشانىنى كۆرگىچ" - مىراسى ايله
باشلانان غزلىنىدا صابر عىنى شكىلده استفادە ائتمىشىدىر. عاشقىن اينجه
حىسلىرىنى، معشوقەنىن فسونكار كۆزەللىگىنى ترنم ائدن بىر غزلىن كۆبۈد
انسانلارنىن عىبه جىر صفتلىرىنى تنقىدا و چون استفادە ائتمك ، بلكە ، صابىر
قدر هئچ كىسىن عقلىنه گىلمە مىشىدىر. صابىرىن سىلفلىرىنه بئله بىر تىكلىف ائدىلسە-
ايدى، هئچ شىبه سىزكى، اۋنلار بۇ تىكلىفى تىجىلە قارشىلايدىلار. صابىر
يارادىچىلىغىنا بىلد اۋلمايانلار ايندى دە بئله بىر شىئىن مەكنا و لماسىنا
شىبه ائدردىلر. لىكن صابىر "باكى پهلوانلارينا" آدىلى ساتىراسىندا بئله بىر
ايشى چوخ اۋستالىقلا كۆرۈمۈشدور. غزل لىه نظىره نىن آراسىنداكى مەناسىتى
ياخشى تصور ائتمك اۋچون هر ايكىسىن دەن نۇمۇنلر وئىرىك :

فضولى:

كۈنلۈم آچىلىر زلف پىشانىنى كۆرگىچ

نطقىم تۇتۇلور غنچە خندانىنى كۆرگىچ

باخدىق جاسنه قان ساچىلىر دىدە لىرىمدن

باغرىم دەلىنىر ناوك مۇگانىنى كۆرگىچ

رەئالىق ايله قامت شىمادى قىلان ياد

اۋلمازمى خىل سرو خرامانىنى كۆرگىچ...

صابىر:

كۈنلۈم بۇلانىر كوچە دە جۇلانىنى كۆرگىچ

نطقىم تۇتۇلور هرزه و هدىانىنى كۆرگىچ

جانیم اوزولور الدهه کی قالخانینا باخجاق،

قلبیم آلیشیربئلده کی پاترانینی گورجک .

مست اول گنجه - گوندوز ، نه بیلیم ، یات نره لرده

یوم گوزلریضی ، خانہ ی ویرانینی گورجک ...

فضولی دن و صابردن گتیردیگیمیز پارجالارین مقایسه سی آجیق گوستریرکی ،
اوستادین گوزه للیکی ترنم ائدن عاشقانه غزلی صابرین ساتیریک قلمسی
آلتیندا اوز معنا سینی دگیشه رک ، اجتماعی دؤن گشیمیش ، جاهل انسا نلاژین
کوبودلوغونو و وحشی لیکینی آجی بیراسته زاء ایله تنقید ائدن کسگیین
ساتیرایا چئوریلیمش دیر .

صابر فضولی نین پوئزیاسیندان کورطبیعی شکلده استفاده ائتمیردی ،
وزنی اعتباریله تنقیده توتماق ایسته دیگی نوبتی هدفین اجتماعی وضعیتینه ،
پسکولوژیاسینا داها چوخ اویغون گلن پارجالاری سنجیب فایدا لانیردی .
صابرین : "آه ائیله دیگیم نشئه ی قلیانین اوچون دور" - مصراسی ایله
باشلانان ساتیراسی بونا ان یاغشی مثال اولایلیر . صابر بو ساتیرا دا
گوزونو دولتلی نین سفره سینه دیکن ، بیرقارین چوره ک اوچون وعظ ائده ن
"نشئه ی قلیان اوچون وجدانینی ساتان یالتاق ملانین پورتره تی -
چکمیش دیر . دولتلی نین قارشیسیندا دایانیب ، اوندان مرحمت دیله یین
صدقه ایسته یین ملا اوزو - اوزونو بئله سجه لندی ریر :

آه ائیله دیگیم نشئه ی قلیانین اوچون دور ،

قان آغلادیغیم قهوه ی فنجانین اوچون دور .

وعظ ائیله دیگیم هدیه و احسان دن آنجاق ،

عمده غرضیم کیسه و همیانین اوچون دور .

آغزیم دولوسو نعمت فردوس دئدی کسده ، -

بشقابدا قارا گوزلو فسنانین اوچون دور .

گوردوم کی ، پلوو بیشمه ده دیر ، آجلیغا دوزدوم

بیلدیم بو تدارک شب احسانین اوچون دور .

فضولی نین هزج بحرینین آلتینجی نوعینده یازیلیمیش :

آه ائیله دیگیم سرو خرامانین اوچون دور ،

قان آغلادیغیم غنچه ی خندانین اوچون دور .

مطلع لی غزلی نین وزنی صابرین ساتیراسیندا تیپین سجه سینه اویغون
گلن ال وئریشلی فورما اولموش دور . عینی فکری صابر فضولی نیسن

"جان وئرمه غم عشقه کی، عشق آفت جان دیر" — مصراسی ایله باشلانان مشهور غزلیندن استفادە ائدیپ یازدیغی "تحصیل علم" سرلوحه لی سا تیراسی حقیقده ده دئمک اولار.

صابرین آیری — آیری سا تیرالاریندا بعضاً فضولی نین افاده لرینه ده راست گلیریک، "ندامت وشکایت" سا تیراسی نین :

من کی، دامدان، با جادان باخماز ای دیم

سوکیمی هر طرفه آخماز ای دیم، —

بیتینی او خودوقدا فضولی نی خاطرلاییریک . چونکی بورادا "فضولی دن بیر دوز واردیر".

یوخاریدا گتیردیگیمیز مقایسه لی تحلیل لردن آیدین گورمک اولورکی، صابر فضولی ارثیندن بیر نووا تور کیمی استفادە ائتمیش، داهی اوستادین آیری — آیری اثرلرینه اجتماعی — تنقیدی روح وئریب، اولاری زمانین طلبینه او یغون شکیلده معنا لاندیرمیش و بئله لیکله، فضولی عنعنه لرینی اوز یارادیجیلیغی نین ایده یا — بدیعی استقامتینه او یغون بیرشکیلده یاشادیب، دوام ائتدیرمیشدیر .

صابرین فضولی یوئز یاسیندان استفادە ائدیپ یازدیغی سا تیرالارینسی او خودوغوموز زمان فضولی صنعتی نین عظمتی بیرداها خیالیمیزدا جانلانیر. بیزه ائله گلیرکی، بو ایکی بویوک صنعتکار — لیریک فضولی ایله سا تیریک صابر ۲۵ — نجی عصرده ال — اله وئریب جهالت و موهومات دونیاسی نین انسان شخصیتی نی آچالان دهشترینه قارشى چیکین — چیکینه ووروشموش، خلقین معنوی انکشافینا مانع اولان شر قوه لرینه قارشى بیرلیکده مبارزه ائتمیشلر . ۱۹۵۸ "امل دوستلاری" ادلی کتابیندان نقل اولوندو"

یازیمیزا کؤچورن : سؤنمز

قیام "قاچاق‌لار" در سالهای ۹۰ قرن نوزدهم قدرت فراوانی یافته بود. در ولایات زنکه زور و نخجوان یکی از گروههای مبارز رادهقانی بنام "نپی" رهبری می‌کرد که به قاچاق‌نپی معروف گشته است.

قاچاق‌کرم نیز از جمله این مبارزان بوده که مثل نپی پس از زدن ضربات تی به نیروهای دولتی شبانه از رود ارس گذشته و به خاک ایران می‌آمدند. این شیوه مبارزه سالها دوام داشت تا آن که کرم، یکی از ما موران دولست ایران به نام زال خان مرندی را که ما موردستگیری وی بود در محله لاکه دیزج (نوکه دیزج) تمریزی کشد. پس از آن وی به تهران رفته و دست از مبارزه برمی‌دارد و مورد عفو میرزا علی اصغر خان اتابک، صدراعظم ناصرالدین‌شاه قرار می‌گیرد. کرم تا پایان عمرش در تهران زندگی می‌کرد. پس از فوت درگورستان ابن بابویه شهرری مدفون گردیده است و هم‌اکنون آرامگاهش در آن قبرستان باقی است. درباره کرم اخیراً یکی از اعقابش به نام "فرمان عیوض‌لی" دربار کو کتابی نوشته که جلد اول آن دو سال پیش منتشر شده و جلد دومش نیز در دست تدوین است.

گفتنی است که هر یک از این قاچاق‌ها در آذربایجان جنوبی با اشخاصی مبارزی ارتباط داشتند و هر وقت از رود ارس عبور می‌کردند و وارد خاک ایران می‌شدند در خانه هم‌زمان نشان پنهان می‌شدند. قاچاق‌فرهاد یکی از این مبارزان نیز با اسماعیل برادر بزرگ ستارخان سردار ملی ارتباط داشت و پس از متواری شدن به قره‌داغ می‌آمد و در منزل اسماعیل مخفی می‌شد. در یکی از این عملیاتها حاکم قاراداغ از ورود وی به خانه اسماعیل آگاهی پیدا می‌کند، عده‌ای تفنگدار را برای دستگیری او مامور می‌کنند. سواران دولتی منزل اسماعیل را محاصره می‌کنند و در نتیجه فرهاد کشته شده و اسماعیل دستگیر و به تمریز اعزام می‌شود. بیگلربیگی تمریز نیز دستور می‌دهد که سروی را می‌برند. وقوع این حادثه اسفانگیز حاج حسن پدر اسماعیل را به کلی مستاصل می‌کند. به طوری که همیشه زوی یاد کرده و اشک می‌ریخت و از کثرت تاثر اظهار می‌داشت ستار باید انتقام خون اسماعیل را از قاچاق‌ریه بگیرد و ستار هم این وصیت پدر را از یاد نمی‌برد و می‌گفت اگر یک روز هم از عمرم باقی باشد باید انتقام اسماعیل را از قاچاق‌ریه بگیرم.

در اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم به علت هجوم روستاییان

به شهرها از روستاهای آذربایجان شمالی و مهاجرت مردم از آذربایجان جنوبی برای پیدا کردن کار به شهرهای آن سوی ارس، جمعیت شهرها روبه فزونی گذاشت. تعداد اهالی باکو به سرعت افزایش یافت به طوری که در سال ۱۸۹۲ جمعیت این شهر به ۱۱۳۹۰۴ نفر رسید و در سالهای بعد افزایش بیشتری یافت سایر شهرهای آذربایجان شمالی هم از لحاظ جمعیت رشد زیادی کردند تعداد اهالی قوبا به ۱۸ هزار نفر، شاماخی ۲۳ هزار نفر، شکی ۱۶ هزار، شوشا ۲۶ هزار، کنجه به ۳۴ هزار نفر رسید.

در سال ۱۸۴۶ به جای حوزه ایالات خزر ایالت شاماخی تاسیس شد. در سال ۱۸۵۹ شاماخی بر اثر زلزله خراب شد و ناچار مرکز ایالت به باکو انتقال یافت با کوه هم به علت مرکزیت و هم به سبب استخراج نفت در آنجا اهمیت فراوانی کسب کرد و بر اثر ازدیاد کارگران در صنایع نفت مبارزات در این شهر و سایر شهرهای آذربایجان شمالی رنگ دیگری گرفت.

نخستین چاه در سال ۱۸۷۱ در حومه باکو به نفت رسید تعداد چاههای نفت در سال ۱۹۰۰ در باکو و حومه آن به ۱۷۱۰ حلقه بالغ گردید. نفت باکو در آخرین دهه قرن نوزدهم به سراسر روسیه و ایران صادر می شد. در همین دهه نفت باکو راه ورود نفت آمریکا را به روسیه بست. گفته شده است که در سال ۱۹۰۱ بیش از نصف نفت استخراج شده در حوضه باکو به دست می آمد.

در این سالها احزاب مختلف و روزنامه های متعددی سر برافراشتند. ایرانیان مهاجر نیز که در این شهرها به ویژه باکو مورد استثمار قرار می گرفتند شروع به تشکیل حزب کردند. از جمله احزاب همت و عدالت را بنیان گذاشتند.

در سال ۱۹۰۵ جنگ مابین روسیه و ژاپن در گرفت و ارتش حرار دولست روسیه که در آن روزگار داعیه امپراطوری داشت از کشور کوچکی مثل ژاپن شکست خورد و بدین ترتیب مشت تزار با زنده پیوستگی و توخالی بودن رژیم آن بر همگان عیان گردید. نیکلای دوم آخرین تزار روسیه که از سال ۱۸۹۴ م به سلطنت رسیده بود احساس می کند که رژیم رومانفها در معرض سقوط قرار گرفته است لذا وی به ترفندهائی دست می زند که بلکه بتواند از این رهگذر چند صیاحی نیز به حکومت ننگین خود ادامه دهد. از جمله شگردهایش راه انداختن جنگی داخلی مابین اقوام مختلفی بود که در داخل قلمرو روسیه زندگی می کردند. تزار باره انداختن جنگ داخلی به زعم خود خواست این قومها را بجان هم انداخته و ضعف های خود را لایوشانی کرده بتواند به راحتی سلطنت کند.

لنین رهبر انقلاب اکتبر، روسیه تزاری را زندان خلقها نامیده بود و عزیز حاج بیگوف که خودزاده و پرورش یافته، شهرشوشای قره باغ بود و او بود که موسیقی آذربایجان را با متد علمی شکوفا کرد و به جهان زبان شناسانند عقیده داشت :

" در مملکت روسیه از مساوات خبری نیست و همه بیک چشم دیده نمی شوند یکی را محترم می شمارند و به دیگری محل نمی گذارند، یکی برده می شود و دیگری صاحب سرا و در این میان احوال ما مسلمانان و خیم تر از همه است در روسیه تزاری مسئله ملی یک مسئله مزمن و حل ناشدنی بود و خلقها در عین حال که به یک چشم دیده نمی شدند حتی برای جدا ماندن از یکدیگر بطور مستقیم و غیر مستقیم علیه یکدیگر تحریک می شدند و در نتیجه تبلیغات دروغین تصورات غلطی از همدیگر پیدا می کردند و مثلاً یکی به تنبلی دیگری به خرفتی و آن دیگری به خست شهرت می یافتند و حتی جوکهای ساختگی گونا گونی درباره هریک از خلقها بمنظور تحقیر آنان بر سر زبانها انداخته می شد، تزار بیسم از این تفرقه اندازی و تصورات غلط پدید آوردن، تنها یک هدف داشت و آن ابقان حاکمیت خونین خود بود یکی از پدیده های شوم جنگ میان ارمنیان و مسلمانان آن سوی ارس بود .

در نخستین شماره، روزنامه، ملانصرالدین کاریکا توری کشیده شده است که نشان می دهد سلاح کشتار مسلمان و ارمنی مخالف هم را قزاق تزاری می داد و در مقابل جیب هر دو را خالی می کرد .

احمد کسروی عقیده دارد که جنگ ارمنی و مسلمان در آن سوی ارس مایه، تکان و خیزش در مردم آذربایجان جنوبی گردیده بوی این ماجرا را چنین دنبال می کند :

" این جنگ را یا بهتر بگویم این خونریزی را کینه توزی برخی از ارمنیان پیش آورده بودند دولت روس نیز به تش آن با دمی زد، زیرا در نتیجه شکستی که آن دولت را پیش آمده و شورش و آشوب در بیشتر جاها رخ داده بود بیم شورش قفقازیان نیز می رفت و دولت روس برای جلوگیری از چنان پیش آمدی و برای سرگرمی مردم بودن چنین جنگی را در میان مسلمانان و ارمنیان نیک می شمرد، نخست در ماه بهمن ۱۲۸۳ در باکو جنگی برخاست . بدینسان که روز یکشنبه، ارمنیان آقارضی نامی را که از یک خاندان توانا نگری و خود جوان نیکی می بود کشتند و از همان جا خونریزی آغاز شد و چهار شبانه روز با سختی در میان می بود دسته های انبوهی از دوسو با گناه و بی

گناه کشته شدند و چند کاخ بلند و بزرگی خوراک آتش گردید. سرانجام به کوشش حاج زین العابدین تقی اوف و شیخ الاسلام و دیگران آرامش و آشتی برپا شد ولی دلها از کینه پاک نمی بود و چند زمانی نگذشت که با ردیگر خونریزیهای سختی چه در باکو و چه در دیگر شهرهای قفقاز در گرفت و خدای دادند که تا چه اندازه مردان و زنان کشته شدند.

این داستان در همه جا به مردم گران می افتاد ولی در آذربایجان به ویژه در تبریز به دیگر گونه می هنائید. زیرا گذشته از نزدیکی میان مردم هردو سوی ارس و گذشته از دل بستگی که آذربایجان میان رابه قفقاز می بود چون گروه انبوهی از مردم اینجا در قفقاز می بودند و چنین آگهی می رسید که از ارمنیان در کشتن مملکتان جدائی میان ایرانیان و دیگران نمی گذا - رند. این ها مردم راست نا آسوده می گردانید.

بیم می رفت که در اینجا نیز خونریزی رود و ولی نگهبانی دولت و جلوگیری برخی از علما و رفتار دور اندیشان سران ارمنی جلو گرفت. ارمنیان خود را ایرانی می خواندند و از رفتار همجنسان خود در شهرهای قفقاز بیزار می نمودند و به علما نزدیک شده دلهای آنها را بسوی خود می گردانیدند تا آنجا که در همان هنگام ها شیخ حسن مقانی در نجف در گذشت و در شهرهای ایران برای او ختم گذاردند. در تبریز ارمنیان نیز همدردی نمودند و در مسجد قلعه بیگی ختم گذاردند.

باری این پیشامد به تکان و بیداری مردم بسیار می افزود و آنچه پیش از همه مایه پندآموزی گردیده و به زبان ها افتاده بود این که در آن خونریزی در باکو و دیگر جاها چند هزار تن ایرانیان بی گناه از بازرگانان کارگران و دیگران کشته شدند. و دولت ایران هیچ پروا ننمود و به گفتگوئی درباره آن برنخاست همین یکی به مردم بسیار گران افتاد و اندازه بی پرواگی و بیکاری دولتی را نیک هویدا گردانید.

در همان سالها در آذربایجان جنوبی یک داستان دیگری رخ داده بود. و آن اینکه یک میسیونر انگلیسی در میان راه تبریز - اورمیه کشته شده. و کشنده او شناخته نگردیده بود. دولت انگلیس یا فشاری نشان داده. و دیر زمانی گفتگوی آن در میان می بود و کسان بسیاری رنج می دیدند تا سر - انجام پنجاه هزار تومان خونبهای او داده شد.

مردمان داستان را با این پیشامد قفقاز به سنجش گذارده و از این که خون هزاران ایرانی بی گناه ریخته شده بود و دولت در برابر آن، جز خاموشی

وبی پروائی نمی نمود سخت دشمنانک ونومیدمی گردیدند. " در جنگ ارمنی - مسلمان هر چند محرک دربارتزار بود ولی در بین ارمنه قفقاز طیف‌هایی وجود داشت که آنها زمینه را برای این نوع زد و خوردهای خونین و فاجعه‌آفرین آماده می کردند. در آخرین دهه قرن نوزدهم حزب دانشناکسیون در مناطق ارمنی نشین قفقاز تشکیل شد. زیربنای فکری آنها ناسیونالیسم افراطی و توسعه‌طلبی ارمنی و آخر سر ایجاد یک ارمنستان بزرگ به رهبری ارمنه تندر بود. این داعیه‌های بزرگ و افکار توسعه طلبانه آن طیف از ارمنیان یکی از علل عمده آن همه خونریزی در قفقاز و عثمانی گردید.

در فاصله سالهای ۱۸۹۴ تا ۱۹۱۵ درگیریهای خونین زیادی در قلمرو عثمانی بین ارمنه و دولت عثمانی به وقوع پیوست و دامنه این درگیریها به قفقاز هم کشیده شد. علت اصلی این درگیریها تمایل استقلال طلبانه ارمنیها و ایجاد گروههای تروریستی از طرف آنها بود. ارمنیها با دست زدن به عملیات تروریستی حکومت را عمداً تحریک به اعمال خشونت می کردند. تا در نتیجه بتوانند حمایت قدرتهای اروپائی را جلب کنند. نتیجه این عملیات تحریک آمیز و انعطاف ناپذیری حکومت عثمانی، کشت و کشتار هزاران ارمنی در قلمرو عثمانی بود. که در نتیجه حدود نیم ملیون نفر ارمنی نیز از خاک عثمانی به قفقاز مهاجرت کردند و در نتیجه دامنه این کدورتها چنانکه دیدیم به قفقاز هم کشیده شد.

در تابستان سال ۱۹۰۶ بر اثر صدور فتوای ضد بشری گروه سیاه در شهر شوشا کشت و کشتار مسلمانان آغاز می شود که عده کثیری از آنان از همتی ساقط می گردد. برای کمک رسانی به مردم شوشا که اغلب بی خانمان شده بودند در شهر شماخی تئاتری روی صحنه می آید که میرزا علی اکبر طاهرزاده، صابر شاعر نامدار آذربایجان یکی از گردانندگان آن بود. صابر در شعر "بین الملل" خودنگرانی خود را از این درگیریهای قومی این چنین بیان می کند:

عصریمیز خواهش ائده رکن اتفاق و اتحاد
 جمله میز امنیت ایچره آلماق ایسته رسه مراد
 بیئینیمیزده یوخ ایکن بیرگونه اسباب تضاد
 بو وطن اولادینا عارض اولوب بغض و عناد
 مسلمانلا ارمنی لر بینینه دوشدو فساد

یوخمی بیرصاحب هدایت یوخمی بیراهل رشاد
ای سخندانان بوگونلر بیرهدایت وقتی دیر

الفت و انسیته دایر خطابت وقتی دیر
گفتنی است که قبل از ایجاد حزب داشناکسیون و پیدایش افکار توسعه طلبانه در بین ارمنه تندر، قرنهای بود که ملل ساکن در قفقاز از جمله ارمنیان و مسلمانان در کنار هم و با صلح و صفا زندگی می کردند و حتی اغلب ایرانیان مهاجر به مناطق ارمنی نشین پذیرفته و در آن شهرها مشغول کاری شدند.

میرزا حسن رشیده تبریزی در سال ۱۳۰۰ ه.ق به کمک حاج آخوند برادر ناتنی خود اولین مدرسه ایرانی را به نام مدرسه رشیده در شهر ایروان پایتخت ارمنستان تاسیس کرد و مورد استقبال قرار گرفت و بعد از پنج سال کار مدرسه رشیده در ایروان چنان بالا گرفت و شهرت یافت که ناصرالدین شاه قاجار هنگام بازگشت از اروپا، آن را مورد بازدید قرار داد و بسیار پسندید. پس از این دیدار رشیده اجازه یافت همسراه ناصرالدین شاه برای تاسیس مدرسه آبرومندی در تبریز به میهن بساز گردد.

ویا میرزا جبار با غجه بان که پدرش عسکرا تبریز مهاجرت کرده و در شهر ایروان با شغل معماری و قنادی زندگی می کرد میرزا جبار در سال ۱۲۶۴ ش در این شهر ارمنی نشین چشمه حبان گشوده و در آنجا بزرگ شده بود و چنانکه خود در زندگینامه اش می نویسد تحصیلاتش در مساجد ایروان با اصول قدیمی بوده است.

ستارخان سردار ملی سالها قبل از انقلاب مشروطیت که مدتی بعنوان کارگر عادی در ساختمانی راه آهن قفقاز کار می کند، چند صبا می نیز در شهر ایروان در یک کارخانه آجریزی بعنوان سرکارگر مشغول کار بوده است.
حیدر عموا و غلو که پدرش از اورمیه به قفقاز مهاجرت کرده بود در شهر ارمنی نشین الکساندر پل که امروزه لنیناگان نامیده می شود زاده شد و در این شهر به تحصیل پرداخت و فعالیتهای انقلابی وی در این شهر شکل گرفت همچنین ارمنیها نیز در اغلب شهرهای مسلمان نشین در کنار مسلمانان زندگی می کردند بطوری که اغلب تجارتخانهها و ساختمانهای بزرگ شهر با کوازان ارمنیان بود.

در سال ۱۹۱۷ میلادی بر اثر مارتیان ملل ساکن روسیه طناب پوسیده.

عمر رژیم رومانوف ها پاره می گردد و در نتیجه رژیم بلشویکی به رهبری ۲۶ کمیسر در باکو روی کار می آید ولی در ۲۸ ماه مه سال ۱۹۱۸ حزب مساوات به رهبری محمد امین رسول زاده با تشکیل موسسان، استقلال آذربایجان شمالی را اعلام می کند. این جمهوری تقریباً دو سال دوام پیدامی کند ولی در ۲۸ آوریل ۱۹۲۰ با ورود ارتش سرخ، این جمهوری سقوط می کند و محدوداً رژیم بلشویکی در این سرزمین اعلام موجودیت می کند.

داشناکها که همیشه در کمین نشسته بودند و به هر ترتیبی می خواستند سیاست توسعه طلبی خود را ادامه دهند و در آذربایجان به ویژه در قره باغ شروع به فعالیت می کنند. آنان در سال ۱۹۱۸ با تجهیز قوای خواستند به باکو ریخته و مسلمانان این شهر را قتل عام کنند و با نقشه قبلی روز عید قربان را برای اجرای نقشه شومشان انتخاب کرده بودند ولی طرحشان با نیرو پیاده کردن انورپاشا یکی از سران ترکان جوان عقیم مانده بود. پس از تشکیل جمهوری آذربایجان شوروی در سال ۱۹۲۰ دکتر نریمان نریمانوف که خود در تفلیس به دنیا آمده ولی پدرانش از مهاجرین ایرانی و اهل اورمیه بودند بعنوان نخستین رئیس جمهوری انتخاب می شود. این پزشک انقلابی که آثار قلمی جالبی از خود به یادگار گذاشته، در دونا مه ای که به کمیته مرکزی حزب کمونیست شوروی نوشته و ترجمه فارسی آنها در شماره ۴ - ۷۵ مجله وارلیق چاپ شده است خیا نتهای داشناکها از جمله آناستاس میکویان و میرزویان را نسبت به آذربایجان افشا کرده است. وی در این دونا مه که ارزش تاریخی فراوانی دارند در مورد مسئله قره باغ نیز توطئه های آنان را بازگو کرده است. وی در حاشی از نامه اش در باره طرح هویت زدائی از آذربایجان توسط داشناکها چنین هشدار می دهد:

"ایا در زمان حاضر در آذربایجان حقیقتاً حزبی هست که تمثیل کننده آذربایجان باشد؟ من بطور قطعی ادعا می کنم که یک چنین حزبی وجود ندارد و تا زمانی که میرزویان ها از سیاست کثیف خودشان، از سیاست هویت زدائی آذربایجان دست برندارند و وجود نخواهد داشت. .... اگر به ترکیب کارکنان کمیته نفت و شورای باکو دقت شود، آن وقت مشاهده کننده بی طرف حیرت زده می شود. این موسسات با روسها، ارمنیها، یهودیها اشاع شده است" دکتر نریمانوف در باره مسئله قره باغ و تخم نفاقی که ۷۰ سال پیش توسط داشناکها کاشته شده و امروز به برسر رسیده چنین می گوید:

"بدین طریق آذربایجان بدبخت، دردست این شیادان بی وجدان به
با زیجه مبدل می شود...

نصف دیگر پیشگوئی من دربارهٔ فعالیت‌های شناکی در آذربایجان، به
عقیدهٔ من همین امسال به ظهور می پیوندد...

داغلیق قره‌باغ در زیر فشار قوی میرزویان ولایت خودمختار را اعلان
شده است. در حضور من این کار را نتوانستند بکنند، نه برای آنکه من مخالف
این خودمختاری بودم، برای آن که خود دهقانان ارمنی این را نمی خوا-
ستند. در عرض این مدت میرزویان با دستگیری معلمین ارمنی، دانشناکزمینه
را مهیا کرد و مسئله را به کمیته حومه‌های ما و رای قفقاز کشاند. از این موقع
مناسبات دهقانان ارمنی و دهقانان ترک به شدت به وخامت گرائید و بعد
این مسئله دربارهٔ گنجه مطرح می شود الخ!

سیاست شناکی در آذربایجان بطور همه جانبه ادامه دارد. برای من
کوچکترین تردیدی نیست که کمیته مرکزی حزب کمونیست روسیه در سیمای
سرگز (اورژونیکیدزه) و استالین به ما ترک‌ها اطمینان نمی کند
و سرنوشت آذربایجان را به ارمنی‌های دانشناک می سپارند.

این اسناد تاریخی نشان می دهد که آشوب‌ها و کشت و کشتارهای
امروز چهره دیرینه‌ای دارد که با نقشه حساب شده‌ای در حال پیاده شدن
است. در حالی که ارمنی‌های افراطی خود می دانند که ادعای آنان در مورد
سرزمین تاریخی قره‌باغ، حتی برخلاف نص صریح ماده ۷۶ قانون اساسی
اتحاد شوروی است که تصریح دارد بر اینکه سرزمینهای جمهوریهای متحده
شوروی را بدون موافقت مردم آن جمهوری‌ها نمی توان تغییر داد، ولی
با سماجت خاصی در پیشبرد خواسته‌های خود اصرار دارند.

اینک لازم است که نظری به وضعیت فعلی ایالت قره‌باغ بیندازیم.

ناحیهٔ داغلیق قره‌باغ که در هفتم ژوئیهٔ ۱۹۲۳ بعنوان یک
ایالت خودمختار در داخل جمهوری آذربایجان شوروی شناخته شده. دارای
۴۴۰۰ کیلومتر مربع مساحت و ۱۷۲ هزار نفر جمعیت می باشد. $\frac{1}{8}$
ایالت قره‌باغ را تشکیل می دهد. $\frac{1}{3}$ خاک ایالت قره‌باغ پوشیده از جنگل
می باشد و در کنار این جنگلها مراکز درمانی با آبهای معدنی نیز وجود
دارد چرا که در این سرزمین بیش از صد مرکز آب معدنی که ویژگیهای
درمانی طبی دارند موجود می باشد.

جنگلهای سرزمین زیبای قره‌باغ پیراست از شاه‌توت و میوه‌های جنگلی

دیگر که امروزه را منته ساکن این مناطق نیز اسامی اغلب میوه‌های جنگلی را مثل آذریها تلفظ می‌نمایند و این واقعیت نشان می‌دهد که آن‌ها مهاجرینی هستند که بعدها به این سرزمین هجرت کرده و این اسامی را نیز از ساکنان اصلی این سامان یاد گرفته‌اند.

از چند غاری که در سالهای اخیر در آذربایجان شمالی کشف گردیده، یکی از آنها در قره‌باغ می‌باشد.

شهر شوشا از نظر زیبایی‌های طبیعی یکی از مکانهای نادرمی باشد. این شهر بر روی تپه‌ای بنا شده که ۱۵۰۰ متر از سطح دریا ارتفاع دارد. شوشا را پناه‌خان هنگام احداث بگونه‌ای ساخته که چهار طرف شهر را دیوار محاصره کرده بود و دروازه بناهای "گنجه‌قاپی سی" و "ایروان قاپی سی" نیز در این شهر تعبیه شده بود.

در این شهر مردمان بسیاری زندگی کرده و به تاریخ پیوسته‌اند از جمله آنان مهدیقلیخان پسر ابراهیم خلیلخان حاکم قره‌باغ که شخصی بود معارف پرور و دختری مثل خورشیدبا نونا توان را که از شاخه‌های نامی آذربایجان می‌باشد تربیت کرده است.

خورشیدبا نونا توان که به‌خان قیزی معروف بوده است و در سال ۱۸۹۷ م در شهر شوشا در گذشته از جمله بانوان خیر و نیکوکاری بوده که نه تنها کارش دستگیری از فقرا و بینوایان بود و بنیانگذار انجمنهای ادبی و "مجلس انس" و "مجلس فراموشان" می‌باشد بلکه در عمران و آبادانی شهر شوشا اقدامات موثری انجام داده است که هم‌اکنون نیز آثار آنها در شوشا باقی است وی در سال ۱۸۷۲ چشمه آبی به مساحت شش کیلومتر از رودخانه کنار شهر کشیده که در حال حاضر در وسط این شهر تاریخی مورد استفاده اهالی است و به "خان قیزی بولاغی" مشهور است. این چشمه که اطرافش را گل‌های محمدی فرا گرفته اینک در وسط پارکی قرار گرفته است. شهر شوشا را از چهار طرف رودخانه‌های "خلیفه‌لی جای" و "قارقار جای" در آغوش گرفته‌اند. سکیمی بولاغی که محل استراحت اهالی این منطقه می‌باشد در کنار این رودخانه‌ها واقع شده است.

در طول این رودخانه‌ها، جنگلهای طبیعی و باغات قرار گرفته‌اند که زیبایی خاصی به این منطقه بخشیده است. کنار شهر نیز جنگل زا راست. از عیسی بولاغی که در ۲۰ کیلومتری شهر واقع شده تا خود شوشا مسافر در بین جنگل، سبزی و گل و درخت راه می‌رود.

جمعیت شوشا در حال حاضر ۱۷ هزار نفر می باشد ولی بعلت خوش آب و هوایش جمعیت این شهر در فصل تابستان به ۵۵ الی ۶۰ هزار نفر می رسد بطوری که از تمام نقاط اتحاد جماهیر شوروی برای استراحت و هواخوری به شوشا می آیند شهر شوشا مرکز مداوای بیماران نیز است که از اغلب نقاط به این شهر رو می آورند.

جالب توجه است که هنوز هم در شهر مسلمان نشین شوشا مردم آداب و رسوم چندین ساله پدرانشان را حفظ کرده اند از جمله در این شهر هنوز هم از میهمانان بانان و نمک و شربت پذیرائی می کنند.

منابع مورد استفاده :

- ۱ - دکتر نصرالله اسحقی بیات - تاریخ آذربایجان (۲ ج) - انتشارات ارک (تبریز) - ۱۳۶۰
- ۲ - ا. ت. ا. افشار - تاریخ آذربایجان - انتشارات شورا، نشر معاصر (تهران) - ۱۳۵۹
- ۳ - حاج اسماعیل امیرخیزی - قیام آذربایجان و ستارخان - کتاب - فروشی تهران (تبریز) - چاپ دوم - ۱۳۵۶
- ۴ - جبار باغچه بان - زندگی نامه - نشر سپهر - تهران - ۱۳۵۶
- ۵ - رحیم رئیس نیا - عزیز و دوانقلاب - نشر چاپار (تهران) ۱۳۵۷
- ۶ - رحیم رئیس نیا - عبدالحسین ناهید - دومبارز جنبش مشروطه - انتشارات ابن سینا (تبریز) چاپ اول ۱۳۴۸
- ۷ - عباس زمانوف - صابر و معاصرین او - مترجم اسدبهرنگی - انتشارات شمس (تبریز) - ۱۳۵۸
- ۸ - ح . صدیق - واقف شاعر زیبایی و حقیقت - انتشارات پویا (تهران)
- ۹ - حسین دوزگون - گونشلی وطن یادداشتلاری - آذربایجان مدنیست جمعیتی (تهران) ۱۳۶۰
- ۱۰ - احمد کمروی - تاریخ مشروطه ایران انتشارات امیرکبیر (تهران)
- ۱۱ - هلن گارردانکوس - امپراطوری فروپاشیده - مترجم دکتر عباس آگاهی - انتشارات آستان قدس رضوی - ۱۳۶۶
- ۱۲ - دکتر جواد هیئت آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباغیش - ۱۳۵۸
- ۱۳ - میرزا علی اکبر طاهرزاده صابر - هوپ هوپ نامه
- ۱۴ - محله وارلیق - شماره های ۴ - ۷۰ - ۳ - ۷۴ و ۳ - ۷۵
- ۱۵ - ضمیمه روزنامه اطلاعات - سال ۱۳۵۵

مقدم آزادگان ایرانی که بعد از تحمل سالها اسارت و دوری از امام میهن
و عزیزان خود بکشور عزیزمان باز گشتند بر همه هم میهنان مبارک باد.
فداکاری این مجاهدین در روزهای جنگ برای حفظ استقلال میهن
اسلامی و صبر و تحمل آنها در ایام پر مشقت اسارت هر کدام اسطوره‌ای اردلآوری
و قهرمانی است که در تاریخ ایران مثبت خواهد شد.
از خداوند سلامت، سعادت و توفیق همه آزادگان ایرانی را خواهانیم.

وارلیق

توجه :

- ۱- اداره مجله در حرك و اصلاح و حذف مقالات و رده مختار است.
- ۲- مقالات وارده هرگز برگشت داده نمیشود.
- ۳- هرگونه مسئولیت مقالاتیکه با اسمای نویسندگانشان در مجله چاپ میشود مربوط به خود نویسندگان است و چاپ آنها الیاً دلیل تأیید اداره مجله نیست.

وارلیق

اطلاعیه

از مشترکین محترم مجله که حق آبونمان سال ۱۳۶۹ را نپرداخته‌اند خواهشمند است
مبلغ ۲۰۰۰ ریال حق آبونمان یکساله را به آدرس : بانک ملی ایران شعبه داریوش خیابان
بهار حساب شماره ۲۱۶۳ دکتر جواد هیئت واریز و فتوکپی قبض آنرا به آدرس مجله ارسال
نمایند تا در ارسال مجله وقفه ای پیدا نشود.

وارلیق

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

12-th. Year No. 77-2

1990 July Aug, Sept.

Add : 151, Nord Felestin Ave

Dr. Javad Heyet

Tehran - Iran

وارلیق

مجله فرهنگی ، ادبی ، هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

صاحب امتیاز و مدیر مسئول :

دکتر جواد هیئت

تهران : خیابان فلسطین شمالی پلاک ۱۵۱

عصرهای زوج تلفن : ۶۶۶۳۶۶

لیتوگرافی : الوان

چاپ خواجه ، خیابان فردوسی جنوبی ، کوچه خندان